

IN EEN FLITS VAN HET ENE EINDE VAN DE AARDE NAAR HET ANDERE GESCHOTEN

De rol van telexfoto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad

Kristel Vermeulen / 336020 / Begeleidend docent: drs. Martijn Kleppe
Tweede lezer: drs. Allerd Peeters / Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen / 20 augustus 2010

De foto's op de voorpagina komen in deze scriptie aan bod. De bronvermelding van alle foto's staat in hoofdstuk 10, op pagina 95 tot en met 98.

Inhoudsopgave

1.	De reis om de wereld in een paar uur	5
2.	Het hoe en waarom van deze thesis	8
2.1	Het waarom	8
2.2	Relevantie	9
2.3	Hoofd- en deelvragen.....	10
2.4	Het hoe: samengevat.....	11
3.	Een overzicht van ruim anderhalve eeuw fotografie	12
3.1	Opkomst van persfotografie	12
3.2	Opkomst van telexfotografie	20
3.3	Twee met elkaar verweven kranten	23
3.4	Soortgelijke onderzoeken	28
4.	De afgelegde weg van het fotoarchief	29
4.1	Interviews: a trip down memory lane	29
4.2	Inside information uit de boeken	33
4.3	De geschiedenis van het fotoarchief	33
4.4	Conclusie	38
5.	1,6 miljoen foto's, een Missverkiezing en rassenrellen.....	40
5.1	Foto's tellen: deel 1	40
5.2	Minimale aantallen.....	43
5.3	Foto's tellen: deel 2	46
5.4	Een handvol seinfoto's	48
6.	Het fotoarchief: de huisregels	56
6.1	Notulen van toekomstplannen	56
6.2	De hoeders van het fotoarchief.....	56
6.3	Telexfoto's ontvangen	58
6.4	Gedeelde afdelingen, gedeelde foto's	62
6.5	Foto's selecteren voor het fotoarchief.....	63
6.6	Het publiceren van foto's.....	68
6.7	Het digitale tijdperk	73
6.8	Conclusie	77
7.	Conclusie	80
7.1	De deelvragen	80
7.2	Eindconclusie	83
7.3	Aanbevelingen	84
8.	Slotbeschouwing	86
8.1	De ontbrekende puntjes op de i.....	86

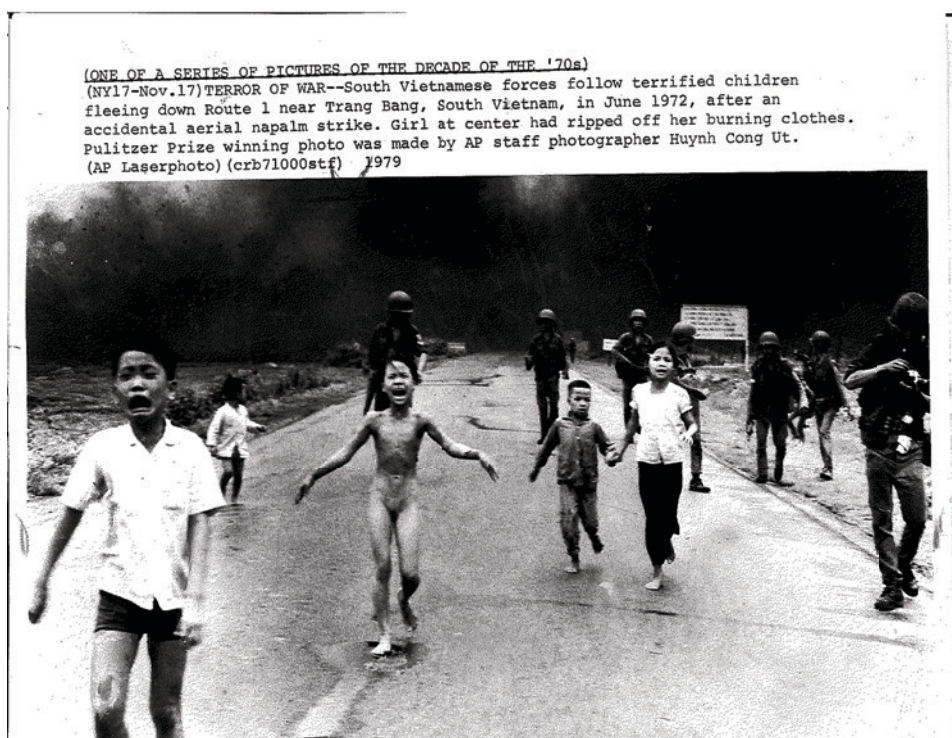
8.2	Relevante vervolgonderzoeken	87
8.3	Kortom... ..	88
9.	Dankwoord	89
10.	Bronvermelding	91
11.	Bijlagen	99
11.1	Bijlage 1: verklaring gebruik foto's uit fotoarchief NRC/AD	99
11.2	Bijlage document 'Vermiste foto's foto-archief'.....	100

1. De reis om de wereld in een paar uur

Als iemand vandaag een foto maakt met zijn digitale camera en die nog dezelfde dag wil versturen, dan hoeft hij slechts een paar stappen te ondernemen. De fotograaf zet de computer aan, het geheugenkaartje van de camera stopt hij in de computer en vervolgens verstuurt hij een e-mail met die foto in de bijlage. De nieuwste technologieën maken het zelfs mogelijk om met een telefoon een kwalitatief redelijk goede foto te maken en die direct per e-mail te versturen. Het verzenden van de foto duurt nog geen minuut, of hooguit twee minuten als het een heel groot bestand betreft. Zodra de foto is ontvangen, is deze nog steeds van goede kwaliteit. Bovendien heeft dit, de aanschaf van bovenstaande apparatuur niet meegerekend, maar weinig geld gekost.

Vanaf de jaren dertig tot halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw was het veel moeilijker om een foto te versturen. Men moest gebruik maken van een apparaat dat een reproductie van de foto verstuurde. De verzending liep via een telefoonlijn of via radiogolven en dit duurde minutenlang en was erg kostbaar. Daarnaast ging de kwaliteit van de gereproduceerde foto snel achteruit. Toch was het dankzij deze uitvinding voor het eerst mogelijk om foto's over grote afstanden relatief snel te kunnen versturen. Of, zoals de titel zegt: foto's werden "in een flits van het ene einde van de aarde naar het andere geschoten". Dit soort foto's staat nu bekend als de 'telexfoto', 'wire photo', 'seinfoto' of 'telephoto'.

De volgende, zeer bekende, foto is als telexfoto in 1972 de wereld overgegaan:

Afbeelding 1: een herdruk uit 1979 van de beroemde foto van het meisje Kim Phuc uit Vietnam (de originele foto is in 1972 gemaakt).

In het tijdschrift *Digital Journalist* schrijven Horst Faas en Marianne Fulton (2008) welke weg deze foto aflegde, voordat hij bij de kranten over de hele wereld aankwam. Toen de fotograaf Nick Ut, werkzaam voor het persbureau *Associated Press* (AP), de foto had gemaakt, ging hij naar een Japanse collega in Saigon. Daar werden zijn filmrolletjes ontwikkeld en kozen Nick Ut en zijn collega acht foto's uit die met de volgende "*radio photo cast*" zouden worden verzonden naar het persbureau. Het had maar weinig gescheeld of de foto was afgekeurd, omdat er een naakt meisje op stond (en naakte mensen op foto's waren in die tijd *not done*). Na overleg met het hoofdkwartier in New York werd besloten de foto licht te bewerken en (samen met nog drie stuks) toch te versturen, omdat de nieuws waarde van de foto te hoog was om het niet met de rest van de wereld te delen. De verzending van de foto duurde veertien minuten en verliep via de radio naar Tokyo. Van daaruit 'reisde' de foto verder naar New York en Londen. Het persbureau distribueerde alle foto's vanuit Londen en zo ging ook deze foto vanuit die stad in relatief korte tijd de hele wereld over. Dankzij deze techniek kon het grote publiek kennismaken met deze foto.

De telexfoto's van toen zijn tegenwoordig vaak van slechte kwaliteit. Zij worden in de loop der jaren geler van kleur en het beeld is soms niet erg scherp. Dit is te wijten aan fouten bij het verzenden en het afdrukken van de foto en/of slechte omstandigheden waarin de telexfoto's zijn bewaard. Men kan zich dus afvragen wat voor waarde deze foto's nog hebben. Uit eerder onderzoek bleek dat om deze reden telexfoto's niet altijd bewaard zijn. Mulder (2009) beschrijft bijvoorbeeld hoe bijna alle telexfoto's uit het gecombineerde fotoarchief van Het Parool en Trouw zijn verwijderd, vanwege die slechte kwaliteit. Door dergelijke maatregelen is het mogelijk dat de nu nog overgebleven telexfoto's steeds zeldzamer worden. Om deze reden is het interessant te onderzoeken wat de waarde van de telexfoto tegenwoordig nu precies is. Bovendien is er nooit eerder onderzoek naar telexfoto's gedaan.

Ten tijde van dit onderzoek zijn fotoarchiefbeheerder Spaarnestad Photo uit Haarlem en archiefinstelling Nationaal Archief uit Den Haag bezig met een eventuele overname van het fotoarchief van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad (hierna: fotoarchief van NRC/AD). Deze instanties zijn in 2008 een samenwerking aangegaan en hebben hun fotocollecties samengevoegd om hun krachten te bundelen. Ondanks dat Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief één van de grotere fotocollecties van Nederland hebben (op het gebied van pers- en documentaire fotografie), zijn ook zij beperkt in hun ruimte en kunnen zij niet het volledige fotoarchief van NRC/AD opslaan. Er moeten dus keuzes worden gemaakt in wat bewaard wordt, wat weggegooid wordt en waarom. Peter Sigmond, lid van de Raad van Toezicht Erfgoed Nederland en directeur van Instituut

Geschiedenis Nederland, noemt de verplichting om te kiezen “Sophie’s choice” (naar het gelijknamige boek van William Styron uit 1979): *“een tragische, ondraaglijke maar verplichte keuze tussen twee dingen waar de ‘kiezer’ zielsveel van houdt. Het ene mag hij houden, het andere moet hij afstaan”*. Dit *“dwingt tot nadenken over selectiecriteria en onderbouwing van de keuze”* (Sigmond, 2010: 4). Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief hebben het onderhavige onderzoek geïnitieerd, omdat zij zich afvroegen of de telexfoto’s uit dit fotoarchief moeten worden verwijderd. De kwaliteit van de foto’s is immers vaak slecht, maar tegelijkertijd zijn er al veel telexfoto’s uit andere archieven weggegooid.

De kennis over het gebruik van telexfoto’s en de totstandkoming van een dergelijk fotoarchief is echter beperkt. Daarom staat het fotoarchief van NRC/AD in dit onderzoek centraal. Er wordt enerzijds naar de inhoud van het fotoarchief gekeken (naar de telexfoto’s), en anderzijds naar de manier waarop medewerkers van beide kranten met het fotoarchief om zijn gegaan. De onderzochte periode loopt van 1970, het geboortjaar van NRC Handelsblad, tot en met 2003, het moment waarop het fotoarchief terecht is gekomen op de locatie waar het nu nog steeds staat. Vanaf dat moment werd het tevens steeds minder gebruikt. Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van interviews, steekproeven en documentatieonderzoek. Op basis van de verkregen resultaten worden aanbevelingen gedaan voor Spaarnestad Photo en Nationaal Archief. De scriptie is dan ook beschrijvend, historisch en beleidsondersteunend van aard.

De opzet van de scriptie is als volgt: in hoofdstuk 2 wordt de aanleiding voor het onderzoek verduidelijkt en de probleemstelling besproken. In hoofdstuk 3 volgt het theoretisch kader waarin relevante theorieën voor dit onderzoek worden besproken. Dan komen in hoofdstuk 4 tot en met 6 de resultaten aan bod. De conclusie en aanbevelingen volgen in hoofdstuk 7 en er wordt afgesloten met de slotbeschouwing in hoofdstuk 8.

2. Het hoe en waarom van deze thesis

In dit hoofdstuk zal worden besproken waarom dit onderzoek is uitgevoerd en wat zijn maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie is. Ten slotte komen de probleemstelling en bijhorende deelvragen aan bod.

2.1 Het waarom

Op dit moment is fotoarchiefbeheerder Spaarnestad Photo samen met archiefinstelling Nationaal Archief in gesprek met de redacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad om hun gezamenlijk fotoarchief over te nemen. Beide kranten gebruiken dit analoge fotoarchief namelijk steeds minder door de opkomst van digitale fotografie. Daarnaast valt NRC Media, de mediagroep waar NRC Handelsblad onderdeel van is, per 19 december 2009 niet meer onder dezelfde eigenaar als Algemeen Dagblad (De Persgroep); NRC Media is verkocht aan televisiezender Het Gesprek en investeringsmaatschappij Egeria; de verkoop is in maart 2010 afgerond¹. Beide dagbladen willen dan ook afstand nemen van dit fotoarchief. Als Spaarnestad Photo en Nationaal Archief het fotoarchief zouden overnemen, dan zouden zij het fotoarchief beheren en toegankelijk maken voor het grote publiek.

Voordat deze eventuele overdracht plaatsvindt, willen beide archiefinstanties eerst weten wat voor vlees ze in de kuip hebben. Daar komt bij dat Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief, als dit fotoarchief wordt overgenomen, weer zullen moeten afwegen welk deel van de collectie wordt bewaard, wat wordt weggegooid en waarom. Het fotoarchief is namelijk te groot om in zijn geheel te bewaren. Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief buigen zich nu over de vraag of zij de telexfoto's uit dit fotoarchief moeten weggooien of bewaren. Dit is een foto die met behulp van een zendapparaat (de telex) over een grote afstand is verzonden naar eenzelfde apparaat dat op de redactie van een krant stond en is afgedrukt op dun fotopapier. In hoofdstuk 3 wordt besproken wat een telexfoto is en hoe de verzending ervan in zijn werk gaat. De kwaliteit van een dergelijke telexfoto is vaak niet heel goed, door fouten bij het verzenden en afdrukken van de foto en/of slechte klimaatomstandigheden in het fotoarchief. Hierdoor zijn veel telexfoto's geel van kleur en hebben zij veelal een onscherp beeld. De kwaliteit van een telexfoto loopt dan ook snel achteruit. Om die reden is de vraag gerezen of het de moeite

¹ Bronnen: http://www.nrc.nl/economie/article2441613.ece/Egeria_en_Sauer_winnen_veiling_om_NRC, http://www.nrc.nl/economie/article2505477.ece/Telegraaffamilie_mede-eigenaar_van_NRC_Media en <http://www.egeria.nl/web/site/default.aspx?m=portfolio&a=d&pfid=30>. Alle geraadpleegd op 16 april 2010.

waard is om dergelijke foto's te bewaren.

Deze vraag is daarnaast gevoed door de thesis van Bas Mulder (2009), die voor Spaarnestad Photo onderzoek heeft gedaan naar het fotoarchief van Trouw en Het Parool. Hij schreef dat Spaarnestad Photo een deel van de telexfoto's uit dit archief heeft weggegooid vanwege de slechte kwaliteit. De vraag is echter of eenzelfde selectie bij het fotoarchief van NRC/AD moet worden gemaakt, omdat er wellicht nog maar weinig telexfoto's bestaan in (kranten-)archieven. Zijn deze telexfoto's het bewaren waard voor archivariissen, krantenredacties, onderzoekers en liefhebbers van fotografie? Dit onderzoek moet meer inzicht gaan geven in deze kwestie. De scriptie van Bas Mulder wordt nader toegelicht in hoofdstuk 3.

Een tweede invalshoek van dit onderzoek is de manier waarop medewerkers van de redacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad met het fotoarchief zijn omgegaan. Dit onderdeel betreft het gebruik van het fotoarchief: enerzijds het publiceren van foto's door de redacties en anderzijds het archiveren van foto's in het fotoarchief. Zo kan worden nagegaan wat er met dit fotoarchief is gebeurd voordat het vanaf 2003 steeds minder werd gebruikt. Met deze informatie kan de huidige inhoud van het fotoarchief in een historisch context worden geplaatst en op waarde worden geschat.

2.2 Relevantie

Wetenschappelijke relevantie

Er is nog maar weinig aandacht besteed aan onderzoek naar persfotografie in Nederland. Wetenschappelijke literatuur heeft zich tot nu toe meer gericht op de schrijvende pers, waarin persfotografie nauwelijks wordt behandeld. Publicaties als *Journalistiek in Nederland 1850-2000* van Huub Wijfjes (2004) en *Journalistieke cultuur in Nederland* (Bardoel, Vos, Van Vree & Wijfjes, 2002) noemen de persfotografie terloops, maar gaan er niet dieper op in. Uitzondering in *Journalistieke cultuur in Nederland* is de bijdrage van Bernadette Kester, die in 'Onder Vuur: Het ontstaan van de Nederlandse fotojournalistiek', de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse persfotografie bespreekt (2002: 237). Een recent artikel van Kleppe & Beunders (2010) geeft een overzicht van wat er tot nu toe over fotografie in het algemeen en persfotografie in het bijzonder is geschreven. Zij merken op dat de aandacht voor persfotografie "tamelijk summier is" (2010: 8). Om deze reden is een onderzoek op het gebied van de Nederlandse persfotografie interessant en welkom. Deze thesis kan namelijk een bijdrage leveren aan dit nog relatief onbekende onderzoeksveld en kan dus nieuwe inzichten

geven waar de wetenschap mee verder kan. Meer relevante literatuur over de Nederlandse persfotografie is te vinden in hoofdstuk 3. Bovendien zijn er, naast de thesis van Mulder (2009) vooralsnog geen onderzoeken gevonden waarin een fotoarchief als onderzoeksobject centraal stond. De onderzoeksmethode die in het werk van Mulder (2009) en dit onderzoek zijn gehanteerd, kunnen als leidraad dienen voor onderzoekers die een fotoarchief als onderzoeksobject centraal willen stellen en/of foto's van een fotoarchief willen onderzoeken.

Maatschappelijke relevantie

Deze thesis is ook om praktische redenen relevant. In de eerste plaats is dit onderzoek van groot belang voor Spaarnestad Photo en Nationaal Archief. Zij kunnen de verkregen uitkomsten meenemen in hun afweging of zij het fotoarchief van NRC/AD willen overnemen en zo ja: wat zij van het archief bewaren. Bovendien kunnen ook andere archiefinstellingen lering trekken uit dit onderzoek voor hun eigen toekomstige overnames. Ten slotte kunnen telexfoto's, mits zij worden bewaard, waardevol onderzoeks- en/of bronmateriaal zijn voor geïnteresseerden.

2.3 Hoofd- en deelvragen

Hoofdvraag

Op basis van de vraag vanuit Spaarnestad Photo en Nationaal Archief is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe werden telexfoto's gebruikt door de redacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad vanaf 1970 tot en met 2003?

Operationalisering

De term 'gebruik' in de hoofdvraag bestaat uit twee aspecten: het *publiceren* van telexfoto's in beide dagbladen en het *bewaren* van telexfoto's in het fotoarchief van NRC/AD.

Er is gekozen voor de periode 1970 tot en met 2003, omdat in 1970 het NRC Handelsblad voor het eerst verscheen en in 2003 het fotoarchief van NRC/AD naar de locatie is verhuisd waar het nu nog steeds staat. Bovendien werd het fotoarchief vanaf dat moment steeds minder gebruikt.

Deelvragen

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, zijn er drie deelonderwerpen gecreëerd: (1) de totstandkoming van het fotoarchief van NRC/AD, (2) de inhoud van het fotoarchief van NRC/AD en (3) het gebruik van telexfoto's door deze kranten. Ieder deelonderwerp heeft zijn eigen deelvragen:

1. Totstandkoming fotoarchief van NRC/AD

- Hoe is het fotoarchief van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad samengevoegd?
- Hoe is het fotoarchief van NRC/AD terecht gekomen op de huidige locatie?

2. Inhoud van het fotoarchief van NRC/AD

- Hoeveel telexfoto's zijn in het fotoarchief van NRC/AD, zoals het er nu is, aanwezig? In welk jaar en waar zijn deze telexfoto's gemaakt?
- Hoeveel telexfoto's zijn gepubliceerd in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad en onder welke nieuwsrubrieken zijn deze in beide dagbladen gepubliceerd?

3. Gebruik van telexfoto's door NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad

- Hoe ontvingen de redacties de telexfoto's?
- Op welke manier maakten NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad gebruik van het samengevoegde fotoarchief?
- Welke selectieprocedure hanteerden de fotoredacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad voor de binnengekomen telexfoto's om te worden geplaatst?
- Welke selectieprocedure werd voor de binnengekomen telexfoto's gehanteerd door het fotoarchief van NRC/AD om te worden gearhiveerd?

2.4 Het hoe: samengevat

Het onderzoek kan grofweg worden onderverdeeld in drie delen: kwalitatief onderzoek (interviews), kwantitatief onderzoek (twee steekproeven) en een documentatieonderzoek. Deze verschillende methoden zijn een welkome aanvulling op elkaar. Zo kan kwantitatief onderzoek met harde cijfers aantonen hoeveel telexfoto's bewaard zijn gebleven, terwijl kwalitatief onderzoek meer de nadruk legt op hoe en waarom deze telexfoto's zijn bewaard. Het documentatieonderzoek kan als aanvullend bewijs dienen over bepaalde gemaakte afspraken over het fotobeleid. Deze onderzoeksmethoden worden uitgebreid besproken in hoofdstuk 4, 5 en 6.

3. Een overzicht van ruim anderhalve eeuw fotografie

In dit hoofdstuk worden verschillende relevante theorieën voor dit onderzoek besproken. Eerst komen de opkomst van persfotografie en de telexfoto in Nederland en het buitenland aan bod. Vervolgens wordt de geschiedenis van Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad besproken. Ten slotte wordt kort ingegaan op eerdere onderzoeken over telexfotografie en fotoarchieven.

3.1 Opkomst van persfotografie

Over de geschiedenis van de fotografie is al veel geschreven, zoals *The Picture Machine: The Rise of American News Pictures* (2004) van William Hannigan en Ken Johnston, *Nederlandse Fotografie: De eerste honderd jaar* (1969) van Claude Magelhaes, *Photography: A Cultural History* (2002) van Mary Warner Marien en *Dutch Eyes* (2007) onder redactie van Flip Bool, Saskia Akker et al.. Dit geldt echter niet voor de persfotografie. Wat betreft dit onderwerp is men, voor de Nederlandse situatie, aangewezen op het boek *Argusogen* van Bram Wisman (1994) en het artikel *Onder Vuur* van Bernadette Kester (2002). Het werk van Kester en Wisman zullen in deze paragraaf veelvuldig worden aangehaald, maar eerst wordt de ontstaansgeschiedenis van fotografie kort besproken.

Fotografie in de kinderschoenen

Aan de wieg van fotografie stonden drie mannen: Joseph Nicéphore Niépce, Louis Jacques Mandé Daguerre en William Henry Fox Talbot (Kester, 2002). De ontwikkelingen in de fotografie vonden allemaal in de eerste helft van de negentiende eeuw plaats. Niépce slaagde er in 1826 in, voor zover bekend, de eerste foto te maken (Warner Marien, 2002).²

Daguerre had zijn eerste succes in 1837, dat leidde tot de daguerreotypie (Magelhaes, 1969; Warner Marien, 2002; Kockaerts & Swinnen, 2009). Fox Talbot vond in 1835 het negatief uit; hij noemde het toen 'kalotypie' (Magelhaes, 1969; Warner Marien, 2002). Hierdoor was hij de uitvinder van de massaproductie van fotografie. In 1841 vroeg hij patent aan voor deze ontdekking (Hannavy, 1976; Kockaerts & Swinnen, 2009).

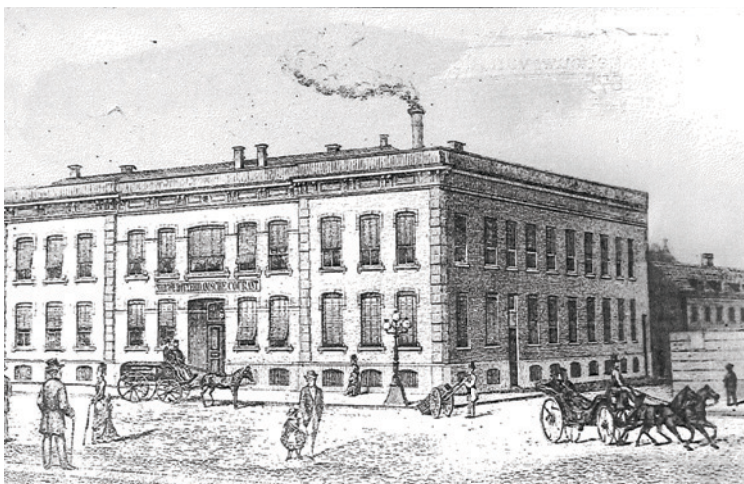
² Voor meer informatie over de veronderstelde eerste foto van Niépce, zie het artikel 'The First Photograph' op de website van Harry Ransom Center, onderdeel van The University of Texas: <http://www.hrc.utexas.edu/exhibitions/permanent/wfp/>, geraadpleegd op 29 juli 2010.

Afbeelding 2: de eerste foto van Nièpce. Op de foto is het uitzicht vanuit een raam van Nièpces huis te zien.

Houtgravures als plaatsvervangende foto's

Ondanks de mogelijkheid om foto's te maken en te tonen aan het grote publiek (bijvoorbeeld in kranten en geïllustreerde tijdschriften), werd dat in die tijd toch niet veel gedaan. Men gebruikte liever houtgravures. Houtgravures waren nagetekende foto's, die in het drukproces tegelijkertijd met de tekst kon worden afgedrukt. Dit was met de foto niet mogelijk. Bovendien kon men tijdens het natekenen ongewenste aspecten van een foto weglaten, *“al dan niet onder dwang van militaire censuur”* (Kester, 2002: 240). De houtgravure had echter als nadeel dat het veel meer tijd kostte om te produceren dan een foto (Wisman, 1994; Kester 2002). Desondanks was de houtgravure erg in trek en werd deze methode erg vaak gehanteerd. Omdat de houtgravure in essentie geen persfoto was, stelt Kester dan ook dat de houtgravure als voorloper op de persfoto kan worden beschouwd. De mogelijk eerste persfoto's zijn gemaakt tijdens een grote brand in Hamburg in 1842. Kester noemt dit een uitzondering, omdat fotografie in die tijd nog nauwelijks in staat was het dagelijks leven te fotograferen. De nadruk lag toen meer op landschappen, portretten en stadsgezichten.

Afbeelding 3: een gravure van het pand van de Nieuwe Rotterdamsche Courant (één van de voorgangers van NRC Handelsblad) toen het pand in 1875 in gebruik werd genomen.

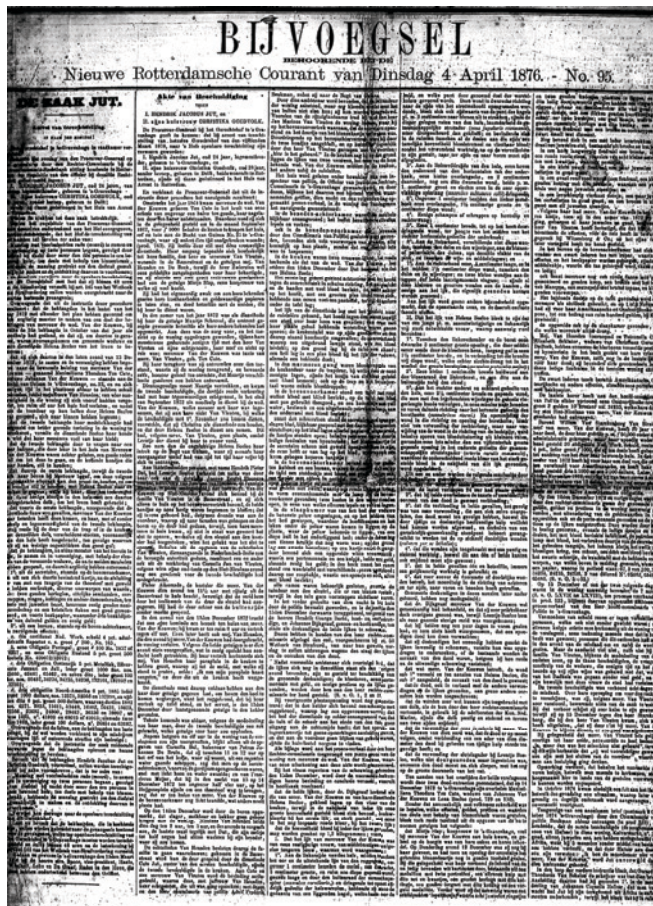
Ontwikkelingen in fototechnieken

De camera's waren heel groot en zwaar en nog lang niet zo mobiel als camera's nu zijn. Dit veranderde volgens Kester (2002) in de loop der tijd, nog voor de Boerenoorlog (1898-1902). De camera's werden lichter in gewicht en makkelijker te gebruiken. Daarnaast werden de technieken, om een foto te maken, verbeterd, waaronder het negatiefmateriaal dat lichtgevoeliger werd. Ook werd het voor fotografen mogelijk om met filmstrips of rolfilms te werken, waardoor de mechaniek in de camera zelf moest worden aangepast. Al deze mogelijkheden werden nog niet meteen toegepast; dat duurde nog tot halverwege de twintigste eeuw. Maar de nieuwe technieken maakten het voor de fotografie wel mogelijk om een prominentere rol te spelen in de verslaggeving.

De grootste doorbraak voor de persfotografie was volgens Kester echter de introductie van de 'autotypie' (halftoonprocédé) door Georg Meisenbach in 1882. Hiermee werd het voor het eerst mogelijk om foto's af te drukken op krantenpapier. De uitvinding bestond uit een systeem waarbij fijn genuanceerde grijstinten (de halftonen) bespaard konden blijven (Wisman, 1994). Daardoor konden foto's op hoge schaal worden gereproduceerd. Dit betekende echter niet dat men meteen overstapte op de nieuwe methode. Integendeel: *"er was zelfs sprake van een zekere concurrentie tussen fotografie en grafici"* (Kester, 2002: 243).

De opkomst van persfotografie in Nederland

Fotografie is in Nederland later opgekomen dan in landen als Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Pas rond 1850 begon de fotografie in Nederland op te bloeien (Kester, 2002). Het is dus niet verwonderlijk dat de Nederlandse fotografie steeds achterliep op de ontwikkelingen in het buitenland en door diezelfde ontwikkelingen erg is beïnvloed. Het duurde bijvoorbeeld ruim 20 jaar voordat het eerste geïllustreerde Nederlandse weekblad, de *Katholieke Illustratie* (1867) verscheen. Geïllustreerde tijdschriften in het buitenland, zoals *Illustrated London News* en *L'Illustration* verschenen respectievelijk in 1842 en 1843. De illustraties van oorlogen in de *Katholieke Illustratie*, ook dit waren houtgravures, waren bepaald geen objectieve weerspiegelingen van de realiteit. Tekenaars werkten 'op locatie' en konden daardoor niet ontkomen aan censuur (Kester, 2002).

Afbeelding 4: een editie van de Nieuwe Rotterdamse Courant uit 1876 zonder foto's.

1890-1930: een overzicht van 40 jaar persfotografie in Nederlandse dagbladen

Ook wat betreft het publiceren van foto's op krantenpapier bleven de Nederlandse kranten achter op de dagbladen uit het buitenland. Ten eerste bereikten de Nederlandse dagbladen relatief weinig mensen, waardoor er weinig geld beschikbaar was voor zulke investeringen. Persfoto's waren dus nog geen *must*, maar luxe. Daarnaast vonden niet alle Nederlandse dagbladen foto's in een krant stijlvol. "*Foto's vond men cultuurbedervend en beeld iets voor de ongeletterde*", aldus Wisman (1994). De eerste nieuwsfoto in Nederland, van een brand in Raamsdonk in 1885, verscheen dan ook niet in een krant maar in de *Katholieke Illustratie*, vier dagen nadat de brand had gewoed. De *Amsterdamse Courant* was de eerste Nederlandse krant die een nieuwsfoto publiceerde. Hierop was de brandende Stadsschouwburg te zien. De brand vond plaats op 16 februari 1890, de foto werd pas vier dagen later geplaatst (Wisman 1994).

Deze weerstand om foto's in kranten te plaatsen zorgde ervoor dat er maar weinig foto's werden gepubliceerd. Als er een foto werd geplaatst, dan was dat maar één foto per krantenpagina. Meer foto's waren onacceptabel. Om die reden waren er niet veel fotografen die zich toedegden op de persfotografie. Als de kranten een foto wilden, namen ze meestal contact op met een atelierfotograaf of een fotohandelaar (Wisman, 1994).

In diezelfde periode was de Eerste Wereldoorlog aan de gang. Hierdoor kreeg de persfotografie een *boost*. Het aantal foto's dat de Nederlandse pers ontving, was ongekend hoog. De pers moest de foto's van de strijdende landen evenredig verdelen, omdat Nederland in de oorlog een neutrale positie had. De Nederlandse pers gebruikte niet alleen de berichtgeving van de betrokken landen, maar stuurde ook Nederlandse correspondenten op pad om verslag te doen van de oorlog, vaak met een camera op zak. Het gebeurde regelmatig dat deze dan weer werd afgepakt, omdat men de correspondent aanzag voor spion. Als men al mocht fotograferen, dan kreeg men vele restricties opgelegd, waardoor sommige redacties en fotografen zich genoodzaakt voelden om foto's te manipuleren (Kester, 2002).

Na de Eerste Wereldoorlog was er een aantal kranten dat het voortouw nam in het plaatsen van illustraties; dit waren De Telegraaf en Algemeen Handelsblad. Het Algemeen Handelsblad publiceerde eerder politieke tekeningen en nieuwsfoto's dan De Telegraaf (Wolf, 2009). De eerste nieuwsfoto in het Algemeen Handelsblad verscheen op 6 september 1905, naar aanleiding van een treinramp in Purmerend (Visser, 1953; Wolf, 2009). De eerste nieuwsfoto's in De Telegraaf lieten nog even op zich wachten, maar de krant plaatste vanaf 1905 al wel af en toe een portret. Wolf (2009) meldt niet wanneer de eerste nieuwsfoto in De Telegraaf is verschenen.

Tot die tijd publiceerden Nederlandse kranten slechts af en toe een foto. In diezelfde periode werden zowel de binnenlandse als de buitenlandse geïllustreerde tijdschriften steeds populairder en beleefden in de jaren twintig en de jaren vijftig van de twintigste eeuw goede periodes. Er ontstond een nieuwe vorm van verhalen vertellen: '*picture stories*', die prominent in de tijdschriften aanwezig waren. Dit fenomeen ontging de Nederlandse kranten niet (Kester, 2002; Wolf, 2009).

In juli 1921 besloot het Algemeen Handelsblad een geïllustreerd ochtendblad uit te brengen (Visser, 1953). Wolf (2009) schrijft echter niet over een geïllustreerd ochtendblad, maar over een fotopagina die per 15 juli zou verschijnen. Toen De Telegraaf dit nieuws vernam, ondernam zij direct actie om het Algemeen Handelsblad een stap voor te blijven. Op dezelfde dag dat het Algemeen Handelsblad haar nieuws aankondigde (10 juli 1921), adverteerde De Telegraaf dat zij per 12 juli dagelijks een fotopagina zou plaatsen. De redactie van De Telegraaf slaagde erin deze fotopagina af te krijgen en had dus de primeur om de eerste krant met fotopagina van Nederland te zijn. Wisman (1994) beschouwt de introductie van de fotopagina door De Telegraaf zelfs als de doorbraak van de foto in de krant.

De Telegraaf beleefde toen een goed jaar, dat volgens Wolf (2009) deels te danken is aan de introductie van de dagelijkse fotopagina. Het Algemeen Handelsblad had veel minder succes: wegens technische problemen kon zij pas vanaf 26 juli het geïllustreerd ochtendblad lanceren. Bovendien was het blad wegens hoge kosten en tegenvallende oplagecijfers in september alweer van de baan (Wolf, 2009). De directie van Algemeen Handelsblad overwoog toen of de redactie ook een fotopagina moest gaan maken, zoals De Telegraaf dat al deed. Dit zou per jaar 100.000 gulden extra gaan kosten. Op dat moment zag de directie van het idee af. De dagelijkse fotopagina van Algemeen Handelsblad verscheen uiteindelijk op 5 juni 1923 (Visser, 1953). Het leek er echter op dat de redactie de foto nog niet van harte in de krant plaatste; Visser schrijft dat de redactie in 1926 foto's nog *"hardnekkig 'kieken' [noemt]"* (1953: 385).

Door het succes van De Telegraaf konden de andere Nederlandse kranten niet meer achter blijven en ook zij waagden zich uiteindelijk aan een dagelijkse fotopagina (Wolf, 2009). Niet iedere krant was echter blij met de toename van foto's in de krant. De Nieuwe Rotterdamsche Courant publiceerde tot ver in de jaren dertig geen foto's in de krant zelf. De redactie plaatste slechts dagelijks een fotopagina, die los in de krant zat. Zo konden lezers de pagina direct weggleggen *"als men daar niet van gediend was"* (Wijffjes, 2004: 165). De gedachte hierachter was dat de fotograaf zich ondergeschikt moest maken aan de redactie, *"net zoals een typograaf of drukpersmachinist"* (Wijffjes, 2004: 165). Volgens Wolf (2009) maakte de krant zelfs hiervoor haar excuses naar de lezers.

Ondanks de opkomst van de fotopagina bleef het gebruik van persfoto's in de krant nog een geruime tijd beperkt. De technologie was nog niet ver genoeg om op een snelle manier kwalitatief goede foto's te maken en deze snel te kunnen publiceren in een krant. Deze situatie werd in de loop van de jaren dertig verbeterd, waardoor de foto een prominentere plaats in de krant kreeg (Wolf, 2009). In diezelfde periode kwamen er betere verzendtechnieken waardoor de fotograaf steeds sneller foto's naar de redactie kon versturen. Hier wordt dieper ingegaan in paragraaf 3.2.

Aanzien van het beroep

Persbureaus voor tekst dateren van halverwege de negentiende eeuw, maar pas aan het einde van deze eeuw ontstonden fotopersbureaus. Het eerste fotoagentschap, Illustrated Photographie Supply Company, dateert uit 1894 en was gevestigd in Londen. Dit bureau heeft echter niet lang bestaan, waardoor soms het Amerikaanse Montauk Photo Concern uit 1898 als eerste fotopersbureau wordt genoemd (Kester, 2002).

De Nederlandse fotopersbureaus zijn pas ontstaan op het moment dat fotografische illustraties definitief in de pers waren gevestigd, vanaf de jaren twintig. Deze bureaus zorgen er niet alleen voor dat foto's op nog grotere schaal konden worden gedistribueerd, maar door hun komst werd ook begin gemaakt met de professionalisering. Daarnaast volgden fotografen lessen aan de kunstacademie of leerden zij van hun meer ervaren collega's; een vakopleiding voor fotografie bestond toen nog niet (Kester, 2002).

Het beroep van persfotograaf had weinig status. Zo werd de naam van de fotograaf van de betreffende geplaatste foto bijna nooit in de krant genoemd (Kester, 2002). Daarnaast kregen fotografen maar weinig geld voor hun geleverde diensten en soms kregen zij helemaal niets als de foto niet werd gepubliceerd (Wisman, 1994).

De Tweede Wereldoorlog

De Nederlandse fotografie werd onder de Duitse bezetting flink veranderd. Fotografen hadden te maken met strenge censuur en de Nederlandse pers hield zich daar goed aan. Veel Nederlandse fotopersbureaus werden verboden en het *Algemeen Nederlands Persbureau* (ANP) werd vrijwel meteen na de Nederlandse capitulatie gebruikt voor propagandadoeleinden. Als fotografen nog hun beroep wilden uitoefenen, dan moesten zij verplicht een lidmaatschap aanvragen bij het Verbond van Nederlandsche Journalisten (VNJ), opgericht in 1940. Fotografen werden vanaf dat moment als journalisten gezien en de naam 'fotojournalist' bleef na de Tweede Wereldoorlog bestaan (Kester, 2002).

Ondanks dit voordeel hield men zich veelvuldig bezig met illegale fotografie; vaak om mensen de moed erin te laten houden voor het verzet tegen de Duitsers en voor spionagewerk. Bovendien werden deze foto's gezien als een "*historisch waardevolle erfenis voor het nageslacht*" (Kester, 2002: 253).

Na de oorlog: zuivering en meer professionalisering

Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog waren sommige Nederlandse kranten blijven verschijnen, zoals De Telegraaf (Wijffjes, 2004; Wolf, 2009), de Nieuwe Rotterdamsche Courant (Wijffjes, 2004) en het Algemeen Handelsblad (Visser, 1953). Nadat de oorlog was geëindigd, moesten dergelijke kranten en hun journalisten voor de Commissie voor de Perszuivering (CPZ) komen. De CPZ onderzocht dan of iemand:

“tijdens de bezetting zijn taak op zoodanige wijze heeft vervuld, dat mede daardoor nationaal-socialistische beginselen of denkbeelden, dan wel ideologieën van den vijand ingang zouden hebben kunnen vinden, alsmede hij die door aanblijven in een leidende functie in de dagbladonderneming geacht moet worden tegen een vervulling van de taak op een wijze, als hiervoren bedoeld, geen bezwaar te hebben gehad”. (Driever & Brauer, 1984, in: Wijfjes, 2004: 244)

Met andere woorden: ieder persoon in dienst van een krant die ten tijde van de Tweede Wereldoorlog ‘pro-Duits’ was, liep het risico bestempeld te worden als iemand die collaboreerde met de vijand, met een straf als gevolg. De Telegraaf kreeg een verschijningsverbod en mocht pas in 1949 weer uitkomen (Wijfjes, 2004; Wolf, 2009). Het Algemeen Handelsblad mocht blijven verschijnen, maar pas na het ontslag van een aantal personeelsleden dat positief tegenover het nationaalsocialisme stond (Visser, 1953). De Nieuwe Rotterdamsche Courant hoopte te kunnen blijven verschijnen door hoofdredacteur Huijts, aangenomen in november 1940, te ontslaan op 5 mei 1945. De nieuwe hoofdredacteur, Maarten Rooij, was in allerhande persorganisaties actief en met die invloed kon hij ervoor zorgen dat Nieuwe Rotterdamsche Courant *“tamelijk ongeschonden”* bleef (Wijfjes, 2004: 249). Dit wordt echter deels tegengesproken door Piet Bouwmeester, schrijver van het boek *De gouden greep van ‘Woeste Willem’*, dat gaat over de geschiedenis van Algemeen Dagblad:

“De NRC kreeg in mei 1945 een publicatieverbod, maar kon op 28 juli alweer verschijnen nadat het blad – dankzij een brainwave van mr. Jacques Dutilth, voorzitter van de raad van commissarissen – ‘behendig’ haar naam had veranderd in Nationale Rotterdamsche Courant. Geruime tijd later kreeg de krant weer de vertrouwde naam van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, met Rooij als hoofdredacteur.” (Bouwmeester, 2006: 13)

De Nieuwe Rotterdamsche Courant moest echter een tijd lang in leven worden gehouden door de concurrerende bladen die onder dezelfde hetzelfde bedrijf, NRC N.V., werden uitgegeven (Bouwmeester, 2006). In 1946 werd Algemeen Dagblad opgericht om zo de Nieuwe Rotterdamsche Courant te redden van de verliesgevende cijfers (*NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol*; Ramaer, 2009). Het ontstaan van Algemeen Dagblad wordt in paragraaf 3.3 verder besproken.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het werk van veel illegale fotografen bekend dankzij tentoonstellingen en publicaties in fotoboeken. De nieuwsfotografie werd gestimuleerd, maar toch bleven de publicatiemogelijkheden beperkt voor persfotografen die meer met hun foto's wilden dan ze als illustratie te laten dienen bij een stuk tekst. Dit gold vooral

voor dagbladfotografen, omdat de kranten nogal achterbleven bij deze nieuwe stimulans. De geïllustreerde tijdschriften besteedden wel meer ruimte dan dat ze ooit hebben gedaan aan fotojournalistieke reportages (Kester, 2002).

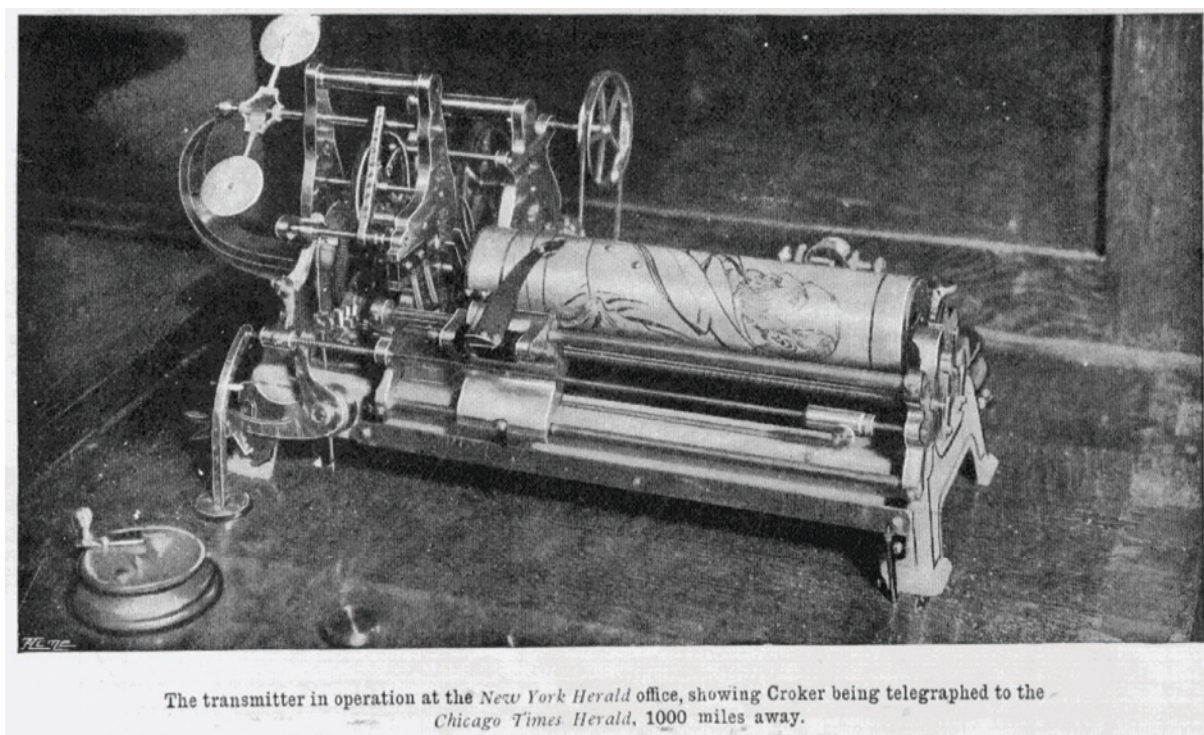
Fotografen hadden dus nog steeds heel veel belang bij de nieuw verworven titel 'fotojournalist': *"het ging niet langer om een fotograaf die voor de pers werkte, maar om een fotograaf die via foto's informatie aan het publiek verschaft, kortom een beroepsactiviteit die kon worden aangemerkt als een journalistieke verdienste"* (Kester, 2002: 254).

De professionalisering van het vak werd ook zichtbaar dankzij de opkomst van vakopleidingen, een beroepscode, een tuchtraad en beroepsorganisaties en -verenigingen. Nederlandse dagbladen kregen fotoredacties. In 1949 werd De Zilveren Camera ingesteld, een jaarlijks uit te reiken prijs. Hieruit kwam in de jaren vijftig World Press Photo voort, dat internationaal georiënteerd is. De professionalisering ging verder en vanaf de jaren zeventig en tachtig werd de Nederlandse fotojournalistiek, volgens Kester, volwassen (2002).

3.2 Opkomst van telexfotografie

Zoals in de paragraaf 'Opkomst van persfotografie' is geschreven, kwamen in het Nederland van de jaren dertig steeds snellere manieren om foto's naar de redactie van een krant te versturen. Deze nieuwe mogelijkheden bestonden echter al veel langer. Al in 1900 schreef Charles Emerson Cook lovend over een apparaat dat foto's op dezelfde manier kon versturen als men dat toentertijd al deed met nieuwsberichten, via de telegraaf. Het voordeel van de telegraaf was dat een journalist die een nieuwsbericht schreef niet naar de redactie hoefde te komen om het bericht af te leveren. Via de telegraaf kon hij het bericht verzenden. Hieruit ontstond een nieuwe ontwikkeling: de *"telediagram"*, een telegraaf voor foto's. De veronderstelde Amerikaanse uitvinder³, Ernest A. Hummel, ontwierp twee apparaten; een apparaat dat de foto kon verzenden en een apparaat dat de foto op een speciaal soort papier kon reproduceren, met behulp van *"dots and dashes"* die ook werden gebruikt voor Morse-code (Cook, 1900: 406). De te versturen foto ging in de *"transmitter"* (de verzender) en kwam via de *"wire"* (telefoonlijn) aan bij de *"receiver"* (de ontvanger) die op de redactie van een krant stond.

³ Hannigan (2004: 8) noemt F.C. Bakewell als degene die al in 1847 succesvol een simpele afbeelding via de telefoonlijn kon versturen.

Afbeelding 5: de 'telediagraph' zoals in Cook (1900) is beschreven. Op de foto is een afbeelding te zien die van New York naar Chicago wordt verzonden.

Bij de foto zat een begeleidend tekstje met onder meer informatie over wat op de foto stond, wanneer de foto was gemaakt en van welk persbureau de foto was. De snelheid van het verzenden was laag. In 1922 was het mogelijk een foto vanuit Rome naar Berlijn en van daaruit naar Maine (Verenigde Staten) te versturen (Hannigan, 2004). Toch kan deze nieuwe techniek als revolutionair worden beschouwd: het is voor het eerst mogelijk om persfoto's op een relatief snelle manier naar de krant te versturen. Dit soort foto's kent men nu onder de naam "wirephotos", "telephotos", "seinfoto's", "telexfoto's" of "telefoto's".

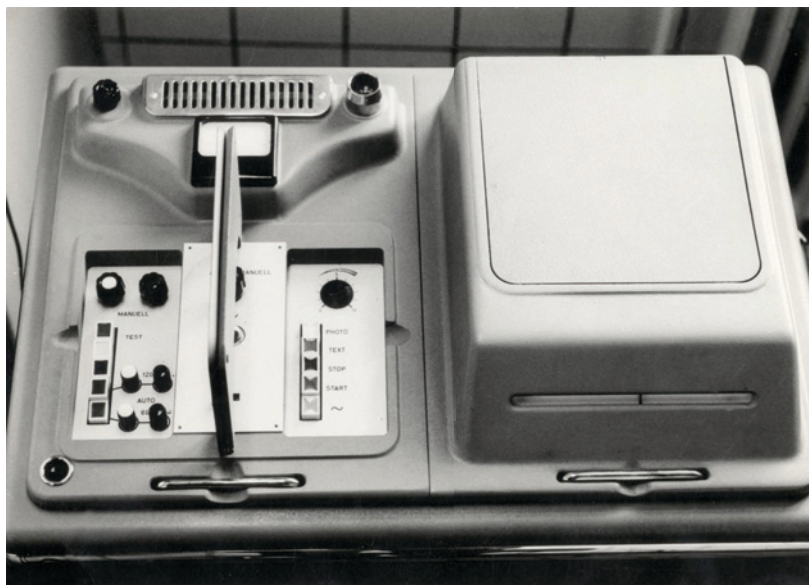
Vanaf 1935 werd de telexapparatuur in de Verenigde Staten pas echt gebruikt, omdat de infrastructuur toen pas voldeed. Omdat de verzendapparaten hierdoor veelvuldig konden worden gebruikt (Hannigan, 2004), steeg het aantal foto's per pagina in de Amerikaanse kranten enorm; in 1938 besloegen persfoto's 38% van het totaal aantal pagina's per editie.

De Telegraaf had als eerste krant van Nederland in 1939 een dergelijk apparaat op de redactie staan: de "belinograph" (Wisman, 1994; Wolf, 2009). Dit was een Franse vinding die lichtelijk verschilde van de Amerikaanse wirephotos. Met de belinograph werden foto's verzonden via radiogolven (Wisman, 1994) en niet via de telefoonlijn, zoals men dat in Amerika deed. De belinograph deed er twaalf minuten over om foto's uit

binnen- en buitenland over te zenden naar De Telegraaf. Foto's konden dus zowel via de radio als via de telefoon worden verstuurd.

Een jaar nadat De Telegraaf een belinograph in zijn bezit had, brak de Tweede Wereldoorlog uit. Toen het verschijningsverbod van De Telegraaf in 1949 was opgeheven, werd de belinograph weer in gebruik genomen, maar het gebruik van dergelijke apparaten was “noodgedwongen schaars” (Wisman, 1994: 123). Het ANP besloot later ook zijn foto's via een zendapparaat te versturen. Wisman (1994) schrijft niet wanneer deze beslissing is genomen. De apparaten waren toen al een stuk handzamer dan de apparaten van voor de Tweede Wereldoorlog.

Een uitgebreide omschrijving van hoe een dergelijk zendapparaat werkt, staat in een artikel van het *Personeelsorgaan* van N.V. Drukkerij De Spaarnestad, met de titel ‘*De Toverdoos van Joepie-Aai*’ uit 1964. Van dit nieuwe fenomeen, omschreven als “*de langs een draad foto-elektrisch overgebrachte nieuwsplaat, in een flits van het ene einde van de aarde naar het andere geschoten*” (1964: 10), werd eerst gedacht dat het onmogelijk was.

Afbeelding 6: een zeldzaam voorbeeld van een telexapparaat. Deze apparaten zijn namelijk maar zeer weinig gefotografeerd.

Het versturen en ontvangen van een telexfoto werd op de volgende manier beschreven: een fotograaf van bijvoorbeeld UPI (United Press International, een Amerikaans persbureau) zat in een auto met een donkere kamer (doka) en een zendapparaat. Hij zond de foto met behulp van dat apparaat naar het Europese hoofdkantoor van UPI in Londen. Op hetzelfde moment werd deze foto doorgestuurd, middels het ‘versterkingsstation’, naar “*abonnees in Parijs, Berlijn, Frankfurt, Milaan en Haarlem*”

(1964: 11). Dit verloopt via een *“gewone telefoonlijn”* (1964: 11). Het apparaat dat de telexfoto ontvangt, heet ‘Muirhead Telephoto Receiver’, *“een bescheiden doos met twee knoppen”* (1964: 10). In die machine zit een elektronenstraalbuis die elektronische impulsen opvangt en omzet in zwakkere of sterkere lichtstootjes. Deze lichtstootjes belichten de gevoelige plaat in de cassette korter of langer (afhankelijk van de sterkte van de lichtstoot).

Zodra er een telexfoto binnenkomt, geeft de ‘Muirhead’ een signaal af. Zodra een tweede signaal afgaat, zorgt de bediende ervoor dat de rol in de cassette synchroon loopt met de rol van het apparaat waarmee de foto wordt verzonden. Dan volgt het derde signaal; het teken dat de uitzending van de telexfoto gaat beginnen. Het versturen van de telexfoto duurt zo’n twaalf minuten, net zolang als de belinograph van De Telegraaf erover deed om een foto binnen te krijgen (zie paragraaf 3.1). Na de uitzending wordt de cassette uit het apparaat gehaald en naar de doka gebracht. Het negatief wordt in anderhalve minuut ontwikkeld. Daarna wordt het bewerkt door het onder meer te ‘glanzen’, zodat de telexfoto uiteindelijk geschikt is voor de redacties. Spaarnestad Photo was toentertijd erg blij met de aankoop van de Muirhead en voorzag een mooie toekomst voor het apparaat: *“de mogelijkheden van dit soort telecommunicatie zijn onuitputtelijk”* (1964: 11).

De voor die tijd revolutionaire snelheid wordt in het personeelsblad van N.V. Drukkerij De Spaarnestad geïllustreerd aan de hand van twee voorbeelden. Zo wordt verteld dat men van 02:00 uur ’s nachts zat te wachten op een foto van paus Johannes XXIII op zijn sterfbed in juni 1963. Toen de foto pas om 11:00 uur ’s ochtends werd vrijgegeven, lag deze al een half uur later op het bureau van de hoofdredacteur. Het tweede voorbeeld betreft de bekendmaking van prinses Irene die ging trouwen met Carlos-Hugo van Bourbon-Parma. Fotografen van Spaarnestad Photo hadden uren tevergeefs bij Paleis Soestdijk gestaan, maar een bediende van de ‘Muirhead’ vertelde de fotografen triomfantelijk dat hij een foto van het paar had. De foto van het aanstaande echtpaar was eerder op het kantoor aanwezig dan de fotografen die zonder foto's terugkwamen. Het artikel vermeldt helaas niet hoe de foto van prinses Irene met haar verloofde is verkregen.

In hoofdstuk 6 wordt dieper ingegaan op telexfotografie en de apparaten die deze foto's verzonden en ontvingen.

3.3 Twee met elkaar verweven kranten

In deze paragraaf wordt de geschiedenis van Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad

verteld. Deze kranten hebben altijd al met elkaar te maken gehad, omdat zij vanaf het ontstaan van Algemeen Dagblad altijd onder hetzelfde mediaconcern vielen (totdat NRC Media in december 2009 werd verkocht). Eerst wordt een kort overzicht gegeven van de geschiedenis van Algemeen Dagblad, daarna komt de geschiedenis van NRC Handelsblad aan bod.

Geschiedenis van Algemeen Dagblad

Het Algemeen Dagblad is in 1946 ontstaan. De krant verscheen voor het eerst op maandag 29 april voor het eerst, om de Nieuwe Rotterdamsche Courant te kunnen redden van de verliesgevende cijfers. Het Algemeen Dagblad is daarom opgericht binnen de 'holding' NRC N.V. (waar onder meer ook Nieuwe Rotterdamsche Courant onder viel). De nieuwe krant werd echter aangekondigd als voortzetting van het Dagblad van Rotterdam. Die term werd gekozen, omdat het Dagblad van Rotterdam in 1939 was gekocht door de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Deze term is volgens Piet Bouwmeester, de auteur van *De gouden greep van 'Woeste Willem'*, echter niet helemaal juist. Het Dagblad van Rotterdam "[was] in de oorlog zo fout als Mussert". Daarom wilden de mensen van Algemeen Dagblad "*onomwonden afstand*" nemen van "*het verkeerde blad*" (Bouwmeester, 2006: 15). Toch kozen de vergunningverstrekkers er toentertijd voor om het een voortzetting te noemen, omdat zij anders bang waren dat de ontwikkeling van het Algemeen Dagblad zou worden tegengegaan.

Het Algemeen Dagblad is opgericht door Willem Pluygers en Jan Versnel. Versnel werkte, voordat hij de eerste hoofdredacteur van het Algemeen Dagblad werd, als journalist voor de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Pluygers begon zijn carrière in de krantenwereld bij diezelfde krant en hij schapte het tot bedrijfsleider en directiesecretaris van de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Versnel en Pluygers bundelden hun krachten tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog en richtten samen een krant op, waarvan Versnel voor ogen had dat het een "*populair ochtendblad [moest worden], niet ordinair. Onafhankelijk, niet neutraal. Zakelijk, niet dor. Bestemd voor een groot publiek, maar niet sensationeel. De naam Algemeen Dagblad moest aangeven dat de krant een zo breed mogelijke lezerskring wilde bereiken en zich niet wenste te binden aan enige politieke of godsdienstige overtuiging*" (Bouwmeester, 2006: 13). De oplage van Algemeen Dagblad groeide gestaag, maar maakte pas in 1961 voor het eerst winst (Bouwmeester, 2006).

In 1964 werd de Nederlandse Dagbladunie N.V. (NDU) opgericht, waarbinnen onder meer het Algemeen Dagblad, de Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad fuseerden (Bouwmeester, 2006; Ramaer, 2009; Wolf, 2009). In 1979 fuseerde NDU met Elsevier, die in 1995 NDU (met daarin NRC Handelsblad en het Algemeen Dagblad)

vervolgens verkocht aan PCM Uitgevers (Van de Plasse, 2005). Het Belgische bedrijf De Persgroep verwierf in 2009 een meerderheidsbelang van 51% in PCM Uitgevers. Dit bracht een naamswijziging met zich mee: het bedrijf heette vanaf dat moment De Persgroep Nederland. Het Algemeen Dagblad maakt hier op dit moment nog steeds deel van uit.⁴

Naast de verschillende overnames van het moederbedrijf had de krant zelf ook te maken met een fusie. Op 1 september 2005 fuseerde het met zeven regionale kranten, namelijk Rijn en Gouwe, De Dordtenaar, Rotterdams Dagblad, Haagsche Courant, Utrechts Nieuwsblad, Goudsche Courant en de Amersfoortse Courant (Bakker & Scholten, 2009). Sinds deze fusie daalde het totaal aantal abonnees van deze kranten van 598.000 naar 555.000.⁵ In het eerste kwartaal van 2009 had Algemeen Dagblad nog een oplage van 453.039.⁶

Afbeelding 7: een vrouw leest het Algemeen Dagblad.

3.3.2 Geschiedenis van NRC Handelsblad

NRC Handelsblad heeft, in tegenstelling tot het Algemeen Dagblad, op het moment van schrijven geen boek waarin een overzicht wordt gegeven van de geschiedenis van de krant. Hierdoor is men aangewezen op verschillende boeken en websites die iets vertellen over de geschiedenis van NRC Handelsblad, zoals de website van de krant zelf (www.nrc.nl), *Journalistiek in Nederland 1850-2000* van Huub Wijffjes (2000), *De*

⁴ Bronnen: <http://www.nu.nl/economie/1926242/persgroep-neemt-meerderheidsbelang-in-pcm.html> en <http://www.persgroep.nl/home/historie.html>. Beide geraadpleegd op 5 augustus 2010.

⁵ Bron: <http://www.elsevier.nl/web/1062196/Nieuws/Economie/Algemeen-Dagblad-verliest-tienduizenden-lezers.htm>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

⁶ Bron: <http://medianieuws.nl/2009-06-30/oplages-telegraaf-en-ad-zakken-fors-fd-en-het-parool-stijgen>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

Papieren Spiegel: 125 jaar Algemeen Handelsblad van W. Visser (1953) en twee boeken die de krant zelf heeft uitgebracht: *NRC Handelsblad 1970-1980. Een bloemlezing uit de eerste 10 jaar* en *NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol*.

Het is al bekend dat NRC Handelsblad in 1970 is ontstaan uit het samengaan van twee kranten: de Nieuwe Rotterdamsche Courant (1844) uit Rotterdam en het Algemeen Handelsblad (1828) uit Amsterdam. Het plan om de Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad te fuseren lag er al in 1915. Maar door een “*verschil van mening*” tussen de hoofdredacties wilde de Nieuwe Rotterdamsche Courant het fusieplan uitstellen tot na de Eerste Wereldoorlog (Visser, 1953: 341). Het zou echter nog tot 1964 duren voordat dit plan werd uitgevoerd.

Afbeelding 8: edities van het Algemeen Handelsblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant worden te koop aangeboden.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad besloten toen in 1970 samen verder te gaan, omdat beide kranten in de rode cijfers zaten. In het boek *NRC Handelsblad 1970-1980. Een bloemlezing uit de eerste 10 jaar* heeft toenmalig schreef hoofdredacteur André Spoor hierover:

“Op 1 oktober 1970 verscheen het eerste nummer van NRC Handelsblad. Daarmee waren de twee oudste nog levende dagbladen van Nederland elkaar in de armen gevallen. Niet zonder aandrang van buiten: de rode exploitatiecijfer van de Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad vormden de aanleiding tot deze samengang. Maar daarnaast vormde het vrijheidsbeginsel, dat beide dagbladen in hun vaandel voerden, de innerlijke aandrang voor het

Hoewel beide kranten meer overeenkomsten dan verschillen toonden, boden beide redacties in eerste instantie weerstand aan de fusie, *wegens “een groot cultuurverschil tussen ‘Amsterdam’ en ‘Rotterdam’”*.⁷ De redactie in Rotterdam had voornamelijk interesse in binnenlandse en buitenlandse politiek en economie, terwijl de Amsterdamse redactie liever nieuws bracht over *“maatschappelijke en culturele ontwikkelingen, in de gistende ‘provo-tijd’ van eind jaren zestig”*.⁸ Een eigenschap die beide kranten deelden is dat zij streefden naar een *“zo objectief mogelijke berichtgeving”*.⁹

Toen de fusie rond was, kwam de redactie van Amsterdam naar de Witte de Withstraat in Rotterdam. Een klein deel bleef achter in de hoofdstad.¹⁰ In datzelfde gebouw zat ook het Algemeen Dagblad, omdat die krant onder dezelfde holding viel. De huisvesting van NRC Handelsblad en het Algemeen Dagblad wordt in hoofdstuk 4 uitgebreider besproken.

In het jaar van oprichting had NRC Handelsblad een oplage van 106.000. Het ging daarna niet goed met de krant, de oplage daalde per jaar steeds meer. Dit herstelde zich pas in 1977.¹¹ NRC Handelsblad werd in 1995 verkocht aan PCM Uitgevers, net als het Algemeen Dagblad (zie paragraaf 3.3.1). Toen de Persgroep in 2009 een meerderheidsbelang kreeg in PCM Uitgevers, werd in datzelfde jaar bekend gemaakt dat NRC Media zou worden verkocht aan Het Gesprek en Egeria. NRC Handelsblad had in het eerste kwartaal van 2009 een oplage van 211.597.¹²

Afbeeldingen 9 en 10: links worden edities van NRC Handelsblad gedrukt, rechts edities van Algemeen Dagblad.

⁷ Bron: http://www.nrc.nl/krant/article1889982.ece/Korte_geschiedenis_van_%3Cbr%3ENRC_Handelsblad, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Bron: <http://medianieuws.nl/2009-06-30/oplages-telegraaf-en-ad-zakken-fors-fd-en-het-parool-stijgen>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

3.4 Soortgelijke onderzoeken

Zoals al eerder is genoemd, zijn er naast de scriptie van Bas Mulder (2009) op dit moment geen soortgelijke onderzoeken naar fotoarchieven bekend. Mulder deed voor Spaarnestad Photo onderzoek naar de totstandkoming van het fotoarchief van Trouw en Het Parool en naar het gebruik van foto's door de redacties van die kranten die uit het fotoarchief afkomstig waren. Hij probeerde deze vragen te beantwoorden door middel van literatuuronderzoek, interviews met (oud-)medewerkers van het fotoarchief, Trouw, Het Parool en Spaarnestad Photo (het fotoarchief stond ten tijde van het onderzoek al bij deze instelling) en met behulp van een kwantitatieve steekproef dat moest aantonen waar de inhoud van het fotoarchief uit bestond.¹³ Bovendien is Mulder de eerste die in zijn onderzoek (hetzij kort) aandacht besteedt aan telexfotografie, omdat hij op dit soort foto's in het samengevoegde fotoarchief van Trouw en Het Parool stuitte.

¹³ Voor meer informatie over de resultaten van het onderzoek van Bas Mulder, zie het artikel 'Per brommer en per telex: Het fotoarchief van Trouw en Het Parool' dat hij samen met Martijn Kleppe heeft geschreven. Het is verschenen in 2009 in *Fotografisch Geheugen* 65 (winter 2009/2010), 18-21.

4. De afgelegde weg van het fotoarchief

In dit hoofdstuk wordt de totstandkoming van het fotoarchief behandeld. Hiermee wordt het ontstaan van het fotoarchief bedoeld en de keren dat het is verhuisd. De volgende vragen worden beantwoord: “*Hoe is het fotoarchief van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad samengevoegd?*” en “*Hoe is het fotoarchief van NRC/AD terecht gekomen op de huidige locatie?*”. Voordat antwoord wordt gegeven op deze vragen, wordt eerst aandacht besteed aan de gebruikte onderzoeksmethoden.

4.1 Interviews: a trip down memory lane

Om te kunnen onderzoeken hoe het fotoarchief van NRC/AD tot stand is gekomen en hoe het terecht is gekomen op de huidige locatie, zijn (oud-)medewerkers van het fotoarchief geïnterviewd. De geïnterviewden variëren van fotograaf en freelance vormgever tot fotoredacteur en fotodocumentalist. Door te praten met mensen met verschillende functies, was het mogelijk het fotoarchief steeds vanuit een andere hoek te benaderen; vanuit de ‘bewaarders’ (de fotodocumentalisten), de ‘gebruikers’ (de fotoredacteurs en vormgevers) en vanuit de ‘voorzieners’ (de fotografen wier foto’s in het fotoarchief terecht zijn gekomen).

Dankzij Taffy van Doorn, fotodocumentalist bij NRC Media, en Nicole Robbers, fotoredacteur bij NRC Media, kon een lijst worden opgesteld met veertien namen van mensen die met het archief werken of hebben gewerkt. Deze lijst bevatte namen van huidige medewerkers en van medewerkers die tot de jaren ‘90 op een of andere manier betrokken waren bij het fotoarchief. Deze mensen zijn vervolgens, inclusief Taffy van Doorn en Nicole Robbers, per e-mail benaderd met de vraag of zij mee wilden werken aan dit onderzoek door middel van een interview. Nadat zij hadden toegezegd werd een datum, tijdstip en locatie afgesproken. Daarnaast werd de geïnterviewden gevraagd of zij het goed vonden als het interview werd opgenomen met een geluidsrecorder.

Alle interviews hadden een *semi-structured* (half-gestructureerde) opzet. Dat betekent dat vooraf vaststond welke onderwerpen tijdens het interview zouden worden besproken, maar dat er wel ruimte was voor andere zaken die met het fotoarchief van NRC/AD te maken hebben. De interviews leken, dankzij die vrijheid, dan ook het meest op een doorsnee conversatie, maar de interviewer had nog steeds de controle over het gesprek. Dit soort interviews zijn dan ook wel eens *conversations with a purpose* genoemd (Lofland, 1971; Burgess, 1984, in: Deacon, Pickering, Golding & Murdock, 1999). Het voordeel van deze vorm van interviewen is dat er ruimte is om dieper in te gaan op een

reactie van de geïnterviewde. Hierdoor kan meer informatie over een bepaald onderwerp worden verkregen, dat misschien niet eens bij de interviewer was opgekomen. Daarnaast kan de geïnterviewde het verhaal vertellen vanuit zijn of haar referentiekader met de daar bijhorende termen, waardoor de interviewer meer *inside information* krijgt, dan wanneer er strak vastgehouden wordt aan de lijst met onderwerpen die de interviewer wil bespreken (Deacon et al., 1999).

De interviews werden vervolgens letterlijk uitgetypt, zodat de geïnterviewden deze konden accorderen. Iedereen heeft toestemming gegeven voor (delen van) zijn interview. De uitwerkingen van de interviews zijn niet als bijlagen toegevoegd, omdat niet alle delen van het interview in het onderzoek worden besproken. Wel wordt er gebruik gemaakt van citaten en parafrasen. De begeleider en tweede lezer van deze scriptie hebben de interviews wel ingezien.

Bijna alle interviews hebben plaatsgevonden in het fotoarchief van NRC/AD. Door in het fotoarchief met (oud-)medewerkers te gaan zitten, konden de geïnterviewden met meer tastbare voorbeelden van (telex)foto's komen en kon dieper worden ingegaan op zaken als het gehanteerde systeem van het fotoarchief. De interviews die niet in het fotoarchief zijn afgenomen, hebben plaatsgevonden in het kantoor van Spaarnestad Photo, bij de geïnterviewde thuis of op de werkplek van de geïnterviewde.

Afbeelding 11: de plek waar de interviews in het fotoarchief hebben plaatsgevonden.

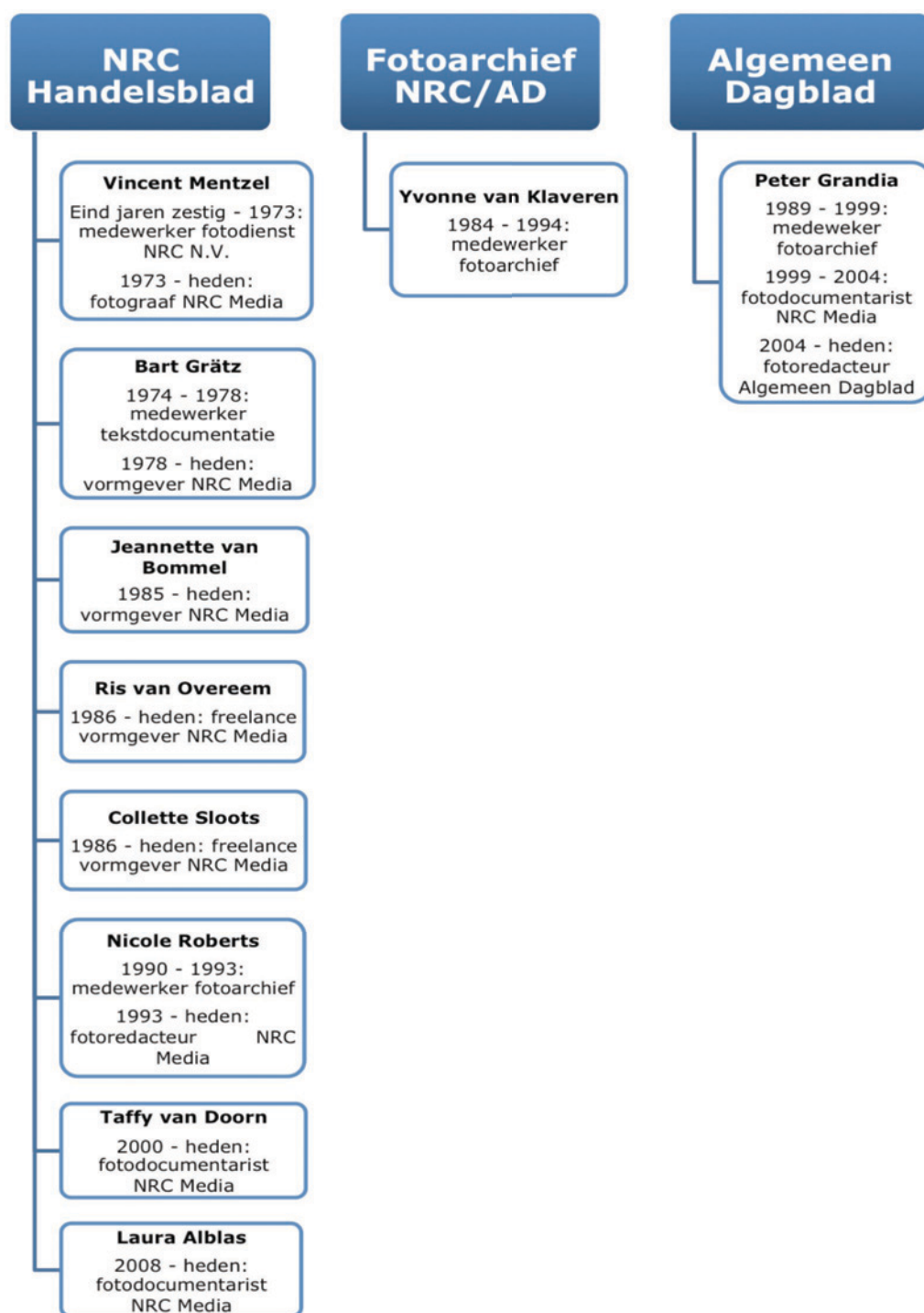
Toen het interview was afgelopen, werd naar namen gevraagd van mensen die ook met het fotoarchief te maken hebben gehad. Op deze manier werd er dieper in de geschiedenis van het fotoarchief gegraven door oud-medewerkers op te sporen en te benaderen voor een interview. Dit wordt ook wel het sneeuwbaaleffect genoemd (Boeije, 2010). Hoewel deze methode effectief kan zijn om nieuwe mensen te vinden, heeft de geïnterviewde met het sneeuwbaaleffect invloed op het verloop van het onderzoek. Als hij of zij bepaalde namen opnoemt die relevant zouden kunnen zijn voor het onderzoek, wordt een specifieke weg ingeslagen, waardoor andere namen links blijven liggen. De geïnterviewde noemt bijvoorbeeld oud-collega's op die op het fotoarchief hebben gewerkt, maar denken niet aan oud-medewerkers van de fotoredacties van beide kranten. Hierdoor bestaat het risico dat één of meerdere aspecten van het fotoarchief onderbelicht blijven. Deze invloed speelde ook in dit onderzoek een rol; hier is rekening mee gehouden in de analyse van de interviews.

De uitkomsten van deze interviews zijn vervolgens met elkaar vergeleken, met als doel een zo eenduidig en betrouwbaar mogelijk beeld te creëren van de totstandkoming van het fotoarchief en de weg die het archief heeft afgelegd naar de huidige locatie. Er moet echter een kanttekening bij deze manier van onderzoeken worden geplaatst. De uitkomsten van de interviews zijn niet volledig betrouwbaar, omdat deze geschiedenis wordt verteld op basis van de *herinneringen* van de geïnterviewden. Zij kunnen bijvoorbeeld een verhuizing van het fotoarchief op een bepaalde manier hebben onthouden, maar dat hoeft niet te betekenen dat die verhuizing ook daadwerkelijk zo is verlopen. Men heeft dus rekening te houden met *oral history*, de geschiedenis verteld door de mens (Deacon et al., 1999). Zodra meerdere geïnterviewden een bepaalde gebeurtenis bevestigen, dan kan men er voorzichtig vanuit gaan dat dit inderdaad gebeurd is, maar toch moeten de resultaten niet als dé waarheid worden beschouwd.

Daarnaast heeft de interviewer zelf ook invloed gehad op wat de geïnterviewde heeft verteld, ook wel *interviewer bias* genoemd (Deacon et al., 1999). Deze invloed heeft logischerwijs gevolgen voor de resultaten van het interview. Hierbij moet worden gedacht aan de manier van vragen stellen (Denk aan: Zijn de vragen te algemeen, waardoor de geïnterviewde niet precies weet wat er van hem of haar wordt gevraagd? Zijn de vragen te veel gestuurd, waardoor de geïnterviewde wordt beïnvloed in zijn of haar antwoorden? Heeft de interviewer de geïnterviewde woorden in de mond gelegd, terwijl hij of zij eigenlijk niet achter die uitspraak staat?) en de onderwerpen die worden aangesneden. De geïnterviewde zal bijvoorbeeld geen extra onderwerpen voor het interview aandragen (die wellicht wel heel relevant kunnen zijn), omdat de interviewer het gesprek leidt. Ook deze tekortkomingen zijn in dit onderzoek aanwezig en daar is eveneens rekening mee

gehouden in de analyse van de interviews.

In totaal zijn tien mensen geïnterviewd. Gemiddeld hebben de interviews drie kwartier tot één uur geduurd. In het schema hieronder is weergegeven wie de geïnterviewden zijn en wat hun rol was met betrekking tot het fotoarchief. Er is maar één iemand van het Algemeen Dagblad geïnterviewd, omdat het onderzoek voornamelijk vanuit NRC Media is ondersteund. Hierdoor zijn veel mensen voor interviews aangedragen die voor NRC Media werken of hebben gewerkt. Daarom is alle verkregen informatie niet automatisch ook van toepassing op het Algemeen Dagblad.

Figuur 1: een schematische weergave van de geïnterviewden en hun rol met betrekking tot het fotoarchief. De geïnterviewden zijn ingedeeld onder het bedrijf waar zij als laatste werkzaam zijn (geweest).

4.2 Inside information uit de boeken

Om bepaalde situaties te illustreren wordt er ook gebruik gemaakt van citaten van (oud-)medewerkers die iets schreven in de jubileumboeken *NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol* en/of *NRC Handelsblad 1970-1980. Een bloemlezing uit de eerste 10 jaar*.

4.3 De geschiedenis van het fotoarchief

De Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Dagblad werden vroeger uitgegeven door de NRC N.V.. Beide kranten zaten toen ook al in hetzelfde gebouw, aan de Witte de Withstraat in Rotterdam. Het fotoarchief zat in de jaren zestig bij de tekstdocumentatie (het archief voor de gepubliceerde krantenberichten) en de fotodienst, de plek waar foto's werden ontwikkeld, afgedrukt en bewerkt (zoals op maat snijden) voordat zij in de krant konden verschijnen. Tegenwoordig worden foto's nog steeds bewerkt, maar dan met de computer. Bovendien kan de kwaliteit worden verbeterd met programma's als Photoshop. De telexapparaten, waarmee de redactie foto's ontving, stond daar ook. Deze afdelingen vielen volgens Vincent Mentzel, staffotograaf van NRC Handelsblad, onder Algemeen Dagblad: *“De chef fotoredactie in de zestiger jaren had de fotodienst onder zich genomen en het fotoarchief er eigenlijk ook maar bij genomen, omdat de NRC niet zoveel belangstelling had voor fotografie in die tijd.”* Toen Vincent Mentzel in de jaren zestig ging werken op de fotodienst, werd hij dan ook door de chef fotoredactie van Algemeen Dagblad in dienst genomen. Zijn werkgever was echter het moederbedrijf; het fotoarchief, de tekstdocumentatie en de fotodienst vielen formeel onder de technische directie van NRC N.V..

Afbeelding 12: het vooraanzicht van het pand van de Nieuwe Rotterdamsche Courant.

Beide dagbladen maakten volgens Vincent Mentzel gebruik van dezelfde faciliteiten, zoals transportvrachtwagens om de kranten te vervoeren: *“Dan stond er op die auto’s ‘NRC en AD’. En de drukkerij was in de kelder van het gebouw, die drukte ‘s nachts Algemeen Dagblad, ‘s ochtends de Dordtenaar en in de middag NRC”*. Dit gold volgens Vincent Mentzel ook voor het fotoarchief van Algemeen Dagblad en Nieuwe Rotterdamsche Courant en het latere NRC Handelsblad. Peter Grandia (in de jaren negentig werkzaam op het fotoarchief en nu als fotoredacteur bij Algemeen Dagblad) en Bart Grätz (die tijdens de jaren zeventig werkzaam was op het tekstarchief van beide kranten en nu als vormgever in dienst is bij NRC Media) hebben echter aangegeven dat beide kranten eerst hun eigen fotoarchief hadden. Bart Grätz meende dat deze rond 1972 zijn samengevoegd. Hier is, voor zover bekend, helaas geen documentatie van.

Toen de Nieuwe Rotterdamsche Courant en Algemeen Handelsblad in 1970 fuseerden, werd een deel van de redactie van het Algemeen Handelsblad naar Rotterdam gehaald (zie ook paragraaf 3.3.2). Een klein gedeelte bleef in Amsterdam en vormde de Amsterdamse redactie van het NRC Handelsblad. Deze opzet bestaat nog steeds. Er zijn werkkamers van NRC Handelsblad in Amsterdam voor werknemers die daar wonen en niet per se in Rotterdam aanwezig hoeven te zijn (Interview: Bart Grätz). De kranten vielen toen ook niet meer onder NRC N.V.; in 1964 was Nederlandse Dagbladunie (NDU) ontstaan uit een fusie tussen het Algemeen Handelsblad, de Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Dagblad. Toen NRC Handelsblad ontstond, had de krant nog steeds de NDU als eigenaar. Mensen die vanaf dat moment op het fotoarchief gingen werken, waren niet in dienst van één van de kranten, maar van de NDU.

Het fotoarchief en de tekstdocumentatie van het Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad stonden op de begane grond. De redactie van het Algemeen Dagblad zat op de derde verdieping; NRC Handelsblad was op de tweede verdieping gevestigd. De werkruimte voor de tekstdocumentatie was ongeveer acht bij vier vierkante meter. Daar stonden een aantal bureaus met archiefkasten. Aan het eind van deze kasten zat de ruimte voor het kantoor van het fotoarchief en stonden er andere kasten die bij het fotoarchief hoorden. Die kasten liepen weer verder door tot aan een stalen deur die leidde naar de drukkerij.

Op een gegeven moment werd het pand van de NDU doorgetrokken naar de Westblaak. Er werd een nieuw gebouw aan vast gebouwd en de hoofdingang verhuisde naar de Westblaak. Dit werd toen ook het officiële postadres. Deze verbouwing zal vermoedelijk voor 1974 zijn geweest, want deze situatie was al zo toen Bart Grätz voor NDU kwam werken.

Afbeelding 13: een foto van het fotoarchief aan de Westblaak.

In september 1989 verhuisde de NDU naar de Marten Meesweg te Rotterdam, de huidige locatie van het Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad. De NDU wilde weg uit het pand aan de Westblaak, omdat een pand huren aan de rand van de stad *“begrotingstechnisch veel slimmer was”* en de klimaatbeheersing niet in orde was (Interview: Bart Grätz). Daarnaast was het pand aan de Westblaak, volgens oud-medewerker van het fotoarchief Yvonne van Klaveren, te oud en te klein.

Afbeelding 14: een foto van de sloop van het pand aan de Westblaak.

Deze beslissing werd niet door iedereen even goed ontvangen. De NRC-redactie vond dat een krant in het centrum van een stad hoort te zitten. Toen bleek dat de verhuizing definitief was, staakte de NRC-redactie één dag in november 1986. Er kwam toen ook geen krant uit, aldus Peter Grandia en Bart Grätz. Deze staking heeft volgens Yvonne van Klaveren nog het NOS-journaal gehaald. In het boek *NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol* blijkt Paul Hellman, toen redacteur van de krant, terug op de verhuizing en de buurt rondom de Witte de Withstraat:

“Hoezeer de buurt ook veranderde, wat bleef was het prettige gevoel dat je op de krant, zelfs achter het bureau, in ‘het leven’ verkeerde. (...) Het was dan ook een schokkend bericht dat de krant eind jaren tachtig zou verhuizen naar ‘de polder’, en nog wel het onherbergzaamste deel daarvan. Eerst reageerde ik met ongeloof: in de praktijk zou het zover niet komen, het was ondenkbaar dat de Dagbladunie zich zou vestigen op de plek waar ik alleen in noodgevallen onze straathond Ollie uitliet. Maar de plannen werden doorgezet, daar kon zelfs een werkonderbreking door de NRC-redactie niets aan veranderen. Hierop volgde een fase van gemengde gevoelens. Het vooruitzicht de stad te verlaten was ontmoedigend, maar de reacties van collega’s wekten een ander soort ongenoegen. Hoe meer gal zij spuwden over hun vertrek naar een ellendige uithoek, hoe meer ik tot mijn verbazing de aanvechting kreeg die buurt in bescherming te nemen: hoewel weinig inspirerend, was de polder toch weer niet het verbanningsoord waarvoor hij werd aangezien.” (Paul Hellman: 47)

Afbeelding 15: op deze foto staat waarschijnlijk de staking van de NRC-redactie afgebeeld.

De werknemers van het Algemeen Dagblad hebben volgens Bart Grätz en Yvonne van Klaveren nauwelijks tegen de verhuizing geprotesteerd. Zij vonden het een voordeel dat de krant dicht bij een snelweg zou komen te zitten, waardoor zij snel tussen hun huis en de krant konden reizen.

De verhuizing zelf verliep wel soepel: *“Er kwamen een soort kartonnen kasten op karren en die werden in de gang gezet. Daar werd alles op overgezet. Het fotoarchief moest leeggehaald worden, maar het kon niet meteen worden verhuisd, omdat de krant moest doorgaan. We moesten dus overal goed bij kunnen. Er zat nog steeds een hele structuur in, dus we konden alles snel vinden”*, aldus Yvonne van Klaveren. Het is vervolgens op één zaterdag overgegaan naar de Marten Meesweg; beide kranten waren toen al

uitgebracht. Er werd een ploegendienst gemaakt voor de verhuizing en de werknemers op het fotoarchief zijn toen extra gaan werken.

Afbeelding 16: het logo van de NDU wordt op het pand aan de Marten Meesweg bevestigd.

Het fotoarchief werd naar de vierde verdieping van de Marten Meesweg verhuisd, waar ook de redactie van het Algemeen Dagblad kwam te zitten. NRC Handelsblad verhuisde naar de derde etage. De ruimte waar het fotoarchief in stond was ongeveer twintig tot vijfentwintig bij vier vierkante meter met nog een ruimte voor een blok bureaus waar de medewerkers aan de slag konden. Zij hadden daar de ruimte om zich goed te bewegen (Interview: Peter Grandia).

Afbeelding 17: het fotoarchief op de vierde etage in het pand aan de Marten Meesweg.

In 1995 werd de NDU overgenomen door PCM Uitgevers (zie paragraaf 3.3.1). Niet lang daarna, tussen 1999 en 2002, werd het archief gesloten en moesten de medewerkers van het fotoarchief op zoek naar ander werk. Sommigen vertrokken bij de krant, anderen konden terecht bij één van de kranten, zoals Peter Grandia die in 1999 bij NRC

Handelsblad is gaan werken. Volgens Yvonne van Klaveren werd *“al in 1994 gesproken over ‘het sluiten’ van het fotoarchief in verband met de automatisering. De benaming ‘digitale fotografie’ was in deze tijd nog niet zo algemeen. Toen ik in 1984 begon, had ik een arbeidscontract voor onbepaalde tijd. Ik ben tussendoor een jaar buiten de Nederlandse Dagbladunie gaan werken. Daarna kwam ik terug en kreeg contracten voor bepaalde tijd. Voor dit beleid was gekozen, vanwege de veranderingen die het fotoarchief stond te wachten: de overname door de automatisering”*.

In 2003 verhuisde het fotoarchief van de vierde verdieping naar de begane grond, omdat het fotoarchief steeds minder werd gebruikt door de opkomst van digitale fotografie (meer hierover staat in hoofdstuk 6). Het fotoarchief staat nog steeds op deze locatie.

Afbeelding 18: het fotoarchief, zoals het er nu is, op de begane grond.

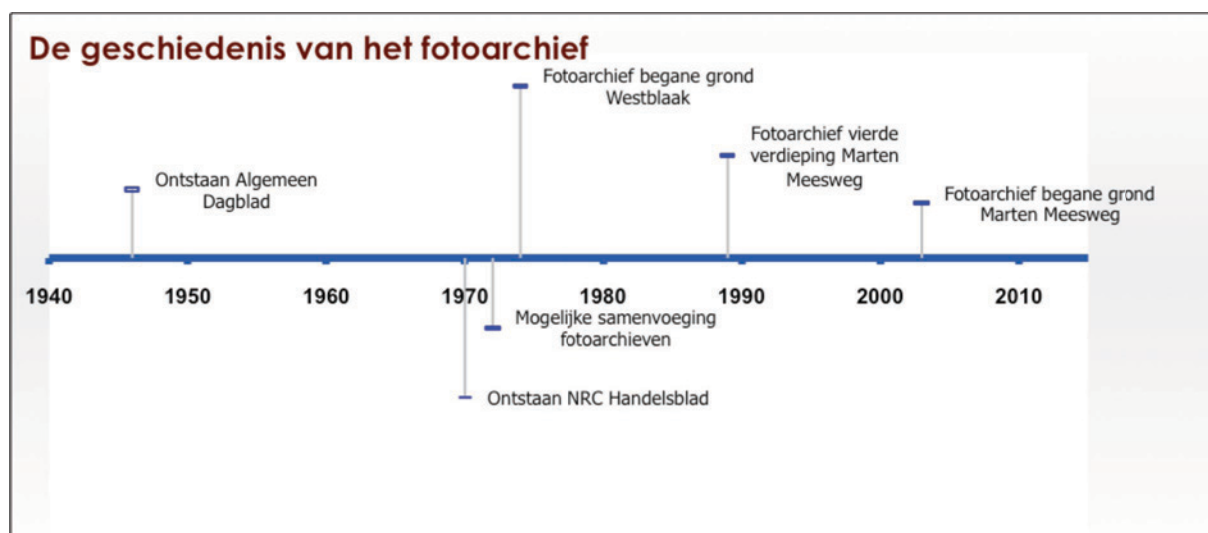
4.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is geprobeerd de volgende vragen te beantwoorden: *“Hoe is het fotoarchief van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad samengevoegd?”* en *“Hoe is het fotoarchief van NRC/AD terecht gekomen op de huidige locatie?”*.

Op de eerste vraag is nog geen duidelijk antwoord te geven. Volgens Vincent Mentzel hebben Algemeen Dagblad en Nieuwe Rotterdamsche Courant van dezelfde faciliteiten gebruik gemaakt (zoals de vrachtwagens en de drukkerij) en heeft de toenmalige chef

fotoredactie van Algemeen Dagblad het fotoarchief onder zijn hoede genomen, omdat Nieuwe Rotterdamsche Courant er toen nog niet echt belangstelling voor had. Beide kranten maakten volgens hem toen gebruik van hetzelfde fotoarchief en dit is, bij zijn weten, na het ontstaan van NRC Handelsblad niet veranderd. Het lijkt er dus op dat deze archieven toen al samen waren. Peter Grandia en Bart Grätz menen echter dat beide kranten eerst een eigen fotoarchief hadden en dat deze in het begin van de jaren zeventig zijn samengevoegd, namelijk rond 1972.

Het antwoord op de tweede vraag kan wel duidelijk worden geformuleerd. De reden waarom het fotoarchief nu op de begane grond en ver van de krantenredacties staat, is dat er steeds minder gebruik van het fotoarchief wordt gemaakt door de opkomst van digitale fotografie. Het fotoarchief ging volgens Peter Grandia al voor 2003 dicht, waardoor de werknemers van het fotoarchief op zoek moesten naar ander werk. Zij konden wel bij een van beide kranten terecht, maar niet iedereen heeft dat gedaan.

Figuur 2: tijdsbalk van de geschiedenis van het fotoarchief van NRC/AD.

5. 1,6 miljoen foto's, een Missverkiezing en rassenrellen

Nu antwoord is gegeven op de vragen hoe het fotoarchief tot stand is gekomen en hoe het terecht is gekomen op de huidige locatie, wordt de aandacht verschoven naar een deel van de inhoud van het fotoarchief: de telexfoto's. De volgende vragen worden behandeld: *“Hoeveel telexfoto's zijn in het fotoarchief van NRC/AD, zoals het er nu is, aanwezig? In welk jaar en waar zijn deze telexfoto's gemaakt?”* en *“Hoeveel telexfoto's zijn gepubliceerd in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad en onder welke nieuwsrubrieken zijn deze in beide dagbladen gepubliceerd?”*. In dit hoofdstuk wordt eerst het aantal telexfoto's in het fotoarchief besproken. Daarna komen de gepubliceerde telexfoto's aan bod. De geplaatste telexfoto's bevatten nieuwsonderwerpen die uiteenlopen van rassenrellen in Zuid-Afrika tot Missverkiezingen. Net zoals in hoofdstuk 4 wordt, voordat antwoord wordt gegeven op de vragen eerst besproken welke onderzoeksmethoden zijn gebruikt.

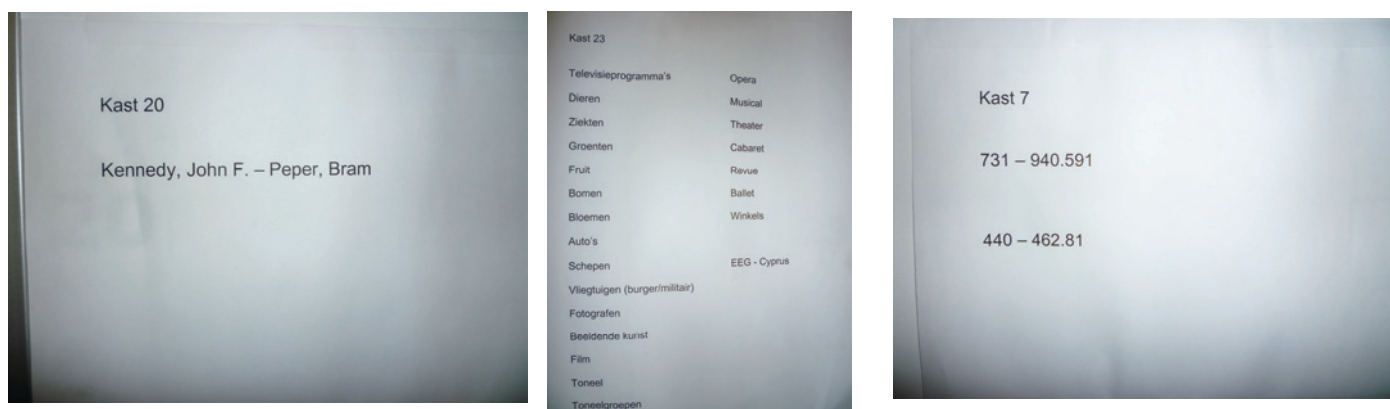
Om meer inzicht te krijgen in de manier waarop beide dagbladen zijn omgegaan met telexfoto's in hun fotoarchief en in de krant, is gebruik gemaakt van twee steekproeven. In het kort wordt met steekproef I gekeken naar de hoeveelheid telexfoto's in het fotoarchief van NRC/AD, het jaar de telexfoto's zijn gemaakt en de locatie waar de telexfoto's zijn gemaakt (in Nederland of het buitenland). Hiermee wordt naar het eerste aspect van het gebruik van telexfoto's gekeken, namelijk het bewaren van telexfoto's in het fotoarchief van NRC/AD. Steekproef II concentreert zich op het aantal gepubliceerde telexfoto's in beide dagbladen en bij welk nieuwsrubrieken deze telexfoto's zijn geplaatst. Deze steekproef richt zich op het tweede onderdeel van het gebruik, namelijk het publiceren van telexfoto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad. Steekproef II komt in paragraaf 5.3 aan bod.

5.1 Foto's tellen: deel 1

Steekproef I richt zich op het aantal telexfoto's in het fotoarchief van NRC/AD. Met behulp van een telmethode, die is toegepast op een deel van het fotoarchief, is geprobeerd een zo valide mogelijke schatting van het totaal aantal telexfoto's te geven. De telling is uitgevoerd in samenwerking met in totaal vier werknemers en vrijwilligers van Spaarnestad Photo. Deze onderzoeksmethode wordt vaker gehanteerd door Spaarnestad Photo, omdat is gebleken dat zij een redelijk betrouwbare schatting geeft die overeenkomt met de exacte telling van een fotoarchief.

Voordat de telling van start ging, was al bekend dat het fotoarchief van NRC/AD niet alleen uit fotografie voor beide dagbladen bestond.¹⁴ Het fotoarchief omvat namelijk ook delen van het fotoarchief van Elsevier en De Arbeiderspers. Het is onduidelijk hoe deze delen bij het fotoarchief van NRC/AD terecht zijn gekomen. Deze onderdelen zijn niet meegenomen in de analyse, omdat het onderzoek zich alleen richt op het fotoarchief van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad zelf.

Allereerst is nagegaan waar het archief uit bestaat. Naast materiaal van Elsevier en De Arbeiderspers, bevat het fotoarchief kasten met meterplanken (planken met een lengte van één meter) waar foto's op staan met de indeling: biografie, thema's, geografie, systematische codes en dia's. In de categorie 'Biografie' staan foto's van personen. De categorie 'Thema's' bevat onderwerpen als vervoersmiddelen, ondernemingen, dieren, fruit, misdaad, opera en Koninklijke huizen. In de categorie 'Geografie' staan foto's van landen en steden. De categorie 'Systematische codes' (vanaf hier: 'Systematisch') bestaat uit codes die afkomstig zijn uit het UDC-systeem (Universele Decimale Classificatie), dat over de hele wereld wordt gebruikt, bijvoorbeeld in bibliotheken. De categorie 'Dia's' wordt niet besproken, omdat zij niet in de steekproef zijn opgenomen. Het zijn namelijk geen fysieke foto's. De indeling van het fotoarchief wordt al sinds de jaren zeventig gebruikt, aldus Bart Grätz die toentertijd werkzaam was op het tekstarchief van NDU. Deze indeling zou zijn gebaseerd op het UDC-systeem. Dit systeem werd ook gehanteerd in de tekstdocumentatie (de plek waar de uitgebrachte krantenedities van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad werd bewaard). Het is echter niet duidelijk wanneer is besloten om deze indeling in het fotoarchief te maken en waarom dat zo is geweest. Al dit materiaal is gemaakt voor NRC Handelsblad en/of het Algemeen Dagblad en wordt in dit onderzoek de sectie 'NRC/AD' genoemd.

Afbeeldingen 19-21: foto's van beschrijvingen van drie rolkasten in het fotoarchief zoals het er nu is.

¹⁴ Gebaseerd op een verslag van Martijn Kleppe (Erasmus Universiteit Rotterdam), Freek Baars (Spaarnestad Photo), Taffy van Doorn (NRC Media) en Nicole Robbers (NRC Media) van 25 november 2009.

De volgende stap was het bepalen hoeveel meterplanken geteld moest worden om een representatief beeld te krijgen van het aantal en het soort telexfoto's in het fotoarchief. Hiervoor is eerst het totaal aantal meterplanken opgemeten; de sectie 'NRC/AD' bevat 456 strekkende meters. Tegelijkertijd is nagegaan hoeveel meterplanken ieder onderdeel van de sectie 'NRC/AD' (Biografie, Thema's, Geografie en Systematisch) bevat (zie tabel 1). Daarna is uit dat aantal per onderdeel de wortel getrokken (volgens de formule $X^2 = a$, waarbij a staat voor de totale omvang van het fotoarchief) en uit die uitkomst is vervolgens nog een keer de wortel getrokken, om de steekproef in relatief weinig tijd te kunnen uitvoeren. Als de inhoud van een fotoarchief (er zitten alleen foto's in en geen ander materiaal, zoals krantenknipsels) en de manier waarop de inhoud is opgeslagen (fotomappen die op meterplanken staan) namelijk homogeen zijn, dan is het verantwoord om een kleiner aantal dan de wortel van de totale omvang te tellen, omdat iedere telling dan ongeveer hetzelfde is. De nauwkeurigheidsmarge wordt echter wel groter, naarmate het aantal getelde eenheden (in dit geval meterplanken) kleiner is. Ondanks de vergrote nauwkeurigheidsmarge is deze steekproef voor Spaarnestad Photo en Nationaal Archief voldoende om de omvang van het fotoarchief in te schatten. Aan de hand van de uitkomst van deze formule is besloten minder meterplanken te tellen, om zo de steekproef uitvoerbaar te kunnen houden. De verdeling is als volgt:

Sectie 'NRC/AD'	Te tellen eenheden (totaal aantal eenheden)
Biografie	2 meterplanken (199.5 strekkende meters)
Thema's	1 meterplank (69 strekkende meters)
Geografie	1 meterplank (89 strekkende meters)
Systematisch	1 meterplank (9.5 strekkende meters)
Totaal	5 meterplanken (456 strekkende meters)

Tabel 1: overzicht telplan voor sectie 'NRC/AD'.

Van de onderdelen van sectie 'NRC/AD' werd één plank geteld, behalve van 'Biografie', omdat dit veruit het grootste onderdeel is van het hele fotoarchief (199,5 van de 456 strekkende meters). De getelde meterplanken zijn aselekt gekozen.

Tijdens het tellen is genoteerd hoeveel foto's zijn geteld, hoeveel daarvan telexfoto's zijn, uit welk jaar deze telexfoto's afkomstig zijn en of de telexfoto in Nederland of in het buitenland is gemaakt. De uitkomsten van de steekproef zijn vervolgens met behulp van het computerprogramma Statistical Package for the Social Sciences 16.0 (SPSS) geanalyseerd.

5.2 Minimale aantallen

Door het tellen van een aantal planken van de sectie NRC/AD is geprobeerd in te schatten hoeveel telexfoto's nu nog in het fotoarchief zijn bewaard. Dit is overigens, volgens oud-archiefmedewerker Yvonne van Klaveren niet de eerste keer dat er een schatting is gedaan van het aantal foto's in het fotoarchief van NRC/AD. Er was toen één pad gekozen in het fotoarchief. Hiervan zijn het aantal mappen geteld en dat is vermenigvuldigd met een gemiddeld aantal foto's dat in een map zit. Hier is een schatting van ongeveer 4 miljoen foto's uit gekomen. Dit aantal duikt in 2004 opnieuw op, in een document van PCM Uitgevers. Hierin staat de omvang van de fysieke fotoarchieven van de kranten die onder het moederbedrijf vallen beschreven (naast NRC Media en Algemeen Dagblad was dat Trouw, Het Parool en de Volkskrant).

Aantal foto's en telexfoto's in het fotoarchief van NRC/AD

De resultaten van de telling zijn ondergebracht in tabel 2. Per telexfoto is opgeschreven of de foto door een persbureau/fotograaf uit buiten- of binnenland is gemaakt en uit welk jaar de telexfoto afkomstig is.

Er ontbreekt echter een aantal gegevens. Ten eerste ontbreekt het totaal aantal foto's van de categorie 'Biografie', omdat van drie van de 1.037 mappen niet is genoteerd hoeveel foto's er in totaal in zaten. Dit geldt ook voor het aantal telexfoto's van dezelfde categorie. Van twee mappen is niet genoteerd hoeveel telexfoto's zij bevatten. Het is onbekend waarom deze aantallen niet zijn ingevuld. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er met een leeg vak op de inventarisatielijst, waar de aantallen op worden genoteerd, het cijfer 0 wordt bedoeld. Dit is echter niet zeker en daarom mag er niet vanuit worden gegaan dat er inderdaad geen (telex)foto's in de betreffende mappen zitten. Dit misverstand is te wijten aan verkeerd gegeven instructies. De getallen die nu zijn vermeld, zijn de minimale aantallen foto's en telexfoto's.

Daarnaast ontbreken ook gegevens van de locatie waar de telexfoto's zijn gemaakt. Binnen de categorie 'Biografie' is van 144 van de 1.037 mappen onbekend welke telexfoto's uit het buitenland kwamen en welke uit Nederland. Omdat het aantal foto's en aantal telexfoto's uit deze categorie onbekend zijn, kan niet met zekerheid worden gezegd om hoeveel telexfoto's het gaat. Het is wel zeker dat het om minimaal 499 telexfoto's gaat. Dit getal is gebaseerd op het minimum aantal telexfoto's (2.253) minus het aantal waarvan het land van herkomst wel bekend is (1.754 telexfoto's). Van de categorieën 'Thema's' en 'Geografie' is van respectievelijk 183 en 27 telexfoto's niet bekend of zij in Nederland of in het buitenland zijn gemaakt. Dit kan wel met zekerheid

worden gesteld, omdat van de categorieën 'Thema's' en 'Geografie' bekend is hoeveel foto's en telexfoto's zijn geteld. Er zijn twee mogelijke verklaringen waarom van sommige telexfoto's niet bekend is waar zij zijn gemaakt. Ten eerste was op sommige telexfoto's niet meer te zien waar de foto is gemaakt. Daarnaast is het mogelijk dat de gegeven instructies niet duidelijk genoeg waren, waardoor men er niet altijd aan heeft gedacht dit kenmerk te noteren. Van de categorie 'Systematisch' is alle informatie bekend. Als gevolg van de ontbrekende aantallen zijn de cijfers in de tabel de minimale getallen die bekend zijn.

	Biografie	Thema's	Geografie	Systematisch	Totaal
<i>Aantal foto's</i>	6511	3797	3320	4421	18049
<i>Aantal telexfoto's</i>	2253 (34,6%)	1532 (40,3%)	389 (11,7%)	2369 (53,6%)	6543 (36,3%)
<i>Telexfoto's afkomstig uit Nederland</i>	221 (9,8%)	397 (25,9%)	360 (92,5%)	716 (30,2%)	1694 (25,9%)
<i>Telexfoto's afkomstig uit buitenland</i>	1533 (68%)	952 (62,1%)	2 (0,5%)	1653 (69,8%)	4140 (63,3%)

Tabel 2: overzicht van de resultaten van steekproef I in absolute getallen en percentages. De percentages van 'Telexfoto's afkomstig uit Nederland/buitenland' in de categorieën 'Biografie', 'Thema's' en 'Geografie' en de kolom 'Totaal' zijn samen geen 100%. Dit is te wijten aan ontbrekende gegevens.

Binnen deze steekproef zijn in totaal 1.576 mappen geteld waarin minimaal 18.049 foto's zaten, met een gemiddelde van 11,45 foto's per map. De inhoud van de mappen varieerde van 0 tot 280 foto's, maar het kwam het meest voor dat een map slechts één (telex)foto bevatte. Met deze resultaten zouden er gemiddeld 315,2 mappen op één meterplank staan (1.576 mappen / 5 planken). Dat levert een gemiddelde op van ongeveer 3609 foto's per meterplank (315,2 * 11,45 foto's per map). Met dit gemiddelde zou de sectie NRC/AD 1.645.704 foto's bevatten (3.609 * 456 meter), een stuk lager aantal dan de eerder genoemde 4 miljoen foto's. Er moet wel in acht worden genomen dat deze steekproef zich alleen richt op de sectie 'NRC/AD' en dat de eerder gedane schatting waarschijnlijk het totale fotoarchief (inclusief foto's van Elsevier en De Arbeiderspers) beslaat. Dit zou ook kunnen verklaren waarom er zo'n groot verschil is tussen de vorige schatting en deze steekproef.

Buitenlandse en binnenlandse telexfoto's

Van de 18.049 foto's zijn minimaal 6.543 telexfoto's geteld (zie tabel 2). Dit betekent dat ongeveer 36,3% van het totaal aantal foto's uit telexfoto's bestaat. Dit percentage levert, met de zojuist berekende 1.645.704 foto's in de sectie 'AD/NRC', ongeveer 597.390 telexfoto's op. Van de 6.543 telexfoto's komen ongeveer twee keer zoveel telexfoto's uit het buitenland (4.140, dat is 63,3%) als uit Nederland (1.694, ofwel 25,9%).

In de categorie 'Biografie' zijn wel zeven keer zoveel telexfoto's uit het buitenland geteld: 1.533 buitenlandse tegenover 221 binnenlandse telexfoto's. In de categorieën 'Thema's' en 'Systematisch' is dit ongeveer 2,4 keer zoveel: respectievelijk 952 tegenover 397 en 1.653 tegenover 716 telexfoto's. De categorie 'Geografie' is echter een ander verhaal. Dit is de enige categorie waarin meer telexfoto's uit Nederland afkomstig zijn: 360 tegenover twee telexfoto's uit het buitenland. Dit resultaat is toe te schrijven aan de meterplank die is geteld, namelijk de plank 'Noord-Holland'. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het overgrote merendeel van de telexfoto's uit die categorie in Nederland is gemaakt. Dit resultaat is hoe dan ook onvermijdelijk. Als een plank was gekozen waar foto's op stonden met het onderwerp 'Verenigde Staten', waren de meeste (en wellicht zelfs alle) telexfoto's daar gemaakt. Het maakt dan ook niet uit welke plank van de categorie 'Geografie' wordt gekozen voor een dergelijke steekproef.

Afbeelding 22: een voorbeeld van een telexfoto uit Nederland. De foto is gemaakt in Hogebeintum (Friesland) en is verspreid door ANP.

De hoogtij-jaren van de telexfoto

De oudste telexfoto die tijdens het tellen is tegengekomen, is een foto uit 1950 van de inauguratie van koning Boudewijn van België. De meest recente getelde telexfoto's stammen uit 1995. Een ruwe schatting, gebaseerd op de gebruikte inventarisatielijsten voor de telling, levert op dat de meeste getelde telexfoto's uit de jaren tachtig lijken

komen. De jaren zeventig en negentig lijken de tweede plaats te delen en telexfoto's uit de jaren vijftig en zestig lijken nog minder voor te komen.

Apptelefoto

Afbeelding 23 en 24: de oudste gevonden telexfoto (links) van de inauguratie van koning Boudewijn en één van de meest recente gevonden telexfoto's (rechts) van Margaret Thatcher en haar man Dennis Thatcher.

5.3 Foto's tellen: deel 2

Het doel van steekproef II is om te achterhalen in hoeverre NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad telexfoto's hebben geplaatst. Deze steekproef is gebaseerd op de steekproef die Bas Mulder (2009) gebruikte om te onderzoeken hoeveel archieffoto's werden geplaatst in Het Parool en Trouw. Er zijn drie jaartallen uitgekozen waaruit, per jaar, één week (van maandag tot en met zaterdag) van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad is geselecteerd.¹⁵

Het gaat om de volgende data:

- maandag 5 tot en met zaterdag 10 februari 1973;
- maandag 1 tot en met zaterdag 6 februari 1988;
- maandag 3 tot en met zaterdag 8 februari 2003.

De steekproef kijkt dus in totaal naar: 2 dagbladen * 3 weken * 6 dagen = 36 edities. De keuze is op deze edities gevallen, omdat in deze weken normaliter geen grote, vooraf aangekondigde, gebeurtenissen plaatsvinden, zoals Prinsjesdag, Koninginnedag of een groot sportevenement als Wereldkampioenschap voetbal. Kranten kunnen ten tijde van

¹⁵ Zowel Algemeen Dagblad als NRC Handelsblad brengt geen krant op zondagen uit, daarom loopt de week van maandag tot en met zaterdag.

deze evenementen sterk afwijken van een krant in een 'gemiddelde' nieuwsweek. Er is alleen gekeken naar de voorpagina, de rubriek 'Binnenland' en de rubriek 'Buitenland', omdat het belangrijkste nieuws van die dag in één van deze rubrieken staat.

Allereerst werden de nieuwsfoto's geselecteerd. Overige afbeeldingen, zoals grafieken en (strip)tekeningen, en foto's van redacteurs van de desbetreffende krant zijn niet meegenomen in de telling. Foto's die bij een aankondiging van een nieuwsbericht staan, en verwijzen naar een bepaalde rubriek van de krant, zijn wel meegeteld. Per editie is genoteerd hoeveel foto's op deze pagina's zijn gepubliceerd.

Vervolgens heeft Taffy van Doorn van NRC Media alle foto's doorgenomen en beoordeeld welke foto's een telexfoto (zouden kunnen) zijn. Dit deed hij enerzijds op basis van zijn archiefkennis (foto's die hij herkent als telexfoto's in het fotoarchief) en anderzijds op de manier waarop de foto in de krant eruit zag. Hij lette op de volgende kenmerken: (1) de kwaliteit van de foto (een telexfoto is van een beduidend lagere kwaliteit dan een afdrukfoto, omdat een telexfoto eigenlijk een reproductie is van een afgedrukte foto), (2) eventuele lijnen die door de foto liepen (deze lijnen zijn ontstaan door de verzending van het telexapparaat) en (3) de scherpte van de foto (een afdrukfoto is vaak scherper dan een telexfoto). Bovendien hield hij er rekening mee dat de kans groter is dat foto's van buitenlands nieuws eerder telexfoto's zijn dan foto's van binnenlands nieuws. Foto's van binnenlands nieuws hoeven immers een veel kleinere afstand naar de redacties te overbruggen, waardoor fotografen (vaak) in staat waren de foto bij de krant af te laten drukken (meer hierover staat beschreven in hoofdstuk 6).

Georgi Malenkov, who served
Stalin, has died aged
58 (L-R) - 1947, 1953, 1956.

Afbeeldingen 25 en 26: een voorbeeld van het verschil in kwaliteit tussen een telexfoto en een afdrukfoto. Op beide foto's staat Georgi Malenkov, een politicus uit de Sovjet-Unie. Links is een telexfoto die in 1988 is verzonden (de originele foto komt uit 1953) en rechts is dezelfde foto, maar dan als afdrukfoto. De afdrukfoto is gepubliceerd op 1 februari 1988 in NRC Handelsblad.

Ondanks dat met deze methode kan worden beargumenteerd waarom een foto als telexfoto wordt beschouwd, is deze niet helemaal waterdicht. De kans bestaat namelijk dat sommige foto's die niet als telexfoto's zijn bestempeld, maar dat wel zijn, over het hoofd worden gezien. Hier is rekening mee gehouden toen de resultaten werden geanalyseerd. Bovendien is het mogelijk dat lang niet alle foto's worden teruggevonden. Op pagina 51 en 52 worden verschillende mogelijke verklaringen voor dit probleem besproken. Taffy van Doorn noteerde bij de mogelijke telexfoto's ook waar zij in het fotoarchief zouden kunnen staan. Van elke mogelijke telexfoto werd vervolgens in het fotoarchief gecontroleerd of het inderdaad om een telexfoto ging en of de telexfoto afkomstig was uit het fotoarchief van NRC en AD. Dit waren in totaal 171 foto's. Daarnaast werd genoteerd welk nieuws bij deze telexfoto's hoort. De hieruit volgende uitkomsten zijn geanalyseerd met behulp van SPSS. In de resultaten is ook het aantal foto's meegenomen dat geen telexfoto is, om de verhouding telexfoto-afdrukfoto in beide kranten aan te kunnen tonen.

5.4 Een handvol seinfoto's

Nu bekend is hoeveel procent van het fotoarchief uit telexfoto's lijkt te bestaan, is de vraag hoeveel telexfoto's daadwerkelijk in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad zijn geplaatst.

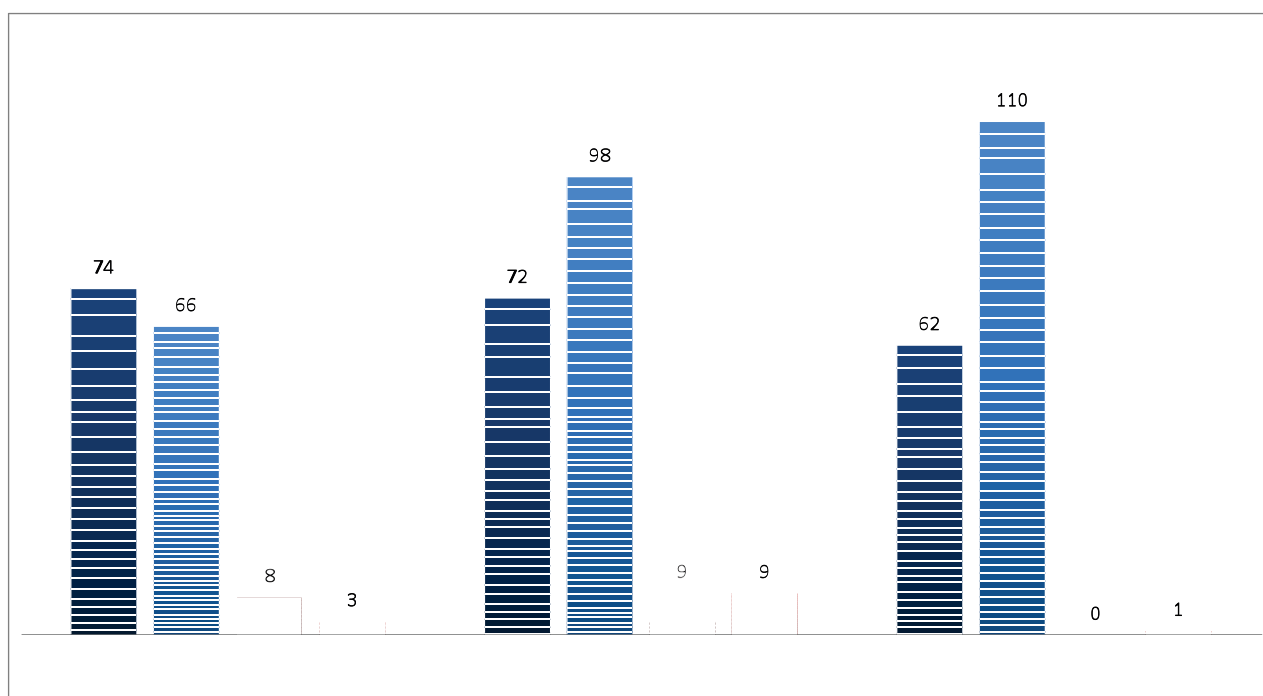
Aantal gepubliceerde foto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad

In grafiek 1 is te zien dat het Algemeen Dagblad in de loop der jaren steeds meer foto's is gaan plaatsen. In 1973 publiceerde zij 66 foto's; in 1988 is het aantal foto's bijna anderhalf keer gegroeid in vergelijking met vijftien jaar ervoor. In 2003 is het aantal foto's met tweederde gestegen ten opzichte van 1973. NRC Handelsblad maakt in tegenstelling tot Algemeen Dagblad juist een daling in fotografie door. In 1973 publiceert zij van beide dagbladen nog de meeste foto's, maar daarna zakt het aantal in 1988 met een kleine drie procent. In 2003 is het aantal inmiddels gezakt naar 62 foto's, ongeveer zeventien procent ten opzichte van dertig jaar ervoor.

Deze ontwikkeling is deels vergelijkbaar met het aantal geplaatste foto's in Het Parool en Trouw in 1950, 1975 en 2000 (Mulder, 2009). Trouw publiceerde in 1950 minder foto's dan Het Parool, maar is in ieder gekozen jaar meer foto's gaan publiceren. Hetzelfde geldt voor Algemeen Dagblad: in 1973 publiceerde de krant minder foto's dan NRC Handelsblad, maar plaatste in 1988 en 2003 steeds meer foto's en ging in die twee jaren

voorbij het aantal van NRC Handelsblad. Trouw bleef echter steeds onder het aantal geplaatste foto's van Het Parool. NRC Handelsblad heeft een deels overeenkomend patroon met Het Parool. Zoals gezegd publiceerden zowel NRC Handelsblad (in 1973) als Het Parool (in 1950) meer foto's dan respectievelijk Algemeen Dagblad en Trouw. Daarnaast publiceerden beide kranten het derde gemeten jaar (2003 voor NRC Handelsblad en 2000 voor Het Parool) minder dan in het gemeten jaar ervoor (1988 en 1975).

Een mogelijke verklaring voor het dalende aantal foto's in NRC Handelsblad is dat de gepubliceerde foto's groter zijn afgebeeld, waardoor zij meer ruimte op krantenpagina's in beslag namen. Dit is echter niet onderzocht.

Grafiek 1: overzicht aantal foto's en telexfoto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad in 1973, 1988 en 2003.

Vanaf nu wordt de aandacht gericht op het aantal telexfoto's in beide kranten, omdat moet worden achterhaald hoeveel telexfoto's NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad hebben geplaatst.

Aantal gepubliceerde telexfoto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad

Er zijn in totaal 482 foto's geplaatst in de onderzochte rubrieken van de 36 edities: 208 foto's in NRC Handelsblad en 274 foto's in Algemeen Dagblad (zie tabel 3).

	Algemeen Dagblad	NRC Handelsblad	Totaal
Totaal aantal geplaatste foto's	274	208	482
Aantal mogelijke telexfoto's	75 (27,4%)	96 (46,2%)	171 (35,5%)
Aantal teruggevonden telexfoto's	13 (17,3%)	17 (17,7%)	30 (17,5%)

Tabel 3: overzicht aantal geplaatste foto's, mogelijke en teruggevonden telexfoto's in absolute aantallen en percentages.

Van de 482 foto's zijn 171 foto's als mogelijke telexfoto's gekenmerkt, dat is ongeveer 35,5%. Daarvan staan 96 mogelijke telexfoto's in NRC Handelsblad; dat is 46,2% van het totaal aantal foto's in NRC Handelsblad. Er zijn slechts zeventien van de 96 telexfoto's teruggevonden. Van de in totaal 274 foto's van Algemeen Dagblad zijn 75 foto's als telexfoto bestempeld (27,4%). Hiervan zijn slechts dertien teruggevonden als telexfoto in het fotoarchief van NRC/AD. Van beide kranten is dus ongeveer 17% van de mogelijke telexfoto's teruggevonden. In totaal is dit 30 van de 171 telexfoto's (17,5%) die zijn meegenomen in deze steekproef.

Het is opvallend dat het percentage telexfoto's in het fotoarchief dicht bij het percentage mogelijke telexfoto's in de 36 edities ligt: respectievelijk 36,3% en 35,5% (gebaseerd op steekproef I). Het is echter onduidelijk of er inderdaad zoveel telexfoto's zijn gepubliceerd, omdat lang niet alle geplaatste foto's zijn teruggevonden. Het is dus niet zeker of de niet teruggevonden foto's daadwerkelijk telexfoto's zijn. Bovendien bestaat de kans dat foto's die niet als telexfoto's zijn gekenmerkt toch telexfoto's blijken te zijn of vice versa.

Drie foto's uit Algemeen Dagblad die als telexfoto's waren bestempeld, bleken geen telexfoto's te zijn. Dit zijn gewone fotoafdrukken die niet via een telexapparaat zijn verzonden. Twee van deze foto's staan op de voorpagina en in de rubriek buitenland van de editie van 6 februari 1988 en de derde foto is eveneens gepubliceerd in de rubriek buitenland, maar dan in de editie van 9 februari 1973.

Afbeelding 27: een voorbeeld van een foto die toch geen telexfoto blijkt de zijn. Op de foto staat Agnetha Fältskog, bekend van de muziekgroep ABBA. Deze foto is geplaatst op de voorpagina (als aankondiging van het nieuws) in het Algemeen Dagblad op 6 februari 1988.

De meeste teruggevonden telexfoto's (negen voor elke krant) zijn in 1988 geplaatst; dit resultaat lijkt overeen te komen met de jaartallen van de getelde telexfoto's uit steekproef I (uit een ruwe schatting bleek dat ongeveer de helft van de getelde telexfoto's uit de jaren tachtig lijkt te komen). Opvallend is dat in de edities van 2003 van NRC Handelsblad geen enkele foto als telexfoto gekarakteriseerd is. Alle teruggevonden telexfoto's van beide dagbladen waren afkomstig uit het eigen archief. NRC Handelsblad heeft in die periode van dertig jaar in verhouding gemiddeld significant meer telexfoto's gebruikt dan Algemeen Dagblad ($t(204,527) = 2,095$; $p < .05$). De waarde " $<.05$ " betekent dat de kans kleiner dan vijf procent is dit resultaat op toeval berust.

Waarom zo veel foto's niet zijn teruggevonden

Er zijn verschillende oorzaken mogelijk voor het feit dat zo weinig mogelijke telexfoto's zijn teruggevonden. De eerste, en meest waarschijnlijke, is dat er soms op de verkeerde plek naar de telexfoto is gezocht wegens een gebrek aan archiefkennis. Een telexfoto van een buitenlandse politicus die een grote rol speelde in de Vietnamoorlog kan op verschillende plekken in het fotoarchief staan, zoals in het biografische gedeelte op naam en op verschillende plekken binnen de sectie 'Conflict Verre Oosten', zoals de deelmap persconferenties en vergaderingen. De kans dat die foto wordt gevonden is dan een stuk kleiner dan een foto met een duidelijk nieuwsonderwerp (bijvoorbeeld het WK Schaatsen te Heerenveen in 1998).

Daarnaast bestaat de kans dat sommige telexfoto's zijn weggegooid. Een reden hiervoor

kan zijn dat de foto's te oud waren om te bewaren. Foto's van mensen die bijvoorbeeld al 35 jaar oud waren, werden weggegooid, omdat het nut van het bewaren niet in werd gezien (zie ook hoofdstuk 6, waarin dit door verschillende geïnterviewden wordt bevestigd). Deze reden zou bij de telexfoto's die in 1973 in beide dagbladen zijn geplaatst goed kunnen passen, omdat veel foto's van personen en bepaalde onderwerpen of gebeurtenissen pas vanaf eind jaren zeventig zijn bewaard. Foto's van voor die tijd zijn dus niet veel terug te vinden. Deze optie kan echter niet worden nagegaan, omdat niet is gedocumenteerd wat is weggegooid.

Ten slotte is het mogelijk dat er telexfoto's zijn vermist of meegenomen door werknemers toentertijd. Er is een lijst aanwezig van foto's die worden vermist (zie hoofdstuk 6 en bijlage 2), maar dat is ook de enige documentatie die hierover bestaat. De vermiste foto's op de lijst komen overigens niet overeen met de mogelijke telexfoto's die niet zijn gevonden. Door deze mogelijke oorzaken zegt het feit dat er slechts 30 telexfoto's zijn gevonden, niet zoveel over het daadwerkelijke aantal telexfoto's in het fotoarchief.

Rubrieken

	Algemeen Dagblad	NRC Handelsblad
Voorpagina	3	5
Binnenland	5 (waarvan 2 van voorpagina)	1
Buitenland	8 (waarvan 1 van voorpagina)	16 (waarvan 5 van voorpagina)
Totaal	13	17

Tabel 4: overzicht verspreiding telexfoto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad

Het overgrote merendeel van de gevonden telexfoto's bevat buitenlands nieuws: 24 van de 30 gevonden telexfoto's (zie tabel 4). Daarvan staan acht telexfoto's in Algemeen Dagblad (waarvan één telexfoto op de voorpagina is geplaatst) en maar liefst zestien van NRC Handelsblad (waarvan vijf telexfoto's op de voorpagina staan). De rubriek binnenland scoort het laagst, slechts één van de zeventien telexfoto's in NRC Handelsblad gaat over binnenlands nieuws; in Algemeen Dagblad is dat vijf van de dertien. Het aantal teruggevonden telexfoto's is te laag om een significantietoets uit te voeren die moet bepalen of deze resultaten berusten op toeval. Ondanks de kleine aantallen suggereren deze resultaten dat telexfoto's veelal over buitenlands nieuws gaan en dus vanuit het buitenland zijn verstuurd naar beide dagbladen.

Nieuwscategorieën

In onderstaande tabel (tabel 5) is duidelijk het verschil in interessegebied van beide dagbladen te zien. De nieuwscategorieën zijn gebaseerd op de nieuwsonderwerpen die tijdens de steekproef zijn tegengekomen. Deze nieuwsonderwerpen zijn vervolgens samengevoegd tot onderstaande nieuwscategorieën. NRC Handelsblad richt zich meer op conflicten in het buitenland, zoals demonstraties, rassenrellen en buitenlandse politieke vergaderingen; negen van de zeventien gevonden telexfoto's hebben met één van deze onderwerpen te maken. Algemeen Dagblad bericht daarentegen meer over nieuws in de entertainmentindustrie, zoals nieuws over koningshuizen in binnen- en buitenland en een missverkiezing (vijf van de dertien foto's). Ook hier kan geen significantietoets worden uitgevoerd, omdat het aantal teruggevonden telexfoto's te laag is.

Gevonden nieuwscategorieën	Aantal telexfoto's in Algemeen Dagblad	Aantal telexfoto's in NRC Handelsblad
Rampen & ongelukken <i>zoals natuurrampen en branden</i>	1	3
Buitenlandse personen <i>zoals politici en staatshoofden</i>	3	2
Conflicten <i>zoals demonstraties en rassenrellen</i>	1	9
Criminaliteit <i>zoals overvallen en moord</i>	2	1
Sport <i>zoals wedstrijden en trainingen</i>	1	-
Entertainment <i>zoals Missverkiezingen en koningshuizen</i>	5	-
Natuur <i>zoals milieuproblematiek en natuurgebieden</i>	-	2
Totaal	13	17

Tabel 5: overzicht nieuwscategorieën (binnen- en buitenland) waarbinnen telexfoto's in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad zijn geplaatst.

Afbeeldingen 28 en 29: Links is een afbeelding te zien van een Missverkiezing (geplaatst in het Algemeen Dagblad), rechts een demonstratie van Afrikaanse arbeiders in Zuid-Afrika (geplaatst in NRC Handelsblad).

5.5 Conclusie

De volgende vragen zijn in dit hoofdstuk aan bod gekomen: *“Hoeveel telexfoto's zijn in het fotoarchief van NRC/AD, zoals het er nu is, aanwezig? In welk jaar en waar zijn deze telexfoto's gemaakt?”* en *“Hoeveel telexfoto's zijn gepubliceerd in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad en onder welke nieuwsrubrieken zijn deze in beide dagbladen gepubliceerd?”*.

De eerste vraag kan redelijk eenduidig worden beantwoord. Ondanks het feit dat het aantal telexfoto's niet duidelijk is, kan met zekerheid worden gezegd dat de steekproef 18.049 foto's bevat, waarvan minimaal 6.543 telexfoto's zijn. De vertaling naar de totale sectie 'NRC/AD' geven de volgende cijfers: 1.645.704, waarvan 597.390 telexfoto's. In deze getallen is echter geen marge opgenomen; deze aantallen kunnen dus redelijk afwijken van het correcte aantal foto's en telexfoto's in de sectie 'NRC/AD'. Uit een ruwe schatting is geconstateerd dat de meeste telexfoto's uit de jaren tachtig lijken te komen. De jaartallen van de telexfoto's lopen echter uiteen van 1950 tot en met 1995. Uit steekproef I is ten slotte gebleken dat ongeveer 63,3% van de telexfoto's (waarvan bekend is waar zij zijn gemaakt) uit het buitenland afkomstig is. Kortom: ongeveer een derde van de sectie 'NRC/AD' bestaat uit telexfoto's, waarvan ongeveer 63,3% in het buitenland zijn gemaakt en de meesten in de jaren tachtig lijken te zijn gemaakt.

De tweede deelvraag kent meer exacte getallen. In NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad zijn in totaal dertig telexfoto's van de in totaal 171 gekenmerkte telexfoto's teruggevonden (13 in Algemeen Dagblad, 17 in NRC Handelsblad). NRC Handelsblad

plaatste in totaal 208 foto's, Algemeen Dagblad publiceerde 274 foto's. Opvallend is dat NRC Handelsblad per gekozen jaar steeds minder foto's is gaan publiceren, terwijl Algemeen Dagblad juist per gekozen jaar meer foto's heeft geplaatst. Dit patroon komt deels overeen met eenzelfde soort onderzoek naar het aantal archieffoto's in Het Parool en Trouw (Mulder, 2009). Van de geplaatste foto's heeft NRC Handelsblad significant, in verhouding, gemiddeld meer telexfoto's gebruikt dan Algemeen Dagblad. Voor beide kranten geldt dat meer dan de helft van de teruggevonden telexfoto's zijn geplaatst op de buitenlandpagina's. Zij verschillen echter in nieuwscategorieën: Algemeen Dagblad plaatste meer telexfoto's binnen de categorie 'Entertainment', terwijl NRC Handelsblad juist meer telexfoto's publiceerde onder de categorie 'Conflicten'. Het uiteindelijke antwoord is als volgt: van de in totaal 30 gevonden telexfoto's staat meer dan de helft op de buitenlandrubriek, gaan de nieuwsonderwerpen over entertainment en politieke conflicten en komen de meeste telexfoto's voor in 1988.

6. Het fotoarchief: de huisregels

In dit hoofdstuk komt het derde en laatste deelonderwerp aan bod: het gebruik van foto's door de redacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad. De volgende vragen worden besproken: *“Hoe ontvingen de redacties de telexfoto's?”*, *“Op welke manier maakten NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad gebruik van het samengevoegde fotoarchief?”*, *“Welke selectieprocedure hanteerden de fotoredacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad voor de binnengekomen telexfoto's om te worden geplaatst?”* en *“Welke selectieprocedure werd voor de binnengekomen telexfoto's gehanteerd door het fotoarchief van NRC/AD om te worden gearhiveerd?”*. Er is geprobeerd antwoord op deze vragen te krijgen door middel van interviews en documentatieonderzoek. Ook wordt hier opnieuw gebruik gemaakt van citaten uit *NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol en/of NRC Handelsblad 1970-1980. Een bloemlezing uit de eerste 10 jaar*. Omdat in hoofdstuk 4 al de onderzoeksmethode 'interviewen' is besproken, wordt dat hier niet opnieuw gedaan. De methode van het documentatieonderzoek komt wel aan bod.

6.1 Notulen van toekomstplannen

Er zijn zes verschillende documenten geraadpleegd waarin afspraken zijn vastgelegd betreffende het fotobeleid van het fotoarchief van NRC/AD. Deze documenten zijn verschaft door Taffy van Doorn van NRC Media. Vijf documenten bevatten notulen van vergaderingen over het te hanteren fotobeleid van PCM Uitgevers; de toenmalige eigenaar van Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad. Het zesde stuk is een lijst van vermiste foto's, zeer waarschijnlijk samengesteld door medewerkers van het fotoarchief. Het is niet bekend wanneer deze lijst is gemaakt, maar er staan foto's vermeld uit het jaar 1997, wat betekent dat deze lijst in 1997 of nog later moet zijn gemaakt (zie bijlage 2). Peter Grandia, in de jaren negentig werkzaam op het fotoarchief en nu als fotoredacteur bij Algemeen Dagblad, kon op het moment van schrijven geen extra documentatiestukken over fotobeleid verschaffen.

6.2 De hoeders van het fotoarchief

In deze paragraaf wordt uiteengezet hoe een gemiddelde werkdag van een medewerker van het fotoarchief eruit heeft gezien.

Het fotoarchief van NRC/AD was bemand vanaf zondagavond tot en met vrijdagnacht.

Met deze openingstijden kon het Algemeen Dagblad foto's gebruiken voor de krant van maandagochtend en NRC Handelsblad voor de krant van zaterdagmiddag. Volgens Peter Grandia, oud-medewerker van het fotoarchief en nu fotoredacteur bij Algemeen Dagblad, en Nicole Robbers, eveneens oud-medewerker van het fotoarchief en nu fotoredacteur bij NRC Media, waren in totaal vijf à zes mensen in dienst en zij werkten in ploegendiensten voor beide kranten. Er werkten twee mensen 's ochtends voor NRC Handelsblad van 08:00 à 09:00 uur tot 16:00 à 17:00 uur, omdat NRC Handelsblad een middagkrant is en dus in de middag af moest zijn. Eén iemand werkte van 11:00 tot 18:00 uur (deze dienst diende als een soort overlap voor beide kranten) en iemand werkte 's avonds van 18:00 tot 23:00 à 00:00 uur voor Algemeen Dagblad, dat 's nachts klaar moest zijn, omdat het een ochtendkrant is. Op deze manier was er voor iemand altijd ruimte om vrij te zijn. Op zondagnacht werd er gewerkt voor NRC Handelsblad, omdat de krant toen nog op zaterdagochtend om 08:00 uur klaar moest zijn: *"Ik weet nog wel dat ik om 03:30 uur door een taxi werd opgehaald en rond half 8 of 8 uur 's ochtends stond ik weer buiten. Dus iedere avond zat hier iemand tot 00:00 uur, de hele week. En dus ook op zondag, voor de krant van maandag. Als je in de avond werkte, dan zat je er eigenlijk exclusief voor het AD. Iemand van NRC kon wel eens bellen, maar die zaten niet meer op de redactie, de redactie was leeg. Dus je had dienst voor het AD."* (Nicole Robbers, oud-medewerkers van het fotoarchief en nu fotoredacteur voor NRC Media).

De werknemers codeerden en archiveerden de foto's waarvan zij vonden dat die moesten worden bewaard en zij zorgden ervoor dat er foto's klaar lagen als de redactie van Algemeen Dagblad of NRC Handelsblad die nodig hadden. Als één van beide kranten een map met foto's naar de redactie nam, werd er een kaart geplaatst op de plek waar de map stond en werd opgeschreven wie welke map wanneer had meegenomen. Dit werd weer afgevinkt, zodra de map weer was teruggebracht. Zo hadden de mensen van het fotoarchief overzicht van welke foto's ontbraken en konden ze de redactie bellen als ze vonden dat zij die map wel erg lang in haar bezit had. De lijst waarop stond welke foto's en mappen waren uitgeleend, is waarschijnlijk verloren gegaan.

Het opbouwen van archiefkennis

De werknemers van het fotoarchief hebben gaandeweg geleerd hoe de structuur van het fotoarchief in elkaar zit. Door veel met het fotoarchief te werken, zoals foto's opzoeken en weer terugzetten, werd ervaring opgedaan. Er bestond geen draaiboek, alleen de codeboeken waarin de codes van het UDC-systeem stonden. Als nieuwe collega's werden ingewerkt, werd ze verteld waar welke foto's in het fotoarchief werden bewaard (Interviews: Yvonne van Klaveren & Peter Grandia). Het opdoen van archiefkennis

gebeurt volgens Laura Alblas en Taffy van Doorn nog steeds op dezelfde manier: *“Ik begon met het uitzoeken van teruggekomen foto's en het, we noemen dat ‘weglopen van foto's’, terugstoppen van hardcopy foto's in het fotoarchief. Daar begon je mee. En dat heb ik een aantal maanden gedaan. Dus dan ga je foto's uitzoeken, je zet ze op volgorde, dus bij een portret op alfabetische volgorde op de achternaam. Systematische foto's op de code uiteraard. De geografische foto's, dus die op een land betrekking hebben, op land. Televisieprogramma's bij televisieprogramma's, ruimtevaart bij ruimtevaart, film bij film. Dat legde je dan op volgorde en dan ging je ze teruglopen. Dus je ging alle rijen langs van het archief, zoals dat toen nog op de vierde verdieping stond, eigenlijk vergelijkbaar met zoals het er nu hier staat, maar dan zonder deze prachtige draaikasten. En dan ging je gewoon alles langs en zo bouwde je een hele goede kennis op van wat er in het archief zit en ook wat er niet in zit.”* (Taffy van Doorn)

6.3 Telexfoto's ontvangen

Nu bekend is wat de werkzaamheden van de medewerkers van het fotoarchief waren, wordt de aandacht verlegd de manier waarop de redacties de telexfoto's ontvingen.

Als een fotograaf niet in de buurt van de krantenredactie was en hij wilde een foto overseinen, dan had hij twee opties: (1) naar een persbureau of een bevriende fotograaf gaan die een zendapparaat had of (2) de fotograaf moest een mobiel zendapparaat meenemen. In het eerste geval kostte het extra geld als hij een foto bij een persbureau wilde laten verzenden, omdat het persbureau hem een dienst verleende, namelijk de foto voor hem ontwikkelen, afdrukken en verzenden. De fotograaf moest dus zelf kiezen welke foto, hooguit twee foto's hij wilde verzenden, om zo de kosten te drukken. De tweede optie had ook wat voeten in de aarde, omdat het filmrolletje toch eerst moest worden ontwikkeld en het negatief worden ingescand voordat het kon worden verzonden. Daarnaast was het mobiele zendapparaat geen handzaam model.

Afbeelding 30: een foto van een busje waarbinnen foto's konden worden ontwikkeld en verzonden.

En als de fotograaf eenmaal gereed was om de foto te verzenden, was er geen garantie dat het verzenden in één keer goed zou gaan. Bovendien was de kwaliteit van een afdrukfoto beter dan van een telexfoto. Om deze redenen seinden de fotografen hun foto's niet over als zij de afstand naar de krantenredactie konden overbruggen. Daarnaast hadden sommige fotografen de opdracht om iemand voor de krant te fotograferen, waarvoor zij langer de tijd hadden om de foto's te ontwikkelen, af te drukken en af te leveren bij de redactie. Een voorbeeld van een dergelijke opdracht is een portretfoto van iemand wiens interview in de krant zou worden geplaatst. Er is minder haast bij om deze foto te plaatsen (omdat het interview bijvoorbeeld voor een dag of twee dagen later staat gepland), waardoor het niet nodig is een foto over te seinen. Telexfoto's waren dus vooral nieuwsfoto's die snel naar de krant moesten worden verzonden, zodat zij diezelfde dag konden worden geplaatst (Interviews: Yvonne van Klaveren, Nicole Robbers, Vincent Mentzel).

Drie soorten telexfoto's

NRC Handelsblad (en haar voorgangers) en het Algemeen Dagblad hebben drie soorten telexfoto's gekend. De eerste twee stammen uit de jaren zestig. Zoals in hoofdstuk 4 is gezegd, stonden de telexapparaten, waarmee de foto's van persbureaus als AP, UPI en ANP werden ontvangen, bij het fotoarchief, de fotodienst en de tekstdocumentatie. Deze foto's werden ontvangen in een doka. Vincent Mentzel vertelt hierover: *"Dan hadden we bijvoorbeeld een fotograaf uit Maastricht, die belde en zei: 'ik stuur een foto voor het AD'. Daar had je zo'n aparte grijze kast voor. Daar deed je een koker in met een rol. En daar deed je een fotopapiertje omheen. Dit deed je in de donkere kamer. Dan zette je die rol in het apparaat en dan belde je de fotograaf via de machine. Hij had een zender waarin hij die foto om de rol deed, en dan moest ik aan de andere kant klaar staan. Hij stond ook bij die machine, en dan zei ik: 'begin maar'. Dan startte hij de machine, dan ging die foto om de rol draaien. Dan moest ik aan de andere kant in Rotterdam ook mijn machine starten, zodat de rollen synchroon gingen lopen. Als die synchroon liepen, dan drukte hij weer op een knop, dan ging hij piepen. Dat ging over een telefoonlijn en duurde een minuut of vijf. Die piepen waren lichtsignalen en die werden omgezet op dat fotopapier. Op een gegeven moment was de fotograaf klaar, dat riep hij dan. Ik haalde dan de koker eruit. Dan ging ik in de donkere kamer het licht uitdoen en haalde ik het velletje van de rol af. Dan ontwikkelde ik het"*.

Dit soort telexfoto's worden nog steeds in het fotoarchief bewaard. Op de volgende afbeelding is een voorbeeld te zien.

door mensen van de fotodienst. Het kwam wel eens voor dat één of meerdere telexapparaten in storing stonden, omdat ze dan oververhit waren. Ze waren immers ieder uur van de dag aan het werk. Volgens Nicole Robbers stonden de apparaten geschakeld, waardoor een telexapparaat het werk van de andere telexapparaat over kon nemen, als deze bijvoorbeeld in storing stond. Tijdens de storing kwamen er logischerwijs geen foto's binnen, maar deze foto's konden wel opnieuw worden verzonden. Nicole Robbers meent dat hier dan wel extra voor moest worden betaald. De telexapparaten stonden aangesloten op het netwerk van het persbureau waar de kranten een abonnement op hadden (Interview: Peter Grandia). De telexfoto's vielen in mandjes en werden door de fotodienst gefixeerd, gespoeld en gedroogd. Daarna werden de telexfoto's in een map gestopt. De redactie die bezig was met een krant te maken, moest in die tijd ook de nieuwe foto's ophalen bij de fotodienst.

Afbeelding 32: een voorbeeld van het derde soort telexfoto's. Op de foto juicht Vitesse-speler Hans van Arum na een doelpunt tegen Sparta.

Naast de telexfoto's kwamen ook fotografen binnen met filmrolletjes die hun foto's in een doka op de fotodienst lieten ontwikkelen, of zij lieten hun werk per koerier naar de betreffende redactie brengen. Vincent Mentzel heeft ook wel eens, als hij bijvoorbeeld in China was, filmrolletjes per vliegtuig laten overvliegen. Hier was echter geen koeriersservice voor: *“Dan ging je naar het vliegveld en dan probeerde je een KLM-piloot zover te krijgen dat hij het mee wilde nemen. Dan maakte je een envelop, dat beschreef je helemaal, en maar hopen. Nu zouden ze dat nooit meer doen, een pakje zomaar in hun zak steken. Maar toen kon je dat nog wel vragen. Dan gingen ze naar Schiphol en dan moest de krant zorgen dat iemand op Schiphol bij de uitgang stond. Dan hadden ze een bord omhoog voor de NRC, en dan kwam er iemand aan en dan werd het pakketje overgegeven. De koerier ging dan naar de krant en die ging al die twintig films ontwikkelen en dan moest Nicole (Robbers, red.) of wie daar zat kiezen”* (Vincent Mentzel).

Telexfoto's kwamen echter het meeste binnen, zo'n 200 à 250 per dag tegenover tien tot veertig foto's die per dag in een doka op de fotodienst werden ontwikkeld.

Er is een tijd lang een notitieboek gebruikt waarin werd genoteerd welke telexfoto's zijn binnengekomen. Het boek ligt bij Vincent Mentzel thuis. Toen het niet meer werd gebruikt, ging hij het gebruiken voor zijn eigen archief. Het is onbekend van en tot wanneer is bijgehouden welke telexfoto's werden ontvangen, maar het moet voor 1966 zijn opgehouden, omdat Vincent Mentzel vanaf dat jaar in dat boek opschreef wat hij had gefotografeerd.

6.4 Gedeelde afdelingen, gedeelde foto's

Zodra alle foto's waren binnengekomen, konden de redacties hen om de beurt bekijken. In deze paragraaf wordt besproken op welke manier dit is gegaan.

Beide dagbladen hebben de telexapparaten altijd al gedeeld. Dit waren vanaf de jaren tachtig de apparaten die telexfoto's met inkt op fotopapier afdrukten. Het waren in totaal vier stuks. Zij hebben altijd op de fotodienst gestaan. In het pand aan de Marten Meesweg stonden zij op de vierde verdieping, waar Algemeen Dagblad was gevestigd, omdat het fotoarchief er tegenover zat. Tot vlak voor de komst van Nicole Robbers, in 1990, deelden de redacties de fotodienst. Daar werden foto's voor zowel NRC Handelsblad als het Algemeen Dagblad ontwikkeld, afgedrukt en bewerkt. De afdeling werd toen gedecentraliseerd en NRC Handelsblad kreeg een eigen fotodienst met eigen doka's. Het Algemeen Dagblad heeft inmiddels geen fotodienst meer vanwege de opkomst van de digitale fotografie. NRC Media heeft de afdeling nog wel. Het verschil met vroeger tijden is echter dat de foto's niet meer hoeven te ontwikkeld in doka's. De doka's zijn gesloopt toen de redacties volledig waren overgestapt op digitale fotografie. Daarnaast worden de foto's tegenwoordig op de computer bewerkt voordat zij de krant in gaan (Interviews: Peter Grandia & Nicole Robbers).

De telexapparaten bleven gemeenschappelijk, want *"je had toch niet tegelijkertijd behoefte aan die foto's. Dus is besloten, blijkbaar, dat die grote apparaten daar gewoon blijven staan. En toen werd er gedacht: 'Dan bedenken we wel een systeem dat we met die mappen kunnen werken en dan komt het ook goed'"* (Nicole Robbers).

De map met verzamelde (telex)foto's ging naar de redactie wiens krant op dat moment als eerste moest verschijnen. Sommige geïnterviewden, zoals Bart Grätz, hebben aangegeven dat het werk van eigen fotografen eruit werd gehaald, omdat de andere

krant die foto's toch niet mocht gebruiken. Dit wordt echter niet door iedere geïnterviewde bevestigd. Zodra de fotoredactie klaar was met foto's selecteren voor de krant, werd de map naar de andere redactie gebracht en kon zij ermee aan de slag. Foto's die dan al 24 uur oud waren, werden eruit gehaald en naar het fotoarchief gebracht.

6.5 Foto's selecteren voor het fotoarchief

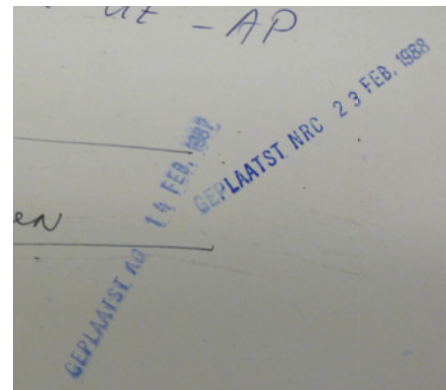
In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de vraag *“Welke selectieprocedure werd voor de binnengekomen telexfoto's gehanteerd door het fotoarchief van NRC/AD om te worden gearchiveerd?”*.

Als de map bij beide redacties was langs geweest, ging de map naar het fotoarchief en daar werd een selectie gemaakt van hetgeen bewaard moest worden en wat niet. In de jaren zeventig werd in het fotoarchief gewerkt met zogenaamde dagmappen. Deze hingen in kasten. In deze mappen zaten binnengekomen foto's die precies één jaar werden bewaard. Foto's die bijvoorbeeld dubbel waren ontvangen, gingen in zo'n dagmap en zij werden zonder pardon weggegooid als zij na een jaar niet waren gebruikt. *“Het archief groeide een meter per dag, dus je kon niet bezig blijven. Je moest op een gegeven moment een selectie maken. Dus als je bijvoorbeeld drie seinfoto's van één figuur had, dan gingen er twee in de dagmap; die kon je altijd nog eruit plukken binnen een jaar. Daarna moest het echt altijd weg”* (Bart Grätz). Sommige foto's die al een jaar in die dagmap zaten, werden mee naar huis genomen, omdat zij toch werden verwijderd. Dit heeft Bart Grätz ook gedaan: *“Als ik avonddienst had en ik me een beetje verveelde, dan ging ik al die dagmappen door en dan wat ik leuk vond, nam ik mee naar huis. Dan wel de oudste mappen natuurlijk. Ik heb nog een stapel NASA-foto's van het maanoppervlak, die zijn door een satelliet gemaakt. Die kon je tegen elkaar aanleggen en dan had je een heel mooi oppervlak van de maan. Daar hebben er ze een keer één van gebruikt en die enorme hoeveelheid ging in zo'n dagmap. Dan kan dat over een jaar weg. En die heb ik meegenomen.”*

Het is onduidelijk hoe lang met dit systeem werd gewerkt, want alleen Bart Grätz kent het. Wel is zeker dat de dagmappen tot 1978 (in dat jaar vertrok hij naar de redactie van NRC Handelsblad) werden gebruikt.

Telexfoto's waarbij iets mis was gegaan bij het verzenden of het afdrukken en dubbele foto's werden wel direct weggegooid. Alle foto's die door het fotoarchief werden bewaard, kregen een stempel van binnenkomst. De foto's die in één van beide dagbladen waren

gepubliceerd, kregen daarnaast een stempel, waarop stond: '*naam van de krant* gepubliceerd op '*datum*'.

Afbeelding 33: voorbeelden van stempels op de achterkant van een foto. Deze foto is zowel door het Algemeen Dagblad (op 14 februari 1987) als NRC Handelsblad (op 23 februari 1988) geplaatst.

Foto's van eigen fotografen werden sowieso bewaard, ook de foto's die zij via een telexapparaat hebben verstuurd: *"dan waren ze bij een persbureau en dan konden ze het ook overseinen. Dan hadden ze hun eigen naam erbij geschreven. Daar kon je dat aan zien. Dus dan moest je nog goed opletten ook dat je die niet weggooide, want dan kreeg je natuurlijk gedoe"* (Yvonne van Klaveren). De (telex)foto's die in de kranten waren gepubliceerd, werden ook bewaard. Die foto's lagen bij de zetterij: de afdeling waar de drukvorm werd gemaakt waarmee de krant op papier werd gedrukt. Deze foto's moesten door iemand van het fotoarchief worden opgehaald. Van de overige foto's werden de foto's geselecteerd waarvan men het nut zag om te bewaren, omdat de kranten het later nog eens konden gebruiken. Om deze reden werd soms een extra foto afgedrukt die direct het fotoarchief in ging. Om te bepalen of een (telex)foto's moest worden bewaard, werd er naar verschillende zaken gekeken: (1) hoeveel foto's had het fotoarchief al van iets of iemand? Persbureaus stuurden namelijk allemaal materiaal van hetzelfde evenement en daar hoef je niet alles van te bewaren. (2) Stond er nog iemand op de foto die belangrijk genoeg was om te bewaren? (3) Wat voor soort foto was het? Was het bijvoorbeeld een portretfoto of een actiefoto van een sporter? En hoe stond iets of iemand op de foto? Kijkt iemand bijvoorbeeld op alle foto's naar rechts? Zo ja, dan werd de vraag gesteld hoeveel foto's van iemand moest worden bewaard die steeds op dezelfde manier op de foto staat. Het is niet bekend of de fotoredacties van de kranten ook al hadden aangegeven welke foto's zij wilden laten bewaren, maar het is goed mogelijk dat ook zij nadachten over welke foto's op een later tijdstip opnieuw gepubliceerd konden worden. Op deze manier werd een selectie gemaakt.

Het kwam ook voor dat bepaalde foto's op meerdere plekken werden bewaard, omdat er bijvoorbeeld meerdere mensen op stonden of omdat het bijvoorbeeld om een politicus ging die aanwezig was bij een belangrijke politieke bijeenkomst ten tijde van een groot conflict. Dan werd de foto zowel in de map van de politicus als in een map van dat

conflict bewaard. Zo kon die foto via verschillende manieren worden gevonden. De medewerkers van het fotoarchief noteerden niet welke foto's zij hebben opgeborgen en in welke mappen zij dat hebben gedaan. Zij schreven wel op de foto zelf onder welke code of trefwoord (zoals de achternaam van een persoon) het werd gearhiveerd.

Uiteindelijk werd meer dan de helft van de telexfoto's bewaard: *“zeker de eerste weken vanaf het moment dat ze binnenkwamen, want je kunt twee dagen later weer iets nodig wat je net hebt weggegooid”* (Peter Grandia). Het gebeurde wel eens dat er per dag heel veel foto's binnenkwamen die het fotoarchief niet in één keer kon verwerken. Hier was bijvoorbeeld sprake van ten tijde van de Olympische Spelen in Los Angeles in 1984. Dus werd eerst alles verzameld op een verrijdbare kar die bij de bureaus in het fotoarchief stond. Daar hingen allemaal mappen in en daar werden de foto's snel ingestopt (Interview: Yvonne van Klaveren).

Als er veranderingen in het fotoarchief hadden plaatsgevonden, zoals het maken van een nieuwe map, dan werd dat aan elkaar verteld: *“we hadden op een gegeven moment de Falklandoorlog, daar hadden we nog nooit van gehoord. Engeland was daar binnengevallen. Dus ik kwam toen voor de avonddienst werken en toen werd me verteld dat er een nieuwe map ‘Falklandoorlog’ bij is gekomen. Er was een nieuw land bij. Zo ging dat. We vertelden het elkaar”* (Yvonne van Klaveren). Op deze manier werd het archief actueel gehouden. Dit is echter niet altijd gedaan. Zo bestaat er bijvoorbeeld Tsjecho-Slowakije en geen Tsjechië en Slowakije. Hetzelfde geldt voor Servië-Montenegro. Waarom dit niet is aangepast aan de actuele situatie, is niet bekend. Taffy van Doorn denkt dat het ligt aan het feit dat het fotoarchief steeds statischer werd. Het had dan geen zin meer om deze mappen te actualiseren. Yvonne van Klaveren geeft als

verklaring dat het misschien ondoenlijk was om de foto's van de uiteengevallen landen te herverdelen, waardoor onderling is afgesproken de situatie te laten zoals het toen was.

Afbeelding 34: een foto van een meterplank met mappen in het fotoarchief zoals het er nu is.

In sommige gevallen werd door medewerkers van het fotoarchief al naar de toekomst gekeken. Eén van hen was Rob Sanders. Hij was in de jaren tachtig bezig met een necrologie van foto's van prinses Juliana, omdat zij toen al op hoge leeftijd was: *"Stel dat ze zou overlijden, dan moet je heel snel iets bij elkaar zoeken. Daar had dan je geen tijd voor. (...) Ik heb ook wel eens gezien op de redactie van het AD dat er altijd wel iemand bezig was met een necrologie schrijven over haar. En daar stond ook bij wat voor soort foto er dan bij moest. Die zeiden ook: 'als er wat gebeurt, dan hebben wij niet zomaar tijd om een heel artikel te schrijven'. We hadden toen nog geen computer, hè. Daar moet je ook aan denken. Dus alles ging veel langzamer."* (Yvonne van Klaveren)

Ook als foto's werden gesaneerd, werd dat niet opgeschreven. Iedere werknemer van het fotoarchief had zijn/haar eigen categorie (sport, kunst en cultuur, et cetera) en hij/zij moest dat bijhouden. Er moest namelijk zo nu en dan opgeschoond worden, omdat het fotoarchief per dag zoveel foto's erbij kreeg en er niet meer ruimte beschikbaar was voor het fotoarchief. Oude foto's gingen er dan vaak uit, omdat zij achterhaald werden gevonden, evenals foto's die nooit zijn geplaatst. Historische foto's werden volgens Peter Grandia nooit verwijderd. Hier was volgens hem zelfs een aparte map voor: *"Je kreeg ook een mapje 'historisch', en daar bleef je vanaf."* Er werd dan ook niet verteld wat er werd verwijderd; het saneren was gebaseerd op goed vertrouwen. Niet alle foto's die uit het archief werden gehaald, werden weggegooid. Het merendeel van de hardcopy foto's werden volgens Nicole Robbers teruggestuurd naar de fotograaf, tenzij hij had aangegeven het werk niet terug te willen hebben. Dan ging het door de versnipperaar. Wanneer de laatste saneringsoperatie is geweest, is niet bekend. Taffy van Doorn en Laura Alblas hebben echter nooit foto's gesaneerd, dus de laatste opschoningsactie moet van voor 2000 zijn geweest.

Bezoekjes aan het fotoarchief

Het gebeurde wel eens dat mensen belden naar aanleiding van een foto die zij in de kranten hebben gezien: *"Die hadden een foto in de krant gezien en die wilden ze dan hebben. Wij verwezen hun altijd door naar de fotograaf, maar dat was hartstikke veel geld. Dus wij waarschuwden ze daar al voor. (...) Ik heb ook een keer meegemaakt dat iemand belde, omdat haar zoon was omgekomen bij een vliegtuigongeluk in India. En die wilde graag de foto's zien van die vliegcrash. Dus ik heb toen met Rob Sanders (toenmalig medewerker van het fotoarchief, red.) overlegd en die zei: 'ja, maar ik wil hier geen emotionele toestanden'. Ik weet nog goed dat hij dat zei. Hij zei dat zo hard, dat die mevrouw aan de telefoon het had gehoord. En zij zei toen: 'we zijn het wel gewend, want we zijn er ook al geweest. Dus ik wil toch graag kijken'. Dus zij is toen*

langsgekomen. Ze kreeg een map en daar kon ze in kijken. (...) Ze wilde het gewoon zien. Dus daar hebben we aan meegewerkt" (Yvonne van Klaveren).

Mensen belden ook om meer plezierige redenen, zoals een mevrouw die zichzelf herkende op een foto bij de Val van de Berlijnse Muur in 1989 en een sportschoolhouder uit Rotterdam die een foto wilde hebben van Bruce Springsteen in zijn sportschool. *"Die wilde die foto wel hebben als promotiemateriaal, maar ik zei wel: 'je mag hem wel even lenen, maar dan moeten we hem weer terug hebben'. Want zo ging dat toen. We konden niks doen verder, behalve een kopietje. Hij heeft toen de foto meegenomen, maar we hebben hem nooit meer teruggekregen"* (Yvonne van Klaveren).

'Vermiste' foto's

Naast het saneren, verdwenen ook veel foto's omdat zij door (oud-)medewerkers van het fotoarchief en de redacties zijn gestolen. Het fotoarchief was vrij toegankelijk voor beide redacties, waardoor het meenemen van foto's vergemakkelijkt werd: *"Iedereen kon erin lopen en als wij na twaalfen er niet meer waren, of tussen de middag lunchten, kon iedereen erin en in mappen kijken en meenemen"* (Nicole Robbers). Zo is een diefstal per toeval ontdekt: *"Die doken ineens op bij een veilinghuis in Groningen. Die bood dus foto's van Vincent Mentzel te koop aan en iemand attendeerde hem daarop. We zijn toen op onderzoek uitgegaan met een advocaat en dat bleken dus allemaal foto's uit het archief, dat konden we aan die stempeltjes zien. Ik herkende nog mijn eigen handschrift, dat ik die toevallig nog eens van een naam had voorzien. Dat hebben we dus helemaal uitgezocht. Dat moet iemand geweest zijn, daar zijn we nooit achter gekomen, die dat hier heeft meegenomen. Heel specifieke foto's, alleen maar jazzmuzikanten. Die heeft dat via via verkocht aan dat veilinghuis. Die heeft gedacht: 'ik kan dat verkopen', maar ja, hij heeft het dan terug moeten geven. Vincent heeft wel de foto's teruggekregen"* (Nicole Robbers).

Dit is niet het enige voorbeeld: *"Mijn Gerard Reve-foto's zijn een keer op de wc gevonden bij een AD-redacteur die een feestje gaf. Er was iemand nog zo aardig om dat te melden. Toen hebben ze die jongen geloof ik op staande voet ontslagen. En de foto's moesten terug naar de krant. Maar dat gebeurde"* (Vincent Mentzel).

Het fotoarchief is, mede door de diefstallen, op slot gegaan. Volgens Nicole Robbers mogen maar een paar mensen ze sleutel hebben. Deze moet worden opgehaald bij de portier.

6.6 Het publiceren van foto's

De deelvraag *“Welke selectieprocedure hanteerden de fotoredacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad voor de binnengekomen telexfoto's om te worden geplaatst?”* staat in deze paragraaf centraal.

Het zoekproces van vormgevers

In de jaren tachtig gingen de vormgevers zelf op zoek naar beeldmateriaal voor in de krant of bijlage. Zij belden zelf de persbureaus en archiefinstellingen, afhankelijk van het materiaal dat ze zochten. Ieder bureau of instelling had volgens Colette Sloots, freelance vormgever voor NRC Handelsblad, zijn eigen specialiteit: *“Spaarnestad had oudere dingen over Nederland, ABC had weer wat anders. Rijksmuseum had zijn eigen archief, het Stedelijk had een eigen archief, Donner boekhandel ook. Het hing er vanaf wat je zocht. En dan belde je waar je dacht dat je ging slagen”*. De specialiteit van het fotoarchief van NRC/AD was het werk van eigen fotografen als Vincent Mentzel en Leo van Velzen. Als de vormgever wist dat hij een bepaalde foto had gemaakt en die wilde hij of zij gebruiken, dan werd die vraag aan het fotoarchief gesteld. Ook konden zij minder gerichte vragen stellen, zoals: *“hebben jullie toevallig een foto van een dorpje in India op een heuvel?”*. Een medewerker van het fotoarchief gaf dan een selectie van wat er over dat onderwerp in het fotoarchief zat en kon de vormgever daarmee aan de slag.

Redacteuren mochten in die tijd ook, in overleg, in het fotoarchief komen om zelf foto's te zoeken die zij eventueel wilden gebruiken. Dit was volgens Colette Sloots officieel niet toegestaan, maar men kreeg soms toch de vrijheid om zelf in het archief rond te kijken. De ene medewerker was wat strenger dan de andere: de een vond het fijn als de vormgever zelf even kwam kijken, want dat scheelde hem/haar werk en de ander vond dat het zijn/haar werk was om die foto op te zoeken. Dat je niet zomaar in het archief mocht gaan zoeken, vindt Ris van Overeem, eveneens freelance vormgever voor NRC Handelsblad, terecht: *“het was wel een heiligdom en dat kan ik me ook wel voorstellen. Want als je een foto verkeerd erin stopt, dan ben je hem kwijt. Je moet wel consciëntieus met het systeem werken. Dus dat ze dat beschermden is wel heel logisch”*. De vormgevers zochten op plekken die door de medewerkers van het fotoarchief waren aangewezen, want zij hadden zelf geen kennis van de structuur van het fotoarchief en maar weinig kennis van wat er in het fotoarchief zat. Bovendien wisten zij niet welke foto's wel en niet mochten worden gebruikt; daarvoor werd de deskundigheid van de medewerkers van het fotoarchief ingeschakeld. Dit werk is later uit handen genomen door de fotoredactie en de fotodocumentalisten. Het is niet bekend wanneer dat is gebeurd. Zodra een foto was gekozen, werd geregeld dat de krant zich aan het auteursrecht hield en dat de foto dus kon worden geplaatst. Als bleek dat die foto niet

mocht worden geplaatst, dan werd moeite gedaan om hem alsnog te kunnen plaatsen. Als het dan nog steeds niet mocht, dan werd er een andere foto gekozen (Interview: Colette Sloots).

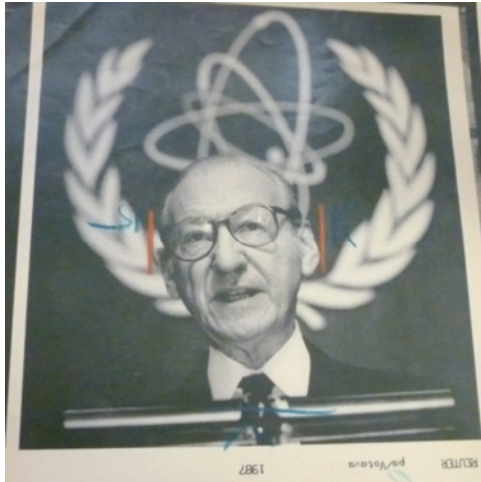
Kiezen tussen een telex- en een afdrukfoto

De geïnterviewde vormgevers, allen werkzaam voor NRC Handelsblad vanaf de jaren tachtig, hebben aangegeven wel eens een telexfoto te hebben gekozen voor de krant of bijlage die zij maakten. Die foto gaf volgens hen de benodigde informatie die de lezer wilde hebben. Men hoeft volgens Colette Sloots dus niet per se altijd een mooiere foto te verkiezen boven een minder mooie foto, maar die wel het verhaal vertelt. Jeannette van Bommel, vormgever van NRC Handelsblad, bevestigt dit: *“Het kan zijn dat je voor een slechte foto kiest die je interessant kunt brengen, omdat hij grafisch gezien nog interessant is. Of je gaat voor de mooiere foto die minder interessant is. Maar dat moet je per geval bekijken. Zo gebeurt het eigenlijk nog steeds.”* De kwaliteit van de foto moest echter wel goed genoeg zijn om in de krant te kunnen verschijnen.

De telexfoto's hadden volgens Jeannette van Bommel *“een erbarmelijk slecht raster en een grove korrel”*. Met het raster wordt de structuur van de foto bedoeld. Binnen deze structuur is de foto opgebouwd uit afzonderlijke puntjes (ook wel *pixels* genoemd) die niet verfijnd zijn. Dit levert een foto op die niet zo scherp is. Toch hoeft dit volgens haar niet altijd een probleem te zijn. Men kan ervoor kiezen om expres gebruik te maken van die grove korrel, door de foto *“op te blazen”*. De korrels van de foto worden vergroot, waardoor de telexfoto *“een interessant grafisch ding kan worden”* (Jeannette van Bommel). Daarnaast kan de telexfoto een beetje worden verscherpt, maar een onscherpe foto kan nooit worden veranderd in een scherpe foto. Toen men nog niet de beschikking had over programma's als Photoshop, hadden zij andere trucjes om de telexfoto te bewerken. Zo werd bijvoorbeeld de achtergrond weggeknipt, waardoor het object of de hoofdpersoon van de foto vrijstaand komt te staan. Dit werd overigens niet op originele foto's gedaan, dat was volgens Jeannette van Bommel niet de bedoeling. De foto werd daarvoor eerst opnieuw afgedrukt op de gewenste grootte en daar mocht dan in worden gesneden met een mesje. Er mocht wel, met een afkaderstift, lijnen op de originele foto's worden gezet. Deze lijnen geven aan welk deel van de foto in de krant moest komen te staan. Dit was toegestaan, omdat de stift weer kon worden uitgeveegd.¹⁶ Ondanks dat met een afkaderstift op de originele foto's mocht worden getekend, staan er ook foto's in

¹⁶ Het gebeurde bij wel meer kranten dat er met een stift of potlood lijnen op de foto's werden getekend, om aan te geven welk deel van de foto moest worden gebruikt voor de krant. Bas Mulder (2009) schrijft hierover dat op sommige gedigitaliseerde foto's van het fotoarchief van Het Parool en Trouw de lijnen nog steeds te zien zijn. Dit kwam volgens oud-medewerkers van het fotoarchief, fotografen en fotoredacteuren de kwaliteit van deze foto's niet ten goede.

het fotoarchief waarop met een pen of een typexachtige substantie letterlijk is weggepoetst wat niet in de krant moest komen. Hierdoor kan alleen nog maar het deel van de foto worden gebruikt dat intact is gebleven. Het is niet bekend waarom sommige foto's er zo uit zien, maar blijkbaar werd het in sommige gevallen geen probleem gevonden om sommige foto's maar één keer te gebruiken.

Afbeelding 35: een voorbeeld van een telexfoto waar de lijnen van de afkaderstift (in rood en blauw) nog goed zichtbaar zijn. Op de foto staat Kurt Waldheim, een Oostenrijks politicus.

Als er helemaal geen mooie foto beschikbaar was, dan moest de vormgever zijn/haar creativiteit aanspreken. Een goede oplossing hiervoor was volgens Ris van Overeem de kaderfoto. Bij het nieuws wordt dan geen foto geplaatst met hetzelfde onderwerp, maar *“bijvoorbeeld een foto van een première van een dansvoorstelling. Dat is een hele mooie dansfoto. Daar zet je dan onder: ‘dit is de première van deze dansgroep’ en dat werd in een kader gezet. Daarom heet het een kaderfoto. Het werd een losstaande foto, maar je had wel een soort eye catcher.”* Op deze manier wordt toch de aandacht van de lezer getrokken. Dit idee kwam van chef vormgeving Willem van Zoetendaal (Interview: Ris van Overeem).

Foto's die niet mogen worden gebruikt

De meningen zijn verdeeld of beide dagbladen elkaars foto's van eigen fotografen mochten gebruiken. Volgens Laura Alblas, Vincent Mentzel en Nicole Robbers van NRC Media en Yvonne van Klaveren mocht dat gewoon, als de krant maar betaalde. Het was dan aan de fotoredactie of zij inderdaad die foto wilde, maar het kwam vaak voor dat zij toch nog ging kijken of ze niet op een andere, goedkopere, manier aan die foto kon komen. Bart Grätz en Peter Grandia spreken dit echter tegen: het was volgens hen niet

de bedoeling dat NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad elkaars foto's gebruikten.¹⁷ Bovendien had dat toch geen zin, omdat het hele verschillende kranten zijn met heel verschillend nieuws. De telexfoto's van persbureaus waren wel van beide dagbladen, mits zij daar allebei een abonnement op hadden. Jaren geleden, wanneer is niet bekend, heeft NRC Handelsblad het abonnement op ANP opgezegd. Volgens Vincent Mentzel vond men toen dat de foto's van ANP een te lage kwaliteit hadden voor het geld dat de krant betaalde. Die redactie mag dus geen foto's meer van ANP en aan ANP gelieerde persbureaus gebruiken. Het Algemeen Dagblad heeft nog wel een abonnement op ANP, waardoor de foto's van ANP uit het fotoarchief niet mogen verwijderd. Dit geldt ook voor foto's van sommige freelance fotografen. Zij willen bijvoorbeeld dat alleen NRC Handelsblad hun foto's mag plaatsen en het Algemeen Dagblad niet, of andersom. Het fotoarchief bewaart dus veel foto's die maar door één krant mogen worden gebruikt. Het is onbekend of er foto's aanwezig die in geen van beide kranten meer mogen verschijnen, maar de kans bestaat dat dit wel het geval is. Er is wel eens gesproken over een opschoning van het fotoarchief, maar dat kost geld en dat wil en/of kan het bedrijf niet betalen. Bovendien is hier niet genoeg personeel voor beschikbaar.

Het gebruik van telexfoto's nu

De kans dat een telexfoto tegenwoordig nog wordt geplaatst, is aanwezig, maar wordt wel steeds kleiner. Telexfoto's zijn namelijk zwart-wit en er wordt steeds vaker gekozen voor kleur. Bovendien is de kans tegenwoordig groter dat de vormgever kwalitatief betere foto's te pakken kan krijgen, waardoor telexfoto's steeds meer overbodig zijn (Interview: Colette Sloots).

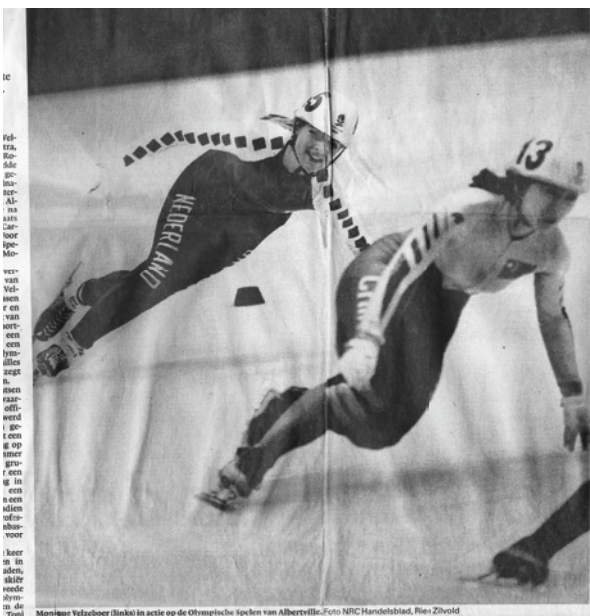
Als het Algemeen Dagblad of NRC Handelsblad tegenwoordig een telexfoto uit het fotoarchief willen publiceren, dan moet er nog flink aan de foto worden gewerkt om hem zo goed mogelijk in de krant te krijgen. Het is namelijk een reproductie van een foto die van zichzelf al geen goede kwaliteit heeft, dus de kwaliteit gaat er alleen maar op achteruit. Als er toch voor wordt gekozen om de telexfoto te publiceren, dan gebruikt het Algemeen Dagblad een programma dat een telexfoto automatisch bewerkt. Daar hoeven de medewerkers van het Algemeen Dagblad niets aan te doen. De kwaliteit van de foto is dan acceptabel. En als de telexfoto na het bewerken nog steeds niet acceptabel wordt bevonden, dan wordt de foto niet geplaatst (Interview: Peter Grandia). De fotodienst van NRC Handelsblad bewerkt de telexfoto's handmatig. Zij verscherpen de telexfoto's, verhogen het contrast, halen de verkleuring eruit en verhogen de zwarte kleur in de

¹⁷ Ook deze afspraak komt bij andere kranten voor, zoals bij Trouw en Het Parool. Daar was in de jaren tachtig de ongeschreven regel dat de fotoredacties geen gebruik maakten van de foto's van elkaars huisfotografen. In de jaren negentig werd deze regel versoepeld (Mulder, 2009).

telexfoto's, omdat zij normaal erg grijs zijn.¹⁸ De kans dat Algemeen Dagblad tegenwoordig nog een telexfoto uit het fotoarchief zal gebruiken is echter klein; als zij één of twee keer per maand een foto uit het fotoarchief halen, dan is het veel. Het gebruik van telexfoto's wordt zelfs vermeden (Interview: Peter Grandia). NRC Handelsblad doet dit nog af en toe wel. Op onderstaande afbeeldingen zijn recente voorbeelden van telexfoto's te zien.

(LON-5) LONDON, MARCH 10 (AP) - VARIETY LOOK - A London policeman with a "you can't do that here" look watches the hurried ceremony as the punk rock group 'Sex Pistols' sign a new recording contract - with A&H Records - outside Buckingham Palace here Thursday. From left: Johnny Rotten, Steve Jones, Paul Cook (signing), new bass player Syd Vicious and the group's manager, Malcolm McLaren (hands in pockets). Within seconds, they had completed the signing and departed. (AP WIREPHOTO) (51320) (g/str) 1977 -333 - (Ukout/pa)

o zoek naar de chaos en ve (1946-2010), kunstenaar, modeontwerper en manager v

Vicious aan toe: twee ratjes met een eigen talent voor negatieve aandacht en mediageniek reltrapen. Rotten, met zijn honende sneerstem, schold iedereen verrot, en Vicious, een onverdienselijke bassist, had een kort lontje. Verwijzend naar de bendeleider uit *Oliver Twist* zei McLaren in 1999: „Zij waren mijn schoffies, ik was hun Fagin.”

In het jaar van het zilveren jubileum van koningin Elisabeth II nam de groep zijn bekendste hit op, *God Save The Queen*, een hekeloed dicht waarin de jubilaris als een onmens wordt afgeschilderd dat een „fascistisch regime” leidt. Het lied eindigt met de anarchistische strijdkreet: „No Future!”

McLaren liet de band de punkmuziek spelen terwijl ze op een

The Sex Pistols tekenen in 1977 een platencontract. Malcolm McLaren (met handen in de zak) tussen Sid Vicious en een politiemann. Foto AP

mass
tisch
The
een c
groe
zika
een j
Zi
werl
kel I
Too
Die,
vrie
enn
vint
in o
biki
en r
brui
slui
wer
me
der

Afbeeldingen 36-37 en 38-39: recente voorbeelden van het gebruik van telexfoto's in NRC Handelsblad. Links: interview met Monique Velzeboer, oud-shorttrackster, in aanloop naar de Olympische Winterspelen (1 februari 2010). Rechts: necrologie van Malcolm McLaren, manager van The Sex Pistols (9 april 2010). De telexfoto's staan boven, de bijhorende krantenartikelen eronder.

18 Dit is bevestigd door Wim Lintsen van de fotodienst van NRC Handelsblad.

Hoewel Peter Grandia heeft aangegeven dat Algemeen Dagblad op dit moment nauwelijks meer gebruik maakt van het fotoarchief, was dit in 2004 wel anders. In documentatie van PCM Uitgevers staat dat Algemeen Dagblad toen twee keer zoveel foto's uit het fotoarchief hergebruikte dan NRC Handelsblad; 1000 voor het Algemeen Dagblad tegenover 500 foto's voor NRC Handelsblad per jaar. Dit is gebaseerd op een steekproef. Algemeen Dagblad gaf toentertijd zelfs aan dat zij zeker 50% meer foto's zou gaan gebruiken als het fotoarchief van NRC/AD gedigitaliseerd zou worden. Ondanks dat de plannen er lagen, is het fotoarchief echter nooit gedigitaliseerd (zie paragraaf 6.2.3).

Alhoewel de kans steeds kleiner wordt dat de keuze valt op een telexfoto, meent Jeannette van Bommel wel dat er *"toch nog wel vrij veel gebruik wordt gemaakt van het fotoarchief. Er wordt dan bijvoorbeeld een 'agenda van de week' gemaakt waarbij foto's van personen worden gebruikt. Dat zijn dan vaak archieffoto's, omdat niet iedere week een nieuwe foto van iemand wordt gemaakt. Dan loop ik naar Taffy van Doorn of Laura Alblas (fotodocumentaristen van NRC Media, red.) en vraag ik om een bepaalde foto. Ik maak heel veel gebruik van hen. Een paar weken geleden heb ik een reportage gemaakt over de toekomst van het koningshuis, waarvoor ik foto's uit het fotoarchief heb gehaald van koningin Wilhelmina, Juliana en Beatrix. Dat waren geen telexfoto's, maar echte foto's. Ik heb telexfoto's al heel lang niet meer gebruikt. Ik kan me op dit moment ook niet herinneren wanneer ik er één voor het laatst heb gebruikt."* Het fotoarchief wordt dus alleen nog maar gebruikt als er op een bepaald persoon of een bepaalde gebeurtenis wordt teruggeblikt, zoals bij het overlijden van Theo van Gogh, de Val van de Berlijnse Muur en de bekerfinale tussen Ajax en Feyenoord die dertig jaar eerder ook al plaatsvond. Dit bevestigen alle geïnterviewden.

6.7 Het digitale tijdperk

Vanaf 1995 liepen analoge en digitale fotografie naast elkaar en werd het fotoarchief steeds minder in gebruik genomen. In die periode (1996-2000) zijn ook de minste foto's bewaard gebleven, omdat beide 'kampen' dachten dat 'de ander' het wel zou bewaren. Bovendien waren de toenmalige systemen nog niet toereikend genoeg om alles op te slaan. Men was met de komst van deze nieuwe ontwikkeling dus nogal zoekende hoe ze de analoge en digitale fotografie moest opslaan. Met als gevolg dat dozen en lades vol zitten met cd-roms met foto's zonder bijschrift. Een voorbeeld hiervan is te zien op afbeelding 40. Deze ladekast staat op de afdeling fotodocumentatie op de NRC-redactie. Het is niet bekend hoe deze overgangsperiode naar digitale fotografie voor het Algemeen Dagblad is verlopen.

Afbeelding 40: cd-roms met gepubliceerde foto's zonder bijschriften.

Nicole Robbers schrijft in het jubileumboek *NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol* over de problemen van de opkomende digitale fotografie:

“De oude, trouwe foto-ontvangers kregen een stevige concurrent en zullen zelfs binnen afzienbare tijd met pensioen worden gestuurd. (...) Grote boosdoener was ‘Het Geheimzinnige Scherm’. (...) Foto’s verschenen zomaar op dat nieuwe scherm, foto-ontvangers hadden het nakijken. Er kwam een nieuwe spreektaal aan, er kwamen cursussen waarin werd geleerd over ‘tiff’ en ‘jpeg’, ‘dpi’ etc. De mist van nieuwe begrippen trok langzaam op, de herinnering aan de foto-ontvangers werd vager en men kon het scherm meer waarderen. Ook fotografen kochten schermen en scanners aan, volgden cursussen en deden vervolgens de deur van de doka voorgoed op slot. (...) Het ging soms ook wel eens mis, dat ding crashte, foto’s waren kwijt, et cetera. Toen kwam het scherm op de redactiezaal, redacteurs verwonderden zich erover maar gingen al gauw terug naar hun eigen plek. Soms voelt de fotoredacteur nog wat heimwee en mag de deur van de doka even open, maar niet te lang, want het scherm roept.”

In diezelfde periode gingen de redacties steeds meer werken met computers. De kranten werden vanaf dat moment ook met de computer gemaakt. Hiermee werd veel tijd gewonnen, maar volgens Vincent Mentzel werd de deadline voor *NRC Handelsblad* om de volgende reden naar voren geschoven: *“Ze zeiden: ‘Door de computers kunnen we later zakken (de krant laten uitkomen, red.), want we kunnen veel sneller opereren. Maar omdat we overgaan van loodzetten naar computers, moeten we eerst in tijd terug. Omdat we moeten oefenen.’ Ze zijn nooit meer een andere tijd gaan gebruiken.”* Dit is niet de enige tegenstrijdigheid. Volgens Nicole Robbers moeten de foto’s tegenwoordig eerder naar de drukker worden verzonden dan vroeger, omdat de drukker meer tijd

nodig heeft om de kleuren in de foto's op te bouwen. Dit wordt per laag gedaan. Voor het computertijdperk had het personeel van de zetters minder tijd nodig om de foto in de krant te plaatsen dan nu. De analoge technologie was dus in feite sneller.

Het fotoarchief op zijn retour

Met de komst van de digitale fotografie is het kaarsje van het fotoarchief langzaam uitgegaan. Er kwam soms nog wel een enkele afgedrukte foto binnen, maar dat aantal was te verwaarlozen. Uiteindelijk ging het fotoarchief op slot en is iedereen die daar werkte vertrokken naar een andere baan. De laatste afdrucken komen uit 2003 (Interview: Taffy van Doorn). Vanaf dat moment werkte men ook meer op de redacties zelf aan de fotodocumentatie, door op de computer binnengekomen foto's van omschrijvingen te voorzien. In datzelfde jaar verhuisde het fotoarchief naar de begane grond (zie hoofdstuk 4).

De verhuizing van het fotoarchief naar de begane grond heeft volgens Taffy van Doorn ervoor gezorgd dat men er niet meer zo snel naar toe loopt als in de tijd dat het archief nog op de vierde etage stond. Hij meent dat men heel optimistisch is als wordt gedacht dat ongeveer 10% van de foto's van het fotoarchief wordt gebruikt. Dit komt volgens hem ook door het grote aanbod van de databanken die veel historische foto's leveren. Hierdoor hoeft men niet meer zo nodig naar het fotoarchief op de begane grond. Nicole Robbers geeft een andere reden: het aantal mensen met veel kennis van dit fotoarchief loopt steeds meer terug. Ondanks dat meerdere mensen bij Algemeen Dagblad de weg naar het fotoarchief hebben gevonden (interview: Peter Grandia) en ondanks dat Laura Alblas in 2008 als laatste fotodocumentalist erbij is gekomen, hebben maar weinig mensen volgens Nicole Robbers een helder beeld van wat er in het fotoarchief te vinden is: *"Ik ben wel eens door de beeldredacteur van Next gebeld. Ferdi E., de moordenaar van Heijn, was overleden. En die zei: 'loods me maar naar binnen en zeg me waar ik moet gaan zoeken'. Dat is gelukt, maar dat was omdat ik haar kon zeggen naar welke kast ze moest lopen. Ik weet dan dat zij op zijn persoonsmapje kan zoeken, maar dat er ook een mapje in het misdaaddeel zit, met code 343, en dan staat er ergens 'ontvoering Heijn'. Ik weet dat dat mapje er is. En de beeldredacteur van NRC Next zal heus nog wel op het mapje Ferdi E. komen, daar komt ze wel achter natuurlijk. Maar dat er ook een mapje 343 is, omdat dat nou eenmaal het nummer is voor misdaad, en in welke kast dat staat, daar komt zij nooit achter"* (Nicole Robbers).

De momenten waarop een foto tegenwoordig uit het fotoarchief wordt gekozen, worden door sommige redactieleden beschouwd als een extraatje, waaronder Nicole Robbers:

"Het leuke is dan dat je op dat moment kunt pronken met het feit dat we daar toch hele mooie portretten van hebben, die je nergens anders kunt vinden. (...) Dat is natuurlijk leuk, het kan je krant bijzonder maken". Sommige redactieleden hechten dus nog wel waarde aan het fotoarchief en zijn foto's.

Gedigitaliseerde telexfoto's

In het kader van dit onderzoek en met name de vraag van Spaarnestad Photo en Nationaal Archief is de vraag of telexfoto's in dit fotoarchief nog elders zijn te verkrijgen, zoals bij fotografen en persbureaus, relevant. De meningen van de geïnterviewden verschillen hierover. Taffy van Doorn en Laura Alblas denken dat veel persbureaus hun telexfoto's nog niet hebben gedigitaliseerd, in tegenstelling tot de gewone foto's. Peter Grandia en Nicole Robbers denken hier echter anders over. Volgens hen gebeurt tegenwoordig met enige regelmaat dat persbureaus als Reuters en AP oude telexfoto's opnieuw versturen, maar dan nu digitaal. Het gedigitaliseerde materiaal dat de persbureaus in kleur hebben, wordt nu ook in kleur aangeboden, in tegenstelling tot vroeger, toen dat nog niet kon. Dit is bijvoorbeeld vorig jaar gebeurd, toen het twintig jaar geleden was dat de Berlijnse Muur viel. Ook hebben Nicole Robbers en Taffy van Doorn wel eens uitgezocht of bepaalde foto's van een gebeurtenis tijdens de Val van Srebrenica in 1995 zijn gedigitaliseerd. Dit bleek het geval, maar niet alle foto's waren digitaal te verkrijgen. Het is onbekend of persbureaus de foto's digitaliseren vanaf een negatief of van de oude telexfoto's zelf en of zij alles hebben gedigitaliseerd. Het is namelijk goed mogelijk dat de persbureaus niet alle fotografen kunnen traceren die in dienst van de persbureaus hebben gefotografeerd, waardoor zij niet bij de negatieven van de foto's kunnen. Daarnaast is het mogelijk dat de betreffende fotograaf het negatief niet meer heeft.

Bovendien is het mogelijk dat bepaalde telexfoto's van persbureaus niet zijn terug te vinden in de database, omdat zij niet onder het abonnement vallen dat met het persbureau is afgesloten. Persbureaus hebben namelijk verschillende soorten abonnementen met verschillende landen. Een abonnement van bijvoorbeeld de Benelux zou dus qua beeldmateriaal kunnen verschillen van Frankrijk. Een gepubliceerde telexfoto van AP in een buitenlandse krant is dan niet terug te vinden in de databank van dat persbureau.

Het fotoarchief van NRC/AD digitaliseren

Er is in 2001 tot en met 2004 sprake geweest om het fotoarchief van NRC/AD

(gedeeltelijk) te digitaliseren, omdat de beheerkosten van het fotoarchief (zoals het huren van de ruimte) flink op de begroting drukten en de kranten geld konden besparen als zij makkelijker foto's uit het eigen fotoarchief konden hergebruiken in plaats van iedere keer een nieuwe foto te moeten aanschaffen. Dit is echter nooit doorgezet, omdat het te kostbaar is en omdat het archief daarvoor te groot is (Interviews: Taffy van Doorn, Bart Grätz & Nicole Robbers). Nicole Robbers legt het als volgt uit: *“Het is te veel, omdat het niet primair de functie is van een krant. Daar zijn wij helemaal niet voor ingericht. Dat is natuurlijk echt iets voor een archieforganisatie die daar op ingericht is. Wij hebben daar geen apparatuur voor. Dat zouden we allemaal moeten kopen en uitbesteden. En dat is niet de primaire functie van een krant. Daarom zal dat denk ik ook nooit gebeuren”*.

De beweegredenen om afstand te doen van het fotoarchief en om het fotoarchief niet zelf te digitaliseren komt terug in het onderzoek van Mulder (2009). Het fotoarchief van Trouw en Het Parool is in 2006 gedigitaliseerd, omdat Trouw ging verhuizen naar het pand waar Het Parool ook al was gevestigd en het fotoarchief niet werd meeverhuisd in verband met te hoge kosten om het fotoarchief te behouden. De digitalisering werd uitgevoerd door een extern bedrijf, X-Cago, omdat zij gespecialiseerd is in het scannen van archieven.

6.8 Conclusie

In dit hoofdstuk werden de volgende vragen besproken: *“Hoe ontvingen de redacties de telexfoto's?”*, *“Op welke manier maakten NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad gebruik van het samengevoegde fotoarchief?”*, *“Welke selectieprocedure hanteerden de fotoredacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad voor de binnengekomen telexfoto's om te worden geplaatst?”* en *“Welke selectieprocedure werd voor de binnengekomen telexfoto's gehanteerd door het fotoarchief van NRC/AD om te worden gearhiveerd?”*.

De eerste vraag kan eenduidig worden beantwoord. De redacties ontvingen de telexfoto's via de telexapparaten die op de fotodienst stonden. Deze apparaten werden net als de fotodienst gedeeld. Toen de fotodienst werd gedecentraliseerd, bleven de telexapparaten van beide kranten, omdat zij de telexfoto's niet tegelijkertijd nodig hadden. De kranten verschenen namelijk op verschillende tijden. De kranten hebben in totaal drie verschillende soorten telexfoto's gekend. Twee van deze soorten werkten met lichtsignalen op fotopapier dat daarna moest worden gefixeerd, gespoeld en gedroogd. Het eerste besproken soort telexfoto's wordt nog steeds in het archief bewaard; het

tweede soort niet. Deze foto's dienden als reserve als de verzending van het eerste soort telexfoto's niet goed was gegaan en waren maar één keer te gebruiken. Het derde en laatste soort telexfoto's was fotopapier waarop inkt was gedrukt. Dergelijke telexfoto's worden ook nog steeds in het fotoarchief bewaard. Het is zeker dat het derde soort telexfoto's in de jaren tachtig door beide redacties werd gebruikt.

Ook bestaat er geen twijfel over het antwoord op de vraag hoe de redacties gebruik maakten van het samengevoegde fotoarchief. De redacties hanteerden voor de binnengekomen (telex)foto's een rouleersysteem. De redactie van de krant die als eerste zou verschijnen, kreeg de binnengekomen (telex)foto's als eerste in een map en mocht een selectie maken. Zij moest er ook zorg voor dragen dat de verse binnengekomen (telex)foto's in de map terecht kwamen. Zodra zij klaar waren, ging de map naar de andere krant en mocht die redactie er mee aan de slag. Foto's die toen al 24 uur oud waren (en dus niet meer nieuwswaardig waren), werden uit de map verwijderd en naar het fotoarchief gebracht. Zodra de redacties besloten dat zij foto's uit het fotoarchief wilden gebruiken, namen zij contact op met de werknemers van het fotoarchief, die voor beide redacties aan het werk waren. Er werden dan foto's of hele mappen naar de redactie gebracht, of de redacteuren kwamen de foto's zelf ophalen. Er werd genoteerd wanneer welke foto's en/of mappen door wie werden meegenomen en er werden kaarten op de plekken van de ontbrekende mappen gelegd. Zo werd bijgehouden welke redactie welke foto's in haar bezit had. Ook kwam het voor dat leden van de redactie zelf in het fotoarchief mochten zoeken naar foto's. De medewerkers van het fotoarchief wezen aan waar de redacteuren de meeste kans van slagen hadden, omdat de redacteuren zelf dat niet wisten. De medewerkers van het fotoarchief waren dus de enigen die archiefkennis hadden. Deze kennis is steeds mondeling overgedragen. Het delen van een fotoarchief kent ook zeker een nadeel. In het fotoarchief staan veel foto's die maar door één krant mogen worden gebruikt. Zoals alle foto's van ANP en daaraan gelieerde persbureaus, deze mogen alleen door Algemeen Dagblad worden geplaatst. Dit geldt ook voor verschillende fotografen, die willen dat hun foto's bijvoorbeeld alleen in NRC Handelsblad mogen worden geplaatst. Hierdoor waakt het fotoarchief over een hoop foto's die maar door één krant mogen worden geplaatst. Wellicht zijn er zelfs fotografen die willen dat hun foto's in geen van beide kranten meer worden geplaatst.

De derde vraag, *“Welke selectieprocedure hanteerden de fotoredacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad voor de binnengekomen telexfoto's om te worden geplaatst?”*, kent ook een overwegend duidelijk antwoord. Foto's werden door de redactie gekozen als zij bijdroegen aan het verhaal dat in de krant stond. Dit hoeven dus niet perse louter mooie foto's te zijn. Een 'lelijkere' foto die beter bij het verhaal in de krant past,

heeft net zoveel kans gekozen te worden als een mooie foto die minder goed op het verhaal aansluit. De kwaliteit van de foto's moest echter wel voldoende zijn. Telexfoto's waarbij iets mis was gegaan tijdens de verzending, werden bijvoorbeeld niet gekozen. Voordat de foto's naar de zetterij werden gebracht, werden zij zodanig bewerkt dat zij in de krant pasten. Omdat telexfoto's toen al van slechtere kwaliteit waren dan afdrufoto's, werden er verschillende trucjes toegepast om de seinfoto's toch zo goed mogelijk te kunnen publiceren, zoals het vrijstaand maken van de persoon of het object dat is gefotografeerd. Ook werd met een afkaderstift op foto's aangegeven wat van de foto in de krant moest komen te staan. Als er geen goede foto voorhanden was, werd gebruik gemaakt van een zogenaamde 'kaderfoto': een foto in een kader dat bij een krantenbericht wordt geplaatst, maar dat over iets heel anders gaat dan dat krantenbericht. Op deze manier werd toch geprobeerd de aandacht van de lezer te trekken. Er bestaat wat discussie over de vraag of kranten foto's van elkaars fotografen mochten gebruiken. Twee van de geïnterviewden hebben aangegeven dat dit niet de bedoeling was, terwijl de overige acht geïnterviewden menen dat dit geen enkel probleem was, zolang er maar werd betaald. Als de foto's beide kranten waren gepasseerd, dan gingen zij naar het fotoarchief.

De laatste vraag, die ging over de selectieprocedure van het fotoarchief, kent eveneens een duidelijk antwoord. Zodra de foto's bij het fotoarchief waren terechtgekomen, werd geselecteerd welke foto's werden gearhiveerd. Foto's van eigen fotografen (zowel afdrufoto's als seinfoto's) werden sowieso bewaard. Dit geldt ook voor de foto's die in de kranten zijn gepubliceerd. Deze moesten bij de zetterij worden opgehaald. Voor de overige foto's geldt dat er werd gekeken naar de volgende dingen: hoe stond iets of iemand op de foto en wat voor soort foto was het? Stond er nog iemand op de foto, waardoor het interessant werd om de foto te bewaren? Hoeveel foto's had het fotoarchief al van iets of iemand? Welke foto's in de toekomst interessant zouden kunnen zijn. Het fotoarchief werd daarnaast zoveel mogelijk geactualiseerd door oude en nooit geplaatste foto's te verwijderen. Deze foto's werden teruggestuurd naar de betreffende fotografen, en als zij de foto's niet meer wilden hebben, belandden ze in de versnipperaar. Dit was overigens niet de enige manier waarop foto's verdwenen; er zijn ook foto's uit het fotoarchief gestolen. Een deel daarvan is weer teruggevonden, andere foto's zijn nog steeds vermist.

7. Conclusie

Na de resultaten van dit onderzoek te hebben besproken, is het moment aangebroken om de hoofdvraag te beantwoorden. Deze luidde als volgt: *“Hoe werden telexfoto's gebruikt door de redacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad vanaf 1970 tot en met 2003?”*. Er wordt echter eerst gekeken naar de deelvragen die hebben geholpen een antwoord te formuleren op de hoofdvraag. De deelvragen zijn al in de hoofdstukken 4 tot en met 6 aan bod gekomen, maar worden hier nog één keer kort beantwoord. Het hoofdstuk eindigt met aanbevelingen voor Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief.

7.1 De deelvragen

Deelonderwerp 1: Totstandkoming fotoarchief van NRC/AD

Dit deelonderwerp betrof de geschiedenis van het fotoarchief van NRC/AD. Hier hoorden de volgende deelvragen bij:

- Hoe is het fotoarchief van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad samengevoegd?
- Hoe is het fotoarchief van NRC/AD terecht gekomen op de huidige locatie?

Uit het onderzoek is gebleken dat het niet duidelijk is of het fotoarchief van NRC/AD ooit uit losse fotoarchieven heeft bestaan. Vincent Mentzel heeft namelijk aangegeven dat het Algemeen Dagblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant (en later NRC Handelsblad) al aan het einde van de jaren zestig gebruik maakten van hetzelfde fotoarchief. De geïnterviewden Bart Grätz en Peter Grandia menen echter dat de kranten wel aparte fotoarchieven hadden en deze rond 1972 zijn samengevoegd. Het fotoarchief heeft verschillende verhuizingen meegemaakt: van de Witte de Withstraat (en later de Westblaak is het in 1989 naar de vierde etage van het pand aan de Marten Meesweg verplaatst. In 2003 is het fotoarchief naar de begane grond verhuisd, omdat het fotoarchief vanaf dat moment steeds minder werd gebruikt. Het fotoarchief staat daar nu nog steeds.

Deelonderwerp 2: Inhoud van het fotoarchief van NRC/AD

Het tweede deelonderwerp ging over de foto's in het fotoarchief. Onderstaande deelvragen zijn behandeld:

- Hoeveel telexfoto's zijn in het fotoarchief van NRC/AD, zoals het er nu is, aanwezig? In welk jaar en waar zijn deze telexfoto's gemaakt?

-
- Hoeveel telexfoto's zijn gepubliceerd in NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad en onder welke nieuwsrubrieken zijn deze in beide dagbladen gepubliceerd?

Op basis van steekproef I is geconcludeerd dat een derde van het totaal aantal foto's in het fotoarchief uit telexfoto's bestaat (36,3%). Uit een ruwe schatting is geconstateerd dat de meeste telexfoto's uit de jaren tachtig lijken te komen. Steekproef II bevestigt dit; de meeste teruggevonden telexfoto's die in NRC Handelsblad en het Algemeen Dagblad zijn geplaatst, komen uit de edities uit 1988. De jaartallen van de gevonden telexfoto's in het fotoarchief lopen echter van 1950 tot en met 1995. Ten slotte is gebleken dat bijna twee derde (63,3%) van de telexfoto's, waarvan bekend is waar zij zijn gemaakt, uit het buitenland komen. Dit resultaat komt overeen met de resultaten uit steekproef II: 80% van de in totaal teruggevonden telexfoto's gingen over buitenlands nieuws. NRC Handelsblad had zelfs slechts één telexfoto van een binnenlands nieuwsonderwerp.

De resultaten van steekproef II lieten nogal een verschil zien tussen het aantal gekarakteriseerde telexfoto's die in de 36 kranten van Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad zijn geplaatst en het aantal teruggevonden telexfoto's. Van de 171 mogelijke telexfoto's zijn slechts 30 telexfoto's teruggevonden; 17 in NRC Handelsblad en 13 in Algemeen Dagblad. NRC Handelsblad heeft gemiddeld, in verhouding, significant meer telexfoto's gepubliceerd dan het Algemeen Dagblad. Het lage aantal teruggevonden telexfoto's zegt niets over de hoeveelheid geplaatste telexfoto's, omdat van de niet teruggevonden foto's niet bekend is of dit telexfoto's zijn. Bovendien kunnen foto's die niet als telexfoto's zijn gemarkeerd wel degelijk telexfoto's zijn. Algemeen Dagblad publiceerde meer telexfoto's binnen de categorie 'Entertainment'; NRC Handelsblad heeft meer seinfoto's geplaatst binnen de categorie 'Conflicten'. Een opvallend resultaat is dat NRC Handelsblad per gekozen jaar steeds minder foto's is gaan plaatsen, terwijl Algemeen Dagblad steeds meer foto's heeft gepubliceerd. Deze ontwikkeling is deels terug te zien in het onderzoek van Bas Mulder (2009), waarin hij onderzoek doet naar het fotoarchief van Trouw en Het Parool.

Een ander opmerkelijk resultaat is het verschil tussen het totaal aantal foto's van de sectie 'NRC/AD' dat is gebaseerd op steekproef I en het aantal dat is gebaseerd op schatting uit de jaren tachtig. Toen werd gedacht dat het fotoarchief uit ongeveer 4 miljoen foto's bestond. Ook in 2004 werd het aantal foto's in het fotoarchief op 4 miljoen geschat. Dit blijkt uit geraadpleegde documentatie van PCM Uitgevers. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de 4 miljoen foto's niet alleen de sectie 'NRC/AD' beslaan, maar ook foto's van De Arbeiderspers en Elsevier.

Deelonderwerp 3: Gebruik van telexfoto's door NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad

Het derde en laatste deelonderwerp besprak het gebruik van telexfoto's door beide kranten. Het gebruik van telexfoto's is in twee delen gesplitst: enerzijds het publiceren van telexfoto's in de kranten en anderzijds het bewaren van telexfoto's in het fotoarchief van NRC/AD. De volgende deelvragen kwamen aan bod:

- Hoe ontvingen de redacties de telexfoto's?
- Op welke manier maakten NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad gebruik van het samengevoegde fotoarchief?
- Welke selectieprocedure hanteerden de fotoredacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad voor de binnengekomen telexfoto's om te worden geplaatst?
- Welke selectieprocedure werd voor de binnengekomen telexfoto's gehanteerd door het fotoarchief van NRC/AD om te worden gearchiveerd?

Telexfoto's werden ontvangen op drie à vier telexapparaten die door beide redacties werden gedeeld. De redacties hebben in totaal met drie soorten telexfoto's te maken gehad: (1) telexfoto's die met behulp van lichtsignalen tot stand zijn gekomen; (2) telexfoto's die ook met lichtsignalen zijn verzonden, maar als reservefoto's dienden voor het geval telexfoto's van het eerste soort waren mislukt; en (3) telexfoto's die met inkt op fotopapier zijn gedrukt. Vanaf de jaren tachtig werd gebruik gemaakt van het laatste soort telexfoto's. De telexapparaten stonden op de gezamenlijke fotodienst waar de binnengekomen foto's klaar werden gemaakt voor eventueel gebruik. Ook toen de fotodienst werd opgesplitst, bleven de telexapparaten in het bezit van beide kranten, omdat de redacties niet tegelijkertijd van de apparaten gebruik maakten.

De ontvangen (sein)foto's gingen in een map naar de krant die als eerste zou verschijnen. Zodra de redactie klaar was met het doornemen en uitkiezen van de foto's, ging de map naar de andere redactie. De foto's die op dat moment 24 uur oud waren, en daardoor niet meer in de krant werden geplaatst, werden eruit gehaald en naar het fotoarchief gebracht. Redacteuren kozen foto's die volgens hen goed bij het verhaal in de krant passen. Dit hoefden niet alleen 'mooie' foto's te zijn. Een telexfoto, die toen al een slechtere kwaliteit had dan een afdrukfoto, kon net zo goed worden gekozen als een afdrukfoto. Voordat de gekozen foto's in de krant konden worden geplaatst, werden zij bewerkt door bijvoorbeeld met een afkaderstift aan te geven welk deel van de foto in de krant moest komen. De foto's worden tegenwoordig nog steeds bewerkt voordat zij worden geplaatst, maar dat wordt met behulp van de computer gedaan.

De medewerkers van het fotoarchief besloten welke foto's werden gearchiveerd. Foto's van eigen fotografen en geplaatste foto's werden sowieso geplaatst; van de rest werd

geselecteerd welke foto's interessant waren om te bewaren. De medewerkers van het fotoarchief zorgden er ook voor dat het fotoarchief actueel bleef. Er werden om de zoveel tijd foto's gesaneerd en als er bijvoorbeeld een nieuw land bij was gekomen, dan maakten zij daarvoor een nieuwe map aan. Als de kranten een foto uit het fotoarchief opnieuw wilden gebruiken, dan waren de redacties aangewezen op de kennis van de medewerkers van het fotoarchief. Zij wisten wat voor soort foto's in het fotoarchief zaten, wie de rechthebbenden waren en waar de foto's stonden. De medewerkers van het fotoarchief wisten dus precies welke redactie welke foto's mocht gebruiken. De opgebouwde archiefkennis is nooit opgeschreven, waardoor het in de loop der jaren steeds meer verloren gaat. Er zijn namelijk steeds minder mensen op de redacties werkzaam die nog van de hoed en de rand weten. De enige bestaande documentatie over het fotoarchief zijn de codeboeken waarmee men foto's in de categorie 'Systematisch' kon opzoeken en de eerder genoemde lijst met vermiste foto's.

7.2 Eindconclusie

Met behulp van de verkregen antwoorden op de deelvragen kan nu het antwoord op de hoofdvraag worden geformuleerd: *Hoe werden telexfoto's gebruikt door de redacties van NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad vanaf 1970 tot en met 2003?*

Het verzenden van telexfoto's was tot aan halverwege de jaren negentig dé manier om nieuwsfoto's snel op krantenredacties te krijgen. De redacties kregen elke dag honderden telexfoto's binnen tegenover enkele tientallen afdrukfoto's. De telexfoto's werden ook daadwerkelijk in kranten geplaatst. Het is echter opmerkelijk dat er veel minder telexfoto's dan afdrukfoto's in het fotoarchief zijn gevonden, terwijl de redacties vroeger veel meer telex- dan afdrukfoto's ontvingen.

De vraag waarom het fotoarchief veel minder telexfoto's bevat, blijft onbeantwoord. Dit ontbrekende gegeven illustreert wel de manier waarop met het fotoarchief is omgegaan. Op wat codeboeken na is er, voor zover bekend, geen documentatie over de inhoud van het fotoarchief. Er is niet bijgehouden wat in het fotoarchief zit en wat in het fotoarchief heeft gezeten en nu is weggegooid, teruggestuurd naar de fotograaf of verdwenen. Er is slechts één lijst beschikbaar van vermiste foto's (zie bijlage 2). Ook de archiefkennis is niet gedocumenteerd. De medewerkers deelden de informatie over de foto's mondeling met elkaar, waardoor alles wat nu over het fotoarchief bekend is, is gebaseerd op het geheugen van oud-medewerkers. Bovendien is deze kennis nooit gedeeld met redacteuren, waardoor veel mensen zich met het fotoarchief geen raad weten. De groep mensen die de inhoud en de structuur van het fotoarchief kent, wordt dan ook steeds

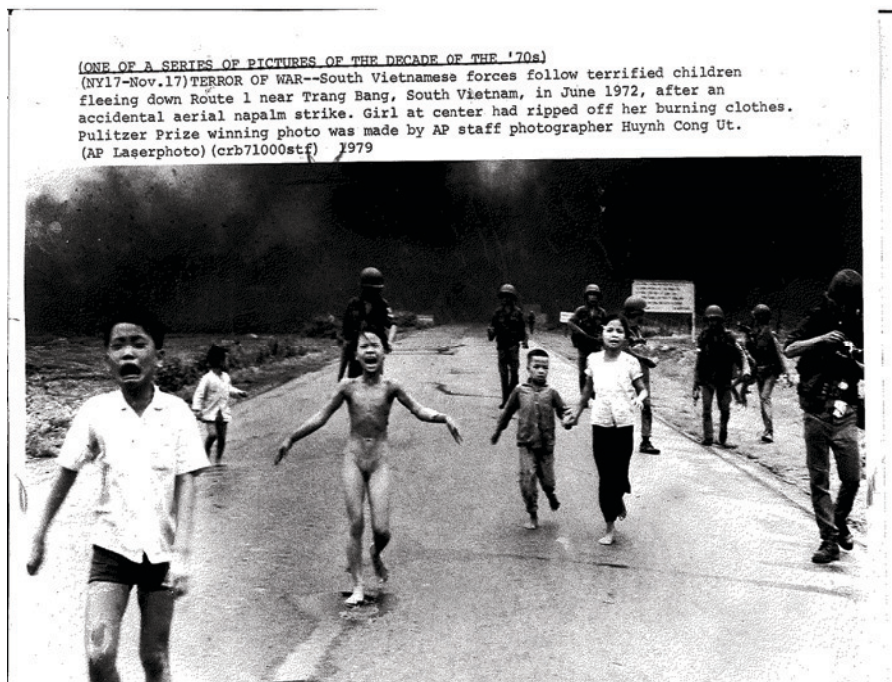
kleiner.

De opkomst van de digitale fotografie betekende een neerwaartse spiraal voor het fotoarchief en de telexfoto's. Tot en met 1995 heeft het fotoarchief een actieve rol gespeeld in het archiveren en hergebruiken van (telex)foto's voor beide kranten, maar daarna namen de digitale foto's definitief de overhand. Het gevolg was dat het fotoarchief moest sluiten en nu ver van de krantenredacties verwijderd is en dat de telexapparaten werden weggegooid.

Kortom: vroeger waren telexfoto's zeer belangrijk voor de kranten. Dankzij het overseinen konden nieuwsfoto's van overal ter wereld snel in de krant verschijnen. Met de opkomst van de digitale fotografie werd deze verzendtechniek steeds minder gebruikt. Uiteindelijk is het doek voor de telexfoto definitief gevallen en is hij nu vergane glorie.

7.3 Aanbevelingen

De telexfotografie was dé manier om nieuwsfoto's van over de hele wereld binnen enkele minuten op de redactie te ontvangen. Om die reden heeft de telexfoto een belangrijke rol gespeeld in het brengen van nieuwsfoto's. De historische foto van Kim Phuc uit 1972, die een groot effect had op de wereld, zal wellicht niet de enige foto zijn die via een telexapparaat is verzonden. Bovendien zijn al wat telexfoto's weggegooid (denk aan het fotoarchief van Trouw en Het Parool). Daarom kan men zich afvragen of telexfoto's niet alleen al daarom zouden moeten worden bewaard. Voor het collectief geheugen van de mens en voor het culturele erfgoed van de persgeschiedenis.

Afbeelding 41: opnieuw de foto van Kim Phuc uit 1972 (dit is een herdruk uit 1979).

De kwaliteit van deze seinfoto's is echter slecht en wordt naar mate de jaren verstrijken alleen maar slechter. Het is onbekend of deze telexfoto's nog elders te verkrijgen zijn, zoals bij persbureaus en fotografen. En als zij daadwerkelijk nog op een andere plek worden bewaard, dan is de vraag wat voor kwaliteit de foto's hebben, hoe gemakkelijk en snel men weer aan de foto's kunt komen en hoeveel geld het gaat kosten om deze foto's opnieuw op te vragen. Het is daarom raadzaam om hiernaar onderzoek te doen, alvorens de telexfoto's weg te gooien. Want als een telexfoto eenmaal is weggegooid, is het onzeker of deze foto ooit opnieuw kan worden verkregen. Dit hoeft natuurlijk alleen te gebeuren voor de telexfoto's die men wil bewaren.

Daarnaast kunnen Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief overwegen om alleen de binnenlandse telexfoto's te bewaren. Zij zijn namelijk geïnteresseerd in de Nederlandse geschiedenis. Bovendien bevat het fotoarchief volgens dit onderzoek veel minder binnenlandse dan buitenlandse telexfoto's (ongeveer 25% van alle telexfoto's komt uit Nederland), waardoor het bewaren van telexfoto's veel minder ruimte kost.

8. Slotbeschouwing

In dit hoofdstuk wordt teruggeblikt op het uitgevoerde onderzoek. Daarna worden suggesties gedaan voor vervolgonderzoek.

8.1 De ontbrekende puntjes op de i

Dit onderzoek was het eerste onderzoek dat licht heeft geschinen op telexfotografie. Hierdoor komen zoveel meer gebeurtenissen en problemen naar boven die van tevoren niet zijn voorzien. Het is dus niet verwonderlijk dat ik na een half jaar onderzoek te hebben gedaan naar telexfotografie veel meer vragen dan antwoorden heb gekregen. Ondanks deze kinderziektes moet er ook kritisch worden gekeken naar de manier waarop ik dit onderzoek heb uitgevoerd.

Ik heb al in het onderzoek zelf aandacht besteed aan verschillende methodologische beperkingen die horen bij het afnemen van interviews en het karakteriseren van telexfoto's in kranten. Deze worden hier dan ook niet opnieuw besproken. Wel wil ik graag een kanttekening toevoegen bij de eerstgenoemde onderzoeksmethode. Gaandeweg het onderzoek beseftte ik mij dat ik, samen met de geïnterviewden, een gezamenlijke betekenis aan het creëren was van het fotoarchief, de manier waarop met het fotoarchief werd omgegaan en de waarde van telexfoto's. Ik probeerde de geïnterviewden beter te begrijpen door hun uitspraken in mijn eigen woorden te herhalen, waarop ik een bevestigend of ontkennend antwoord kreeg. Dit heeft de inhoud van het verhaal van de geïnterviewden echter niet veranderd. Zij corrigeerden mij gelukkig meteen als ik iets niet bij het rechte eind had. Desondanks was het beter geweest als ik mij een neutralere houding had aangemeten en ik meer in de 'taal' van de geïnterviewden had gesproken om dit risico zoveel mogelijk te kunnen vermijden.

Daarnaast kan kritiek worden geleverd op de uitvoering van steekproef I; het tellen van foto's. Ik heb al besproken dat de gegeven instructies waarschijnlijk niet duidelijk genoeg waren, omdat een flink aantal vakken van de inventarisatielijsten niet waren ingevuld, waardoor de steekproef geen definitieve getallen opleverde. Een andere kanttekening gaat over het aantal getelde meterplanken. Omdat de categorie 'Biografie' zo groot is in vergelijking met de overige categorieën 'Thema's', 'Geografie' en 'Systematisch' (1.037 van de 1.576 planken), was het een goede beslissing geweest om minstens één extra meterplank van 'Biografie' te tellen. Op deze manier was steekproef I representatiever geweest en had ik de getrokken conclusies beter kunnen funderen.

Ten slotte is er nog iets aan te merken op het documentatieonderzoek. Naast documentatie van PCM Uitgevers en de lijst met 'vermiste foto's' die is samengesteld door medewerkers van het fotoarchief, was er ook documentatie beschikbaar van de Nederlandse Dagbladunie in de jaren zestig en zeventig bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) te Amsterdam. Deze documenten hadden wellicht uitsluitsel kunnen geven over of het fotoarchief van NRC/AD überhaupt is samengevoegd. De documentatie is echter beperkt toegankelijk. Dat betekent dat men een toestemmingsformulier moet invullen en wel tot twee maanden kan wachten op toestemming van de rechthebbende om de documentatie in te zien. Ik heb het toestemmingsformulier ingevuld, maar pas één maand voordat dit onderzoek was afgerond. Als ik dit eerder had geweten, had ik de documentatie eerder aangevraagd en had ik deze kunnen integreren in het onderzoek.

8.2 Relevante vervolgonderzoeken

Ik heb mijn best gedaan om de vraag "*moeten telexfoto's worden bewaard?*" zo goed mogelijk te beantwoorden, maar deze kwestie verdient nog veel meer aandacht. Ten eerste is het zeer relevant om mijn aanbevelingen (zie paragraaf 7.3) om te zetten in onderzoeken. Een inventarisatieonderzoek, waarbij wordt nagegaan of de telexfoto's uit het fotoarchief van NRC/AD (of een ander fotoarchief) door de persbureaus zijn gedigitaliseerd, zou goed aansluiten op dit onderzoek. Op deze manier kan worden achterhaald of er nog plekken zijn waar telexfoto's digitaal worden bewaard en zo ja: wat de kwaliteit van die foto's is en of ze makkelijk, snel en voor een redelijke prijs te verkrijgen zijn. Dit onderzoek zou zelfs alleen voor de binnenlandse telexfoto's uitgevoerd kunnen worden, omdat Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief zich richten op de nationale geschiedenis. Omdat er zo weinig binnenlandse telexfoto's zijn, is een inventarisatieonderzoek goed uitvoerbaar. Met deze antwoorden wordt het dilemma van Sophie's Choice wellicht voor een deel opgelost.

Een ander relevant vervolgonderzoek gaat over de mogelijke problematiek met het auteursrecht als foto's uit een fotoarchief worden gedigitaliseerd. Tijdens de interviews kwam naar voren dat het auteursrecht het digitaliseren van een fotoarchief kan belemmeren, omdat de rechthebbenden hiervoor toestemming zouden moeten geven. Omdat het aannemelijk is dat nog veel meer kranten en archiefinstellingen hier tegenaan lopen, is het ook voor hen relevant deze kwestie te ontrafelen.

Een ander interessant onderwerp voor vervolgonderzoek heeft niets met telexfotografie te maken, maar wel met de manier waarop tegen persfotografie wordt aangekeken.

Zoals in hoofdstuk 3 al is te lezen, is er al vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw een bepaalde rivaliteit tussen de schrijvende journalisten en de fotojournalisten. Deze 'vete' speelt anno 2010 nog steeds, zo is gebleken uit interviews voor dit onderzoek. Er is dus blijkbaar al ruim tachtig jaar een spanningsveld tussen de tekst- en beeldredacties dat erg relevant is om te onderzoeken. De ondergeschiktheid van persfotografie kan worden geïllustreerd aan de hand van het volgende voorbeeld: in het fotoarchief zitten foto's van de redacties van beide kranten. Daar zit ook een map bij met foto's van de machines die werden gebruikt om de krant te maken. Toen op een map de beschrijving 'telex' stond, dacht ik eindelijk foto's van de telexapparaten van de kranten te hebben gevonden. Op Spaarnestad Photo na heeft namelijk geen enkele andere culturele instelling foto's van een telexapparaat; laat staan dat zij een origineel telexapparaat in hun collectie hebben. Op de foto's in het fotoarchief stonden echter telexen die nieuwsberichten ontvingen. Dit onderwerp is een onderzoek waard, omdat het direct invloed heeft op het aanzien van persfotografie en de beoefenaars van dat vak. In het verlengde hiervan is het interessant en waardevol te onderzoeken hoe het moet met het werk van (pers)fotografen als zij er niet meer zijn. Een artikel van Frits Baarda (2000) in *De Journalist* zet deze problematiek uiteen: niet alleen is voor veel fotografen niet zeker wat er met hun foto's gebeurt als zij komen te overlijden; ook lopen zij tegen veel problemen aan als zij hun foto's digitaliseren en archiveren of daartoe een poging doen.

8.3 Kortom...

Het moge duidelijk zijn dat men niet veel waarde meer hecht aan het fotoarchief en zijn (telex)foto's. Toch is er nog een handvol mensen dat de waarde van het fotoarchief wel inziet. Wellicht zijn deze foto's dan toch het bewaken en bewaren waard. Vervolgonderzoeken zullen dit moeten uitwijzen en ik hoop van harte dat zij er ook zullen komen.

Afbeelding 42: een foto van het fotoarchief op de vierde etage in het pand aan de Marten Meesweg. Taffy van Doorn meent dat deze foto als kerstkaart is gebruikt voor al het personeel en relaties van beide kranten.

9. Dankwoord

Na zes maanden onderzoek is het dan zover: mijn scriptie is afgerond. Het schrijven ging misschien niet altijd vanzelf, maar ik heb van ieder moment genoten. Ik wist niet dat ik warme gevoelens kon ontwikkelen voor een fotoarchief en zijn foto's. Wat was het een unieke ervaring om in het fotoarchief tussen de foto's te mogen zitten voor een nuttig en waardevol onderzoek.

Ik had deze scriptie niet kunnen schrijven zonder de hulp van een aantal mensen. Allereerst mijn begeleider Martijn Kleppe. Ik overdrijf niet als ik zeg dat hij tijdens iedere bespreking even optimistisch is geweest. Hij vertelde niet alleen wat beter kon, maar hij vertelde ook wat al goed was. Toen de deadline wel heel dichtbij kwam, nam hij de moeite om 's avonds vanaf het computerbeeldscherm mijn hoofdstukken tot op de allerlaatste komma na te kijken en gaf hij zeer nuttige en opbouwende kritiek. Martijn, ik heb jouw begeleiding als ontzettend prettig ervaren en ik wil je daarvoor heel graag bedanken.

Daarnaast wil ik Freek Baars van Spaarnestad Photo bedanken. Als ik om één telexfoto vroeg, dan kreeg ik er drie. Als ik om literatuursuggesties vroeg, dan kreeg ik uitgewerkte passages die zeer relevant bleken te zijn. Freek, jouw inzet voor dit onderzoek en kennis van fotografie is bewonderenswaardig. Bedankt voor alles. Ik wil ook graag mijn grote dank uitspreken aan Marja van Hout, Marjan Procee en Ronald de Vos van Spaarnestad Photo, omdat zij mij vrijwillig hebben geholpen met het tellen van foto's in het fotoarchief. Zonder jullie had ik deze klus nooit geklaard en was het nooit zo leuk geweest.

Het onderzoek had uiteraard niets opgeleverd zonder de geïnterviewden. Taffy van Doorn, Laura Alblas, Nicole Robbers, Bart Grätz, Ris van Overeem, Colette Sloots, Yvonne van Klaveren, Peter Grandia, Vincent Mentzel en Jeannette van Bommel, heel hartelijk bedankt. Bart en Yvonne, bedankt dat ik jullie nog zo vaak een e-mail heb mogen sturen met de zoveelste vraag over het fotoarchief. Peter, bedankt dat ik zo snel de kranten van Algemeen Dagblad heb kunnen raadplegen. Vincent, bedankt voor de bijzondere boeken die ik heb mogen gebruiken voor het onderzoek. *And last but certainly not least:* Taffy. Namen en contactgegevens van geïnterviewden? Binnen drie dagen had ik een complete lijst. 482 foto's doornemen om te bepalen welke wellicht telexfoto's zouden kunnen zijn? Geen enkel probleem. Bedankt voor alles wat je voor mij en het onderzoek hebt gedaan.

Michiel Kraijkamp, dankzij jou heb ik deze zomer met veel discipline aan mijn scriptie kunnen zitten. Dank je wel. Ik hoop dat jij jouw scriptie binnenkort tot een goed einde zult brengen. Mijn ouders, Anja en Kees Vermeulen, bedankt voor jullie onvoorwaardelijke steun gedurende mijn studiecarière. En ten slotte mijn lieve vriend: Arthur Stolwijk. Bedankt voor de honderd peptalks, voor alle hulp die ik heb gekregen bij de opmaak van de scriptie en voor nog zoveel meer. Heel erg bedankt.

10. Bronvermelding

Interviews

Taffy van Doorn, 12 maart 2010

Laura Alblas, 30 maart 2010

Nicole Robbers, 6 april 2010

Bart Grätz, 7 april 2010

Ris van Overeem, 13 april 2010

Colette Sloots, 20 april 2010

Yvonne van Klaveren, 21 april 2010

Peter Grandia, 3 mei 2010

Vincent Mentzel, 17 mei 2010

Jeannette van Bommel, 20 mei 2010

Kranten

Algemeen Dagblad

- maandag 5 tot en met zaterdag 10 februari 1973;
- maandag 1 tot en met zaterdag 6 februari 1988;
- maandag 3 tot en met zaterdag 8 februari 2003.

NRC Handelsblad

- maandag 5 tot en met zaterdag 10 februari 1973;
- maandag 1 tot en met zaterdag 6 februari 1988;
- maandag 3 tot en met zaterdag 8 februari 2003.

Documenten

'Beeldbeleid PCM: Aantekening bij Notitie Beeldbeleid'. PCM Uitgevers: 18 maart 2002.

'Eerste aanzet Beleidsnotitie beelddocumentatie PCM'. PCM Uitgevers: 2002.

Kleppe, M., Baars, F., Doorn, T. van & Robbers, N. 25 november 2009. Bezoek aan fotoarchief NRC/AD.

'Meerjarenplan Sector I&D'. PCM Uitgevers: 6 juni 2001.

'Notitie m.b.t. de papieren fotoarchieven'. PCM Uitgevers: januari 2004.

'Organisatie en Werkwijze Beelddocumentatie en Digitaal Fotoarchief PCM'. PCM Uitgevers: 15 maart 2001.

'Vermiste foto's foto-archief'. Fotoarchief NRC/AD. Jaartal onbekend.

E-mails

Bart Grätz, mei-augustus 2010

Yvonne van Klaveren, mei-juni 2010

Literatuur

Baarda, F. 2002. Wat doe je met je foto-archief? *De Journalist*: 2 juni 2002.

Bakker, P. & Scholten, O. 2009. *Communicatiekaart van Nederland: Overzicht van media en communicatie*. Amsterdam: Kluwer (7e herz. druk, 1e oorspr. uitgave 1999).

Boeije, H. 2010. *Analysis in Qualitative Research*. Londen: Sage Publications.

Bouwmeester, P. 2006. De Gouden Greep van 'Woeste Willem': de roerige geschiedenis van het zelfstandige Algemeen Dagblad. 's-Hertogenbosch: Adr. Heinen.

Cook, C. 1900. Pictures by Telegraph. *Pearson's Magazine* 3(4), 405-408.

Deacon, D., Pickering, M., Golding, P. & Murdock, G. 1999. *Researching Communications: A Practical Guide to Methods in Media and Cultural Analysis*. Londen: Arnold Publishers.

Faas, H. & Fulton, M. 2000. How the Picture Reached the World. *Digital Journalist* (8), 4.

Hannavy, J. 1997. *Fox Talbot*. Buckinghamshire: Shire Publications Ltd. (derde her. druk, eerste druk 1976).

Hannigan, W. 2004. Making American Images. In: Hannigan, W. & Johnston, K. *Picture Machine: The Rise of American News Pictures*. New York: HNA Books.

Kester, B. 2002. Onder Vuur. Het ontstaan van de Nederlandse fotojournalistiek. In: J. Bardoel et al. (red.). *Journalistieke Cultuur in Nederland*. Amsterdam: University Press Amsterdam, 237-261.

Kleppe, M. & Beunders, H. 2010. Een plaatje bij een praatje of bron van onderzoek? Fotografie verwerft geleidelijk een plek in de historische wetenschap. *Historisch Tijdschrift Groniek*. Nog te verschijnen.

Kockaerts, R. & Swinnen, J. 2009. *De kunst van het fotoarchief: 170 jaar fotografie en erfgoed*. Antwerpen: University Press Antwerp.

Magelhaes, C. 1969. *Nederlandse Fotografie: De eerste honderd jaar*. Utrecht/Antwerpen: A.W. Bruna & Zoon.

Mulder, B. & Kleppe, M. 2009. Per brommer en per telex: Het fotoarchief van Trouw en Het Parool. *Fotografisch Geheugen 65 (winter 2009/2010)*, 18-21.

NRC Handelsblad 1970-1980. Een bloemlezing uit de eerste 10 jaar. Amsterdam: Uitgeverij de Bezige Bij.

NRC Handelsblad 1970-1995: De krant komt altijd vol (plakboek).

N.V. Drukkerij De Spaarnestad. 1964. De Toverdoos van Joepie-Aai. *Personeelsorgaan N.V. Drukkerij De Spaarnestad* (3), 10-11.

Plasse, J. van de. 2005. *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgever.

Ramaer, J. 2009. De Geldpers: De teloorgang van het mediaconcern PCM. Amsterdam: Uitgeverij Prometheus.

Sigmond, P. 2010. 'Sophie's choice' voor verzamelaars? *Fotografisch geheugen 65 (winter 2009/2010)*, 4-5.

Visser, W. 1953. *De Papieren Spiegel: 125 jaar Algemeen Handelsblad, 1828-1953*. Amsterdam: Algemeen Handelsblad.

Warner Marien, M. 2002. *Photography: A Cultural History*. Londen: Laurence King Publishing.

Wijffes, H. 2004. *Journalistiek in Nederland 1850-2000*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Wisman, B. 1994. *Argusogen: een documentaire over de persfotografie in Nederland*. Amsterdam: Stichting Voetnoot.

Wolf, M. 2009. *Het geheim van De Telegraaf*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Scripties

Mulder, B. 2009. *Het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Onderzoek naar het gebruik en de totstandkoming*. Scriptie. Erasmus Universiteit Rotterdam/Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen.

Websites

Benjamin, J. & Witt Wijnen, P. de. 2009. Egeria en Sauer winnen veiling om NRC. http://www.nrc.nl/economie/article2441613.ece/Egeria_en_Sauer_winnen_veiling_om_NRC, geraadpleegd op 16 april 2010.

De Persgroep Nederland. Historie. <http://www.persgroep.nl/home/historie.html>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

Egeria. NRC. <http://www.egeria.nl/web/site/default.aspx?m=portfolio&a=d&pfid=30>, geraadpleegd op 16 april 2010.

Elsevier. 2006. Algemeen Dagblad verliest tienduizenden lezers. <http://www.elsevier.nl/web/1062196/Nieuws/Economie/Algemeen-Dagblad-verliest-tienduizenden-lezers.htm>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

Harry Ransom Center, The University of Texas at Austin. The First Photograph. <http://www.hrc.utexas.edu/exhibitions/permanent/wfp/>, geraadpleegd op 29 juli 2010.

Medianieuws.nl. 2009. Oplages Telegraaf en AD zakken fors, FD en Het Parool stijgen.
<http://medianieuws.nl/2009-06-30/oplages-telegraaf-en-ad-zakken-fors-fd-en-het-parool-stijgen>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

Nu.nl. 2009. Persgroep neemt meerderheidsbelang in PCM.
<http://www.nu.nl/economie/1926242/persgroep-neemt-meerderheidsbelang-in-pcm.html>, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

Rümke, I. 2008. Korte geschiedenis van NRC Handelsblad.
http://www.nrc.nl/krant/article1889982.ece/Korte_geschiedenis_van_%3Cbr%3ENRC_Handelsblad, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

Tamminga, M. & Witt Wijnen, P. de. 2010. Telegraaffamilie mede-eigenaar van NRC Media.
http://www.nrc.nl/economie/article2505477.ece/Telegraaffamilie_mede-eigenaar_van_NRC_Media, geraadpleegd op 16 april 2010.

Afbeeldingen

Afbeelding 1: Nick Ut. 1979 (herdruk, originele foto uit 1972). AP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 2: Joseph Nicéphore Niépce. 1826. Gedownload op 29 juli 2010 van <http://www.fotografie.nl/kennisbank/10285/niepce-maker-van-de-eerste-foto>.

Afbeelding 3: Graficus onbekend. 1875. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 4: Fotograaf onbekend. 1876. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 5: Fotograaf onbekend. 1900. Gedownload op maandag 16 augustus 2010 van http://homepage.ntlworld.com/forgottenfutures/fax/fax_ndx.htm.

Afbeelding 6: Pim Stuijbergen. 1965. Spaarnestad Photo.

Afbeelding 7: Leo van Velzen. 1976. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 8: Co de Kruijf. 1993. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 9: Fotograaf onbekend. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 10: Fotograaf onbekend. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 11: zelfgemaakte foto van het Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 12: Fotograaf onbekend. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 13: Wouter de Nes. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 14: Chris de Jongh. 1989. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 15: Fotograaf onbekend. 1986. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 16: Vincent Mentzel. 1989. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 17: Marcel Wagenaar. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 18: zelfgemaakte foto van het Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 19: zelfgemaakte foto van het Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 20: zelfgemaakte foto van het Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 21: zelfgemaakte foto van het Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 22: Fotograaf onbekend. 1988. ANP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 23: Fotograaf onbekend. 1950. ANP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 24: J. Scott Applewhite. 1995. AP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 25: Fotograaf onbekend. 1988 (herdruk, originele foto uit 1953). Reuters & UPI. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 26: Fotograaf onbekend. 1953. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 27: Fotograaf onbekend. 1988. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 28: Fotograaf onbekend. 1988. AP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 29: Fotograaf onbekend. 1973. ANP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 30: Fotograaf onbekend. 1978. Spaarnestad Photo.

Afbeelding 31: Fotograaf onbekend. 1973. ANP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 32: Ed Oudenaarden. 1992. ANP. Eigendom van Michiel Kraijkamp.

Afbeelding 33: zelfgemaakte foto van de achterkant van afbeelding 1 (Nick Ut, 1979 (herdruk, originele foto uit 1972), AP, Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad).

Afbeelding 34: zelfgemaakte foto van het Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 35: Fotograaf onbekend. 1987. Reuters. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 36: Rien Zilvold. 1992. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 37: ingescand krantenartikel 'De Winterspelen van de vierde plekken' uit NRC

Handelsblad, gepubliceerd op 1 februari 2010.

Afbeelding 38: Fotograaf onbekend. 1977. AP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 39: ingescand krantenartikel 'Altijd op zoek naar de chaos en verandering' uit NRC Handelsblad, gepubliceerd op 9 april 2010.

Afbeelding 40: zelfgemaakte foto van een ladekast met cd-roms op de redactie van NRC Media.

Afbeelding 41: Nick Ut. 1979 (herdruk, originele foto uit 1972). AP. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

Afbeelding 42: Fotograaf onbekend. Fotoarchief NRC Handelsblad/Algemeen Dagblad.

11.1 Bijlage 1: verklaring gebruik foto's uit fotoarchief NRC/AD

11.2 Bijlage document 'Vermiste foto's foto-archief'

Vermiste foto's foto-archief

Apparte map Dizzy Gillespie van onder anderen fotograaf Vincent Mentzel. Het gaat hier om portretten en optredens tijdens onder anderen het North Sea Jazz Festival van verschillende jaren.

Foto van Annie M.G. Schmidt, gemaakt door Wubbo de Jong.

Twee foto's van Annie M.G. Schmidt, gemaakt door Carien Folmer uit 1986.

Verder vijf foto's van Annie M.G. Schmidt. Drie uit het jaar 1992, een uit 1981 en een uit 1989, fotografen onbekend.

Enkele (alles) mappen met foto's van de Rolling Stones. Ook hier betreft het optredens, ook en vooral in Nederland, (de Kuip en dergelijke). Alles wat wij van de Rolling Stones hadden is verdwenen.

Verder portret Mick Jagger 'on stage'. Eind jaren '70. Fotograaf onbekend.

Enkele mappen (alles) van de Golden Earring. Het betreft hier optredens, portretten, enzovoort. Ook hier: alles van de Golden Earring is verdwenen.

Map van Annie M.G. Schmidt. Met onder anderen portretten van haar, gemaakt door Vincent Mentzel. Hierin ook foto's van andere fotografen.

Map(pen) Nina Simone. Onder anderen werk van fotografen Vincent Mentzel en Paul Bergen. Het gehele bestand is verdwenen.

Foto van Louis Armstrong op Philips platenhoezen van fotograaf Ger Dijkstra uit 1959. Mogelijk meer materiaal weg.

Foto van Chet Baker, gemaakt door fotograaf Bert Verhoeff uit 1983. Mogelijk meer verdwenen.

Map foto's met optreden van The Beatles in Nederland.

Foto van Gerrit Komrij die in 1983 de Kluwerprijs ontvang uit handen van Sam Dresden. Fotograaf: Ger Dijkstra.

Serie foto's van Gerard Reve, gemaakt door Vincent Mentzel:
1988: Reve in het stadhuis in Rotterdam;

1997: Schafthuizen kust hand van Reve;
1997: Reve aan het bureau;
1997: Reve aan werktafel;
1997: Reve en Schafthuizen voor opening deur;
1984: Reve met Schafthuizen;
1997: Reve met kat;
1988: Reve met Mariabeeldje;

Gerard Reve gemaakt door andere fotografen:

- 1985: Reve portret. Fotograaf: Ger Dijkstra
Fragment uit 'De grote Gerard Reve show'. Fotograaf: Ronald Sweering. Jaartal onbekend.
Reve met programmamakers Louis Bogaers en Ben Kolster. Foto gemaakt door Joop Schafthuizen. Jaartal onbekend.
- 1986: Reve in voormalige spreekkamer van Celine. Fotograaf onbekend.
1988: Reve in gesprek met Koos Postema. Fotograaf onbekend.
1969: Reve kust Marga Klompe. Foto: Nationaal Persbureau.
1993: Tweemaal portret Gerard Reve. Fotograaf: Freddy Rikken.
1983: Reve in De alles is anders show van Aad van den Heuvel. Fotograaf onbekend.
1986: Reve bij graf Celine. Fotograaf onbekend.
1993: Reve drinkt uit de Fontaine Miraculeuse de Fresneau. Fotograaf Klaas Koppe.
1987: Reve met Jef Rademakers voor kastje met Mariabeeldjes. Fotograaf onbekend.
1993: Reve kijkt in vitrine naar het boek De Avonden. Fotograaf: Jacqueline de Haas.
1975: Reve knielt tijdens de 2e Nacht van de Poezie in Kortrijk in België. Fotograaf Ton den Haan.
Reve schudt de hand op de tweede nacht van de Poezie in Kortrijk in België. Fotograaf Ton den Haan.
- Reve krijgt microfoon opgespeld voor optreden bij de Nacht van het Boek. Fotograaf Peter Hilz. Jaartal onbekend.
Reve leest voor uit eigen werk in de Mozes en Aaron kerk in Amsterdam. Fotograaf en jaartal onbekend.
- 1976: Reve met Ridderorde. Fotograaf onbekend.
1988: Reve op de klansel van de Pieterskerk. Fotograaf Ben Wind.
- Reve steekt geknield een kaars aan. Fotograaf Klaas Koppe. Jaartal onbekend.

1987: Reve naast advocaat mr. Bakker. Fotograaf Bart Molendijk.